

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

VERA FEDARA VIČIENĖ

LIETUVOS RESPUBLIKOS PENSIJŲ SISTEMOS
REFORMOS PRAKTINIAI ASPEKTAI

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

dr. I. Panovas

Vilnius, 2009

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

LIETUVOS RESPUBLIKOS PENSIJŲ SISTEMOS
REFORMOS PRAKTINIAI ASPEKTAI

Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 62404S109

Vadovas

dr. I. Panovas

2009 12 04

Recenzentas

2009 12

Atliko

VSEmn8-02 gr. stud.

V. Fedaravičienė

2009 12 04

Vilnius, 2009

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1. LIETUVOS RESPUBLIKOS PENSIJŲ SISTEMA	11
1.1. Valstybinės ir šalpos pensijos bei jų skyrimo kriterijai.....	11
1.2. Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema	19
1.2.1. Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos funkcionavimo tikslai ir principai	20
1.2.2. Valstybinio socialinio draudimo pensijų rūšys ir jų skyrimo kriterijai.....	23
2. VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO PENSIJŲ SISTEMOS PRANAŠUMAI.....	36
3. VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO PENSIJŲ SISTEMOS PROBLEMOS.....	41
3.1. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas ir jo kitimo priežastys.....	41
3.2. Pensijų dydis ir socialinio draudimo sistemos efektyvumas	45
4. LIETUVOS RESPUBLIKOS PENSIJŲ SISTEMOS REFORMA.....	51
4.1. Antroji pensijų sistemos pakopa.....	51
4.2 Trečioji pensijų sistemos pakopa.....	54
4.3 Pensijų sistemos reformos tikslai ir jų įgyvendinimas.....	54
4.3.1. Pirmasis pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslas ir jo įgyvendinimas.....	56
4.3.2. Antrasis pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslas ir jo įgyvendinimas	57
4.3.3. Trečiasis pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslas ir jo įgyvendinimas	61
4.3.4. Ketvirtasis pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslas ir jo įgyvendinimas..	63
4.3.5. Penktasis pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslas ir jo įgyvendinimas	65
5. PENSIJŲ REFORMŲ PATIRTIS UŽSIENIO ŠALYSE.....	66
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	71
LITERATŪRA	76
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	82
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	84
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	87
PRIEDAI.....	90

PRIEDAI

1 priedas. Bazinės pensijos kitimas 1995 – 2008 metais	91
2 priedas. Draudžiamosios pajamos (litais), taikomos draudžiamųjų pajamų koeficientui nuo 1995 m. apskaičiuoti.....	92
3 priedas. Senatvės pensijos amžiaus lentelė	93
4 priedas. Einamųjų metų draudžiamųjų pajamų ir vidutinės senatvės pensijos kitimas per 2003 – 2008 metus	94
5 priedas. Valstybinio socialinio draudimo fondo pajamos ir išlaidos 1991 – 1997 metais (mln. lt).....	95
6 priedas. Valstybinio socialinio draudimo fondo pajamos ir išlaidos 1998 – 2008 metais (mln. lt).....	96
7 priedas. Kainų indeksai, vidutinio darbo užmokesčio ir vidutinės senatvės pensijos, turint būtinaį stažą, kitimas	97
8 priedas. VSDF išlaidų dalis bendrame vidaus produkte 2003 – 2008 m. (%)	98
9 priedas. II pakopos pensijų fondų rezultatai	99

LENTELĖS

1 lentelė. Valstybinių pensijų gavėjų skaičius (tūkst. žm.) 2000 - 2008 metais.....	15
2 lentelė. Šalpos išmokų gavėjų skaičius (tūkst. žm.) 2006-2008 metais.....	18
3 lentelė. Valstybinių socialinio draudimo mokamų pensijų skaičius (tūkst.vnt.) 1995 – 2008 metais	24
4 lentelė. Įvairių šalių senatvės pensijos amžius.....	27
5 lentelė. Našlių pensijos	31
6 lentelė. Našlaičių pensijos.....	33
7 lentelė. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos ir veiklos sąnaudos, bei jų santykis 2003 – 2008 metais	38
8 lentelė. Vidutinė senatvės pensija ir vidutinis šalies darbo užmokestis (neto), bei jų santykis 2000 – 2008 metais	39
9 lentelė. Valstybinio socialinio draudimo fondo pajamos ir išlaidos 1991 – 1997 m. (mln.Lt)	41
10 lentelė. Valstybinio socialinio draudimo fondo priskaičiuotų pajamų ir išlaidų dinamika 1998 – 2008 m. (mln. Lt)	42
11 lentelė. Vidutinė valstybinio socialinio draudimo pensija pagal pensijų rūšis (litas) Lietuvoje 2000 – 2008 m.....	45
12 lentelė. Socialinio draudimo įmokos dalies pasiskirstymas, proc.	52
13 lentelė. Asignavimų iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ir kitų valstybės piniginių išteklių, ir lėšų, pervedamų į pensijų fondus, santykio dinamika per 2004–2008 metus (tūkst. Lt).....	56
14 lentelė. Vidutinės senatvės pensijos ir kaupiamos dalies pensijų fonduose kitimas per 2004 – 2008 metus	59
15 lentelė. Pensininkų, gaunančių dvi ir daugiau pensijas, skaičius (proc. nuo bendro pensininkų skaičiaus).....	62

PAVEIKSLAI

1 pav. Valstybinių socialinio draudimo pensijų skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijų rūšis 2008 m.	23
2 pav. Apdraustųjų ir mokamų pensijų skaičiaus santykio kitimas 1998-2008 metais	26
3 pav. Einamųjų metų draudžiamųjų pajamų ir vidutinės senatvės pensijos kitimas per 2003 – 2008 metus	37
4 pav. Senatvės pensijų gavėjų skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijos dydį 2009 metų sausio mėn.	46
5 pav. Netekto darbingumo pensijų gavėjų skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijos dydį 2009 metų sausio mėn.	47
6 pav. Invalidumo pensijų gavėjų skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijos dydį 2009 metų sausio mėn.	47
7 pav. Vidutinės senatvės pensijos, turint būtinajį stažą, ir vidutinio apdraustojo darbo užmokesčio augimas Lietuvoje 2000-2008 m.	48
8 pav. Vidutinės senatvės pensijos ir vidutinio (neto) darbo užmokesčio santykis Europos šalyse (procentais).....	49
9 pav. Įmokų į VSDF biudžetą pasiskirstymas dalyvaujant antroje pensijų kaupimo pakopoje.....	58
10 pav. II pakopos pensijų fondų investicijų geografinis paskirstymas	64

*Pabandykime suprasti gyvenimą kaip pareigą:
Kaip žmogaus pareiga žmogui
Kaip žmogaus pareiga visuomenei,
O visuomenės – žmogui,
Kaip mūsų pareigą tiesai ir ištikimybei,
Kaip pareigą gėriui ir grožiui,
Kaip pareigą tautai, kaip pareigą laisvei,
Pareiga šiai dienai ir rytdienai...
(Justinas Marcinkevičius)*

IVADAS

Temos aktualumas: Pensinio aprūpinimo sistemos visose šalyse formavosi ilgą istorinį laikotarpį, jos buvo veikiamos skirtingų socialinių, ekonominių, politinių bei kultūrinių sąlygų. Dėl demografinių priežasčių ir visuomenės senėjimo yra vykdomos pensijų reformos, kai greta arba vietoj valstybinio socialinio draudimo sistemos, paremtos einamojo finansavimo principu, yra kuriamos pinigų kaupimo senatvei ir jų investavimu paremtos pensijų sistemos. Nuo 2004 metų pensijų reforma pradėta vykdyti ir Lietuvoje. Nuo to, kaip ji bus vykdoma ir jos rezultatų, priklausys būsimų pensininkų gyvenimo lygis.

Valstybės įvaizdis priklauso ir nuo to, kaip ji gali pasirūpinti senais ir neįgaliais savo šalies gyventojais. Pastaruoju metu viešųjų pensijų dėka industrinėse šalyse senatvė jau nebetapatinama su skurdu. Dirbančioji karta savo mokesčiais palaiko pensijų sistemą.

Pensijos sistema – tai vienas iš socialinės apsaugos elementų. Šiuolaikinė rinkos ekonomika sukuria gyventojų socialinės apsaugos sistemą, kurioje svarbiausias aspektas yra pensinis aprūpinimas senatvėje. Socialinis draudimas yra pagrindinis institutas, apsaugantis pilietį rinkos ekonomikos sąlygomis. Pensijų sistemos reforma turi įvertinti socialines pasekmes ir rizikos veiksnius, be to ji turi atitikti socialinio teisingumo principams.

Temos aktualumą pagrindžia Lietuvos mokslininkai, kurie kritiškai vertina dalinį valstybinio socialinio draudimo privatizavimą. P. Gyls¹ teigia, kad reformuota pensijų sistema nėra teisinga. Daugiausiai nuo jos nukentės dabartiniai pensininkai bei vyresni dabartiniai darbuotojai, nepatenkantys į sistemą. R. Lazutka² pažymi, kad pensijų reformos tikslai buvo ideologizuoti ir nėra pasiekiami. A. Bitinas³ daktaro disertacijos santraukoje, remiantis atliktais tyrimais, konstatuoja, kad valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema sukuria didesnę socialinę saugumą, nei privačių pensijų

¹ **Gyls P.** Pensijų sistema Lietuvoje: dilemos ir kontroversijos // Viešoji politika ir administravimas. – Mykolo Romerio universitetas ir Kauno technologijos universitetas, 2002, Nr. 2, p. 78. – ISSN 1648-2603

² **Lazutka R.** Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai // Ekonomika. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, Nr. 82, p. 109. – ISSN 1392-1258

³ **Bitinas A.** Pension system model and management tendencies in the European Union = Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos Sąjungoje: summary of doctoral dissertation: social sciences, management and administration (03 S). – Vilnius, 2008. – 34 p.

schemos – kadangi pensijų sistemos tikslas užtikrinti pensijų pakankamumą. Valstybinio socialinio draudimo pensijų garantijos Lietuvoje vaidina svarbų vaidmenį renkant tarp valstybinio socialinio draudimo sistemos ir privataus pensijų draudimo schemų. Taip pat A. Bitinas pabrėžia⁴, kad jo nagrinėjamuose ES valstybėse socialinio draudimo įmokų sąskaita nekuriamos privačios kaupiamųjų pensijų schemos. ES valstybėse pensijų sistemų reformų tendencijos, A. Bitino teigimu, yra didinti užimtumą ir skatinti asmenis rūpintis savo gerove, skatinant papildomą savanorišką pensinį draudimą. A. Guogio⁵ nuomone, pensijų reforma ir pensijų sistema turi būti valdoma siekiant socialinio teisingumo įgyvendinimo. Tam neužtenka vien tik formalių pensijų reformos rezultatų – jog pensijų fondai įkurti ir veikia. Turi būti nagrinėjama, kokį socialinį poveikį pensijų sistema turės ateityje. K. Levišauskaitė ir Ž. Malinauskas⁶ taip pat akcentuoja socialines rizikas.

Profesorius J. Tartilas⁷ analizuoja visą socialinės apsaugos sistemą. Be teigiamo Valstybinio socialinio draudimo sistemos dalinio privatizavimo poveikio gali būti ir neigiamas: gali padidėti diskriminacija, pensininkų gyvenimo lygio diferenciacija. Taip pat profesorius pažymi, jog iš abiejų pensijų sistemų kaupiama pensijų suma gali būti didesnė už galimas pensijas tik tuo atveju, jeigu pensijoms teks didesnė nei dabar bendrojo vidaus produkto dalis.

Jiems prieštarauja Laisvosios rinkos instituto ekspertai, kurie teigia, kad norint išgelbėti žmonių pensijas, o ne dabartinę socialinio draudimo sistemą, reikia esminių reformų, kurių galutinis tikslas būtų paties privalomo valstybinio socialinio draudimo atsisakymas⁸.

Tačiau socialinis draudimas yra gerovės valstybės raidos rodiklis už kurį atsako valstybė. Pensijų sistemos kartu su sveikatos apsauga paprastai laikomos gerovės valstybės šerdimi.⁹ Todėl viešųjų pensijų sistemos valdymo efektyvumas gali būti didinamas įvedant naujus administravimo metodus. 2008 metų Nobelio ekonomikos premijos prizininkė Ilinojaus JAV universiteto profesorė p. Elinor Ostrom¹⁰ užginčijo tradicinę nuostatą, kad bendra nuosavybė būna prastai valdoma ir turi būti privatizuojama. Vadovaujantis daugelio tyrimų p. Ostrom padarė išvadą, kad dažniausiai toks valdymas būna efektyvus. Svarbu sukurti tokius sprendimų priėmimo ir valdymo mechanizmus, kurie

⁴ **Bitinas A.** Pension system model and management tendencies in the European Union = Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos Sąjungoje: summary of doctoral dissertation: social sciences, management and administration (03 S). – Vilnius, 2008. – 34 p.

⁵ **Guogis A.** Kai kurie korporatyvinės socialinės atsakomybės ir socialinio teisingumo aspektai // Viešoji politika ir administravimas. – Mykolo Romerio universitetas ir Kauno technologijos universitetas, 2006, Nr. 18, p. 74. – ISSN 1648-2603

⁶ **Levišauskaitė K, Malinauskas Ž.** Pensijų sistemos reforma Lietuvoje: antrosios pakopos kūrimo ypatumai ir rezultatai. // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. – Vilniaus universitetas ir Lietuvos ekonomikos institutas, 2006, Nr. 39, p. 62.

⁷ **Tartilas J.** Socialinės saugos pagrindai: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. – 223 p. – ISBN 9955-563-75-3

⁸ **Lietuvos laisvosios rinkos institutas.** Socialinis draudimas. http://www.lrinka.lt/index.php?act=main&item_id=2416 [žiūrėta 2009 10 15]

⁹ **Lazutka R.** Pensijų sistemų raida Lietuvoje. // Filosofija. Sociologija. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2007, T.18. Nr. 2. p. 64. – ISSN 0235-7186

¹⁰ **Verslo žinios.** Ekonomikos Nobelio premija skirta dviems amerikiečiams, pirmą kartą – moteriai. http://vz.lt/straipsnis/2009/10/12/Ekonomikos_Nobelio_premija_skirta_dviems_amerikieciams [žiūrėta 2009 10 18]

padeda suvaldyti interesų prieštaravimus. Mokslininkė taip pat aprašė taisykles, kurios tokiais atvejais būna sėkmingos.

Problema. Pensijų kaupimo sistemos įvedimas neabejotinai buvo susijęs su pozityviais ketinimais. Tačiau šioje sistemoje egzistuoja dar labai daug problemų. Šios sistemos naudą ilgalaikėje perspektyvoje prognozuoti itin sunku. Prieš pradėdant pensijų sistemos reformą ir jai prasidėjus buvo atlikta agresyvi ir neatsakinga reklaminė kompanija, kurioje buvo peršama informacija apie prabangią senatvę, pasirinkus dalyvavimą pensijų reformos antroje pakopoje. Tačiau buvo visiškai nutylima apie galimas pensijų reformos pasekmes. Darbo autorės nuomone, kaupiamųjų pensijų sistemos efektyvumu ir optimistiniais rezultatais Lietuvoje leidžia suabejoti ir netobula teisinė bazė šioje srityje. Nėra apibrėžtas rizikos valdymas ir atsakomybė už pervestas Valstybinio socialinio draudimo fondo įmokas. Nėra numatytas privalomas pensijų fondų pelningumo rodiklis ir jų konkretūs išsipareigojimai ir garantijos pensijų fondo dalyviui. Kelia abejonių ir pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslų įgyvendinimas. Visą riziką dėl dalyvavimo pensijų fondų veikloje prisiima pensijų fondų dalyvis.

Tyrimo objektas yra Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reforma.

Darbo tikslas – išnagrinėti valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą, atskleisti šios sistemos pranašumus ir problemas. Išanalizuoti ir nustatyti pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslus jų įgyvendinimo aspektu. Įvertinti Lietuvos pensijų sistemos reformą kitų šalių kontekste.

Šiems tikslams pasiekti keliami tokie pagrindiniai magistrinio darbo **uždaviniai**:

- Išaiškinti Lietuvos Respublikos pensijų sistemos struktūrą ir jos funkcionavimo principus.
- Nustatyti ir įvardinti Lietuvos valstybinio socialinio draudimo sistemos pranašumus.
- Nustatyti valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos problemas, susijusias su valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto ribotomis finansavimo galimybėmis.
- Atlikti Lietuvos pensijų sistemos reformos analizę įvertinant kaupimo sistemos įvedimo tikslus ir rezultatus Valstybinio socialinio draudimo fondo subalansuotumo, pensijų pakankamumo, taupymo skatinimo bei finansinio stabilumo aspektu.
- Palyginti Lietuvos pensijų reformą su užsienio šalyse vykdomomis pensijų reformomis.

Hipotezė. Pensijų kaupimo sistemos veikla pensijų fonduose nuo pat pensijų fondų įkūrimo iki 2008 metų nėra efektyvesnė, palyginus su Valstybinio socialinio draudimo fondo veikla, ir deklaruoti pensijų sistemos reformos tikslai yra neįgyvendinti.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, penkios dalys ir išvados.

Pirmoje dalyje aptariama Lietuvos Respublikos pensijų sistema. Statistinių duomenų analizės pagalba nagrinėjamos valstybinės ir šalpos pensijos bei jų skyrimo kriterijai, o taip pat ir valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema. Nagrinėjamos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos kūrimo aplinkybės, pensijų sistemos funkcionavimo tikslai ir principai, pensijų rūšys ir jų skyrimo kriterijai.

Antroje dalyje teisinių dokumentų ir statistinių duomenų analizės pagrindu išryškunami valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos pranašumai.

Trečiojoje dalyje statistinių duomenų analizės pagrindu keliamos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos problemos. Nagrinėjamas valstybinio socialinio draudimo biudžetas ir nustatomos jo kitimo priežastys per 1991 – 2008 metų laikotarpį. Analizuojamas pensijų dydis ir jo kitimas per minėtą laikotarpį.

Ketvirtoje dalyje literatūros šaltinių sisteminės analizės ir apibendrinimo pagrindu nagrinėjama pensijų sistemos reforma. Antrinių duomenų analizės, apibendrinimo ir grupavimo pagalba analizuojamas pensijų kaupimo sistemos įvedimas ir jo tikslų įgyvendinimas Lietuvoje.

Penktoje dalyje aptariama užsienio šalių patirtis vykdant pensijų reformas ir lyginama su Lietuvos pensijų reforma.

Darbo praktinis reikšmingumas. Darbo praktinis reikšmingumas pasireiškia bandymu objektyviai įvertinti Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos reformą, dėl kurios valstybinis socialinis draudimas buvo dalinai privatizuotas. Priešingai kai kurių specialistų ar suinteresuotų asmenų pateikiamai optimistinei propagandai, darbe bandoma identifikuoti pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslus ir jų įgyvendinimą, tiksliau neįgyvendinimą, per 2004-2008 laikotarpį. Darbo autorė tikisi, kad darbas bus naudingas ir paskatins susimąstyti bet kurį skaitytoją, kuris skaitys šį darbą.

Tyrimo metodai.

Siekiant įgyvendinti darbo tikslus, taikomi šie metodai:

- Teoriniai tyrimo metodai:
 - literatūros šaltinių sisteminė analizė;
 - lyginamoji analizė;
 - apibendrinimas.
- Empiriniai tyrimo metodai:
 - antrinė duomenų analizė ir apibendrinimas;
 - antrinių duomenų grupavimas;
 - teisinių dokumentų analizė;
 - mokslinės literatūros analizė.

1. LIETUVOS RESPUBLIKOS PENSIJŲ SISTEMA

Lietuvos Respublikos pensijų sistema buvo pradėta kurti dar tarpukario laikais. Buvo mokamos pensijos netekusiems sveikatos kariams, Lietuvos kariuomenės invalidams, bei žuvusiųjų šeimoms, taip pat ir valstybės tarnautojams. Lietuva planavo visų žmonių apsaugą nuo skurdo senatvėje, tai ir buvo įtvirtinta 1922 m. Konstitucijoje. Tačiau iki Nepriklausomybės praradimo 1940 metais nespėjo įgyvendinti savo ketinimų. Penkiasdešimt metų Lietuvai buvo taikoma Sovietų Sąjungos pensijų sistema¹¹.

Atkūrus Nepriklausomybę, Lietuva pertvarkė sovietiniais laikais galiojusią pensijų sistemą. Tuo metu visos išmokos, tame tarpe ir pensijos buvo mokamos iš vieno centralizuoto biudžeto ir finansuojamos iš bendrų mokesčių. Šiai socialinės apsaugos sistemai buvo būdingas universalumas, bendravalstybinė visuma, finansavimas iš bendrųjų mokesčių ir politinių tikslų įgyvendinimas naudojantis įmoku ir išmoku dydžiais. Pertvarkant paveldėtą sistemą, socialinis aprūpinimas buvo išskirtas į atskiras socialinės globos bei rūpybos ir socialinio draudimo sritis, turinčias atskirus finansavimo šaltinius – biudžetus.

Nuo 1995 m., Lietuvos gyventojams pensijos buvo pradėtos skirti pagal 1994 m. liepos 18 d. priimtą Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymą. 1995 m. vyko ir sovietmečiu paskirtų pensijų perskaičiavimas pagal socialinio draudimo principus ir reikalavimus. Taip buvo suformuota valstybinė socialinio draudimo pensijų sistema.

Greta valstybinių socialinio draudimo pensijų išliko ir valstybinių bei šalpos pensijų sistema. Šios sistemos būtinumą specialistai aiškina tuo, kad dabartinėje ekonominėje situacijoje, kada valstybinės socialinio draudimo pensijos nepakankamai užtikrina dėl senatvės, invalidumo ar našlystės prarastų pajamų kompensavimą, o pensijų fondai tik pradėjo steigtis, yra gana sudėtinga atsisakyti jau egzistuojančios valstybinių pensijų sistemos.¹²

1.1. Valstybinės ir šalpos pensijos bei jų skyrimo kriterijai

Valstybinių pensijų sistemą sudaro šios pensijos:

- ✓ Respublikos Prezidento valstybinė pensija;

¹¹ **Lazutka R.** Pensijų sistemų raida Lietuvoje. // Filosofija. Sociologija. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2007, T.18. Nr. 2. p. 67-70. – ISSN 0235-7186

¹² **Socialinis pranešimas 2000.** / Ekspertas dr. Romas Lazutka // Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija ir AB „Puntukas“, 2001, p. 67-89. – ISBN-9986-794-19-6. – URL: <http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479> [žiūrėta 2009 01 13]

- ✓ Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos;
- ✓ nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos;
- ✓ pareigūnų ir karių valstybinės pensijos;
- ✓ mokslininkų valstybinės pensijos;
- ✓ teisėjų valstybinės pensijos.

Be šių valstybinių pensijų, yra skiriamos ir mokamos: LR pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės našlių ir našlaičių, nukentėjusių asmenų valstybinės našlių ir našlaičių, bei pareigūnų ir karių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos ir valstybinės šalpos išmokos¹³. Valstybinės pensijos bei šalpos pensijos (išmokos ir kompensacijos), finansuojamos iš valstybės biudžeto.

LR pirmojo arba antrojo laipsnių valstybinės pensijos skiriamos LR piliečiams, sulaukusiems senatvės pensijos amžiaus arba pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – I ar II grupių invalidais) asmenims, ypač nusipelnusiems Lietuvai kuriant bei plėtojant jos valstybingumą, ūkį, kultūrą, mokslą, meną ir sportą, ginant valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą ir konstitucinę santvarką; labiausiai pasižymėjusiems pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijos dalyviams, labiausiai pasižymėjusiems neginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviams – laisvės kovų dalyviams (skiriama nuo 2008-01-01), aukščiausiems valstybės pareigūnams.

LR pirmojo laipsnio valstybinė pensija skiriama ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviams – kariams savanoriams, olimpinių žaidynių čempionams (aukso medalio laimėtojams).

Antrojo laipsnio valstybinė pensija skiriama garbės donorams ir motinoms, pagimdžiusioms (įvaikinusioms) ir išauginusioms juos iki 8 metų bei gerai išauklėjusioms septynis ir daugiau vaikų. (Nuo 2010-07-01 II laipsnio valstybinė pensija bus mokama motinoms, užauginusioms ir gerai išauklėjusioms penkis ir daugiau vaikų), olimpinių žaidynių prizininkams (sidabro, bronzos medalių laimėtojams) (skiriama nuo 2008-01-01), parolimpinių žaidynių čempionams, olimpinių sporto šakų pasaulio čempionams ir olimpinių kurčiųjų žaidynių čempionams (skiriama nuo 2008-01-01).

Visi šie asmenys teisę į pensiją įgyja sulaukę senatvės pensijos amžiaus arba yra pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – I ar II grupių invalidais) asmenims.

Pirmojo laipsnio valstybinė pensija yra keturių valstybinių pensijų bazių dydžio (valstybinių pensijų bazė – 200 Lt), antrojo laipsnio – dviejų valstybinių pensijų bazių dydžio.

Per vienerius kalendorinius metus, negali būti paskirta daugiau kaip 15 pirmojo laipsnio valstybinių pensijų ir ne daugiau kaip 45 antrojo laipsnio valstybinės pensijos.

Nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos skiriamos:

¹³ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas 1994 m. gruodžio 22 d. Nr. I-730. // Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018

- ✓ LR nepriklausomybės gynėjams ir kitiems nuo 1991 m. sausio 11 - 13 d. ir po to vykdytos SSRS agresijos nukentėjusiems asmenims;
- ✓ politiniams kaliniams ir tremtiniams bei asmenims, kuriems pripažintas nuo okupacijų nukentėjusio asmens – politinio kalinio, tremtinio ar buvę beglobio vaiko (skiriama nuo 2007-01-01) teisinis statusas;
- ✓ pasipriešinimo 1940 - 1990 metų okupacijos (rezistencijos) dalyviams - laisvės kovų dalyviams;
- ✓ asmenims, kurie Antrojo pasaulinio karo metais tarnavo antihitlerinės koalicijos valstybių veikiančiose armijose, partizanų būriuose ar junginiuose;
- ✓ Černobylio atominės elektrinės avarijos pasekmių likvidavimo dalyviams;
- ✓ asmenims, Antrojo pasaulinio karo metais išvežtiems priverstiniais darbams arba buvusiems getuose, koncentracijos ar kitokio tipo prievartinėse stovyklose (nuo 2007-01-01 skiriama taip pat ten gimusiems ar kartu su jais buvusiems nepilnamečiams šeimos nariams);
- ✓ asmenims, pagal Sovietų Sąjungos ir nacistinės Vokietijos 1941 m. sausio 10 d. susitarimą dėl gyventojų mainų atkelti į Lietuvą (skiriama nuo 2005-07-01);
- ✓ asmenims, tapusiems invalidais būtiniosios karinės tarnybos sovietinėje armijoje metu arba vėliau pripažintiems invalidais dėl ligų, susijusių su karine tarnyba;
- ✓ asmenims, kurie būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje metu atliko tarnybą Afganistane (skiriama nuo 2005-01-01);
- ✓ nuo minų ir sprogmenų nukentėjusiems asmenims, kuriems iki 2005 m. liepos 1 d. teisės aktų nustatyta tvarka buvo pripažintas I, II ar III grupės invalidumas nuo vaikystės dėl sužeidimo, kontuzijos arba suluošinimo, susijusių su kovos veiksmais Antrojo pasaulinio karo metais arba su šio karo padariniais (skiriama nuo 2009-01-01);
- ✓ asmenų žuvusių dėl 1991 metų sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, žuvusių pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijos veiksmų metu, žuvusių ar mirusių dėl Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinių likvidavimo ar žuvusių (mirusių) būtiniosios karinės tarnybos sovietinėje armijoje (1945 07 22 - 1991 12 31) metu arba vėliau mirusių dėl ligų, susijusių su karine tarnyba, tėvams, sutuoktiniams ir vaikams.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinių pensijų dydžio matas yra valstybinių pensijų bazė, kuri lygi 200 Lt. Nukentėjusių asmenų pensijų dydžiai yra skirtingi: maksimalus dydis - 4 valstybinės pensijos dydžiai, minimalus – 0,75 valstybinės pensijos bazės dydžio.

Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos yra skiriamos¹⁴:

- ✓ už tarnybą;

¹⁴ Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas 1994 m. gruodžio 13 d. Nr. I-693. // Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958

- ✓ *netekto darbingumo;*
- ✓ *našlių ir našlaičių.*

Šios pensijos skiriamos ir mokamos išėjusiems iš tarnybos pareigūnams ir kariams: ištarnavusiems vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (dirbusiems muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikusiems operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) 20 ir daugiau metų; ištarnavusiems prokuratūroje 20 ir daugiau metų ir sukakusiems Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių; pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais dėl priežasčių, susijusių su tarnyba; atleistiems dėl sveikatos, kai yra žinybinės centrinės medicinos ekspertizės komisijos išvada, arba pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais dėl priežasčių, nesusijusių su tarnyba, ir ištarnavusiems vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (dirbusiems muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikusiems operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) 5 ir daugiau metų; sukakusiems įstatymų arba statutų nustatytą išleidimo į atsargą amžių (jei toks amžius nenustatytas, - senatvės pensijos amžių) ir ištarnavusiems vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros sistemose, Specialiųjų tyrimų tarnyboje, Kalėjimų departamente ar jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, muitinės sistemoje (dirbusiems muitinės mobiliosiose grupėse ar muitinės postuose arba atlikusiems operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą) 5 ir daugiau metų. Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos dydis priklauso nuo turėto darbo užmokesčio.

*Mokslininkų valstybinės pensijos*¹⁵ skiriamos mokslinį vardą ar laipsnį ir ne mažesnę kaip 10 metų daktaro ar habilituoto daktaro darbo stažą turintiems asmenims, sulaukusiems senatvės pensijos amžiaus arba yra pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – I ar II grupės invalidais). Šių pensijų dydžio matas taip pat yra valstybinių pensijų bazė (200 Lt). Už kiekvienus visus daktaro stažo metus kiekvieną mėnesį mokama 10 proc. to mėnesio valstybinių pensijų bazės. Už kiekvienus visus habilituoto daktaro stažo metus kiekvieną mėnesį papildomai mokama 5 proc. to mėnesio valstybinių pensijų bazės.

*Teisėjų valstybinės pensijos*¹⁶ pradėtos skirti nuo 2003 m. sausio 1d. Jos skiriamos asmenims, dirbusiems Konstitucinio Teismo, bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų teisėjais bei nuo Lietuvos paskirtais ar išrinktais bet kokio tarptautinio teismo teisėjais. Pensijos dydis priklauso nuo teisėjo darbo stažo ir gauto darbo užmokesčio vidurkio.

¹⁵ Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas 1994 m. gruodžio 22 d. Nr. I-732. // Valstybės žinios, 1995, Nr. 1-4

¹⁶ Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas 2002 m. liepos 2 d. Nr. IX-1011. // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3088

Nuo 2003 m. spalio 16 d. buvo priimtas LR Lietuvos nepriklausomybės akto signatarų statuso įstatymas¹⁷, kuriuo remiantis nuo 2004 m. sausio 1 d. skiriamos valstybinės signataro rentos, kurių dydis yra 50 procentų Seimo nario pareiginės algos per mėnesį, bei valstybinės signataro našlių ir našlaičių rentos, kurių dydis yra 25 procentai valstybinės signataro rentos dydžio.

Žemiau pateiktoje 1 lentelėje parodomas valstybinių pensijų gavėjų skaičius 2000 – 2008 metais.

1 lentelė. Valstybinių pensijų gavėjų skaičius (tūkst. žm.) 2000 - 2008 metais

Pensijų rūšys	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
I ir II laipsnio	2,7	2,8	2,9	2,9	2,9	4,9	6,7	6,5	7,1
Nukentėjusių asmenų	89,6	91,6	93,1	93,7	94,0	93,5	92,9	92,2	90,0
Mokslininkų	1,9	2,1	2,3	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,6
Teisėjų	-	-	-	0,02	0,02	0,03	0,03	0,04	0,04
Pareigūnų ir karių	8,6	9,1	9,5	10,0	10,8	11,5	12,05	12,5	13,1
Iš viso:	102,8	105,6	107,8	109,02	110,22	112,43	114,18	113,74	112,84

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės, remiantis leidinių „Socialinė apsauga Lietuvoje 2006“¹⁸, „Socialinė apsauga Lietuvoje 2007“¹⁹, „Lietuva skaičiais (2009 m. katalogas)“²⁰ duomenimis.

Didžiausią dalį (80 proc.) iš visų valstybinių pensijų gavėjų per 2000-2008 m. laikotarpį sudarė nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos (žr. 1 lent.). Be to, visų rūšių valstybinių pensijų gavėjų skaičius kiekvienais metais augo (išskyrus pastaruosius du metus). Per 2000-2008 m. laikotarpį jų skaičius išaugo beveik 10 proc. Nuo 2003 m. sausio 1 d. išplėstas valstybinių pensijų gavėjų ratas, t. y. valstybinės pensijos pradėtos mokėti teisėjams. Nuolat plečiama nukentėjusiųjų asmenų pensijų gavėjų aprėptis. Be to 45 procentais padidėjo valstybinių pensijų bazė (nuo 138 Lt iki 200Lt). Ši tendencija prieštarauja LR Vyriausybės 2001-2004 metų programos²¹ nuostatai ir LR Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000-2004 metų programos įgyvendinimo priemonių

¹⁷ Lietuvos Respublikos Lietuvos nepriklausomybės akto signatarų statuso įstatymas 2003 m. spalio 16 d. Nr. IX-1789. // Valstybės žinios, 2003, Nr. 101-4543

¹⁸ Socialinė apsauga Lietuvoje 2006. // Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2007, p. 25. – ISSN 1392-9151. – URL: <http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1120> [žiūrėta 2009 01 04]

¹⁹ Socialinė apsauga Lietuvoje 2007. // Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2008, p. 23. – ISSN 1392-9151. – URL: http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=2&cat_id=3&id=1341&PHPSESSID=b893ed5325668ec740f1a7ba166f9ffd [žiūrėta 2009 01 04]

²⁰ Lietuva skaičiais (2009 m. katalogas). // Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2009, p. 10. – ISSN 1822-8941. – URL: http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1108 [žiūrėta 2009 10 22]

²¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 - 2004 metų programa 2001m. liepos 7 d. Nr. IXP-874. URL: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=141498&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2009-01-20].

patvirtinimo²² priemonėms, kuriose buvo numatyta sustabdyti tolesnį valstybinių pensijų kaip iškreipiančių pensijų sistemos esmę, sistemos plėtimą bei pensijų dydžių augimą ir sumažinti valstybės biudžeto išlaidas valstybinėms pensijoms mokėti. Valstybinės pensijos yra mokamos kartu su socialinio draudimo pensijomis. Tai reiškia, kad valstybinių pensijų gavėjai gauna mažiausiai dvi pensijas. Valstybines pensijas gauna apie 12 procentų valstybinio socialinio draudimo senatvės ar netekto darbingumo pensijų gavėjų.

Valstybinių pensijų sistemos vieta ir jos vaidmuo nėra numatyti Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemoje, kaip tokioje. Yra neaiškūs tokių pensijų skyrimo tikslai, jų paskirtis. Valstybinės pensijos suteikia nepagrįstų privilegijų jų gavėjams, pažeidžia socialinį teisingumą, pagaliau, sunkina valstybės našta, didindamos valstybės biudžeto išlaidas. Pastaruoju metu nuolat plečiama valstybinių pensijų gavėjų aprėptis, sistemingai didinama valstybinių pensijų bazė.

Valstybinės šalpos išmokos

Prie šalpos išmokų priskiriamos šalpos pensijos, šalpos našlaičių pensijos, slaugos ar priežiūros (pagalbos) išlaidų tikslinės kompensacijos, šalpos kompensacijos.

Lietuvos Respublikoje taip pat mokamos šalpos pensijos už invalidų slaugą namuose, paskirtos iki 2004m. balandžio 1 d., socialinės pensijos, paskirtos iki 1995 m. sausio 1 d.

Socialinės pensijos nuo šalpos pensijų skiriasi skyrimo laikotarpiu. Nuo 1995 m. sausio 1d. yra skiriamos šalpos pensijos. Šalpos išmokų skyrimą reglamentuoja Valstybinių šalpos išmokų įstatymo pakeitimo įstatymas²³ ir Valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatai²⁴. Teisę gauti valstybinę šalpos (socialinę) pensiją turi tik tie asmenys, kurie neturi teisės gauti didesnės ar tokio pat dydžio valstybinės socialinio draudimo pensijos ar valstybinės pensijos ar kitos išmokos, nes nuo vaikystės yra invalidai, prižiūri vaikus invalidus ar yra daugiavaikės motinos, išskyrus įstatyme numatytus atvejus.

Šalpos (socialinę) pensiją gauti turi teisę nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantieji:

✓ neįgalieji vaikai (jei jiems nustatyta sunki negalia, skiriama 2 valstybinių socialinio draudimo bazinių pensijų dydžio, jei nustatyta vidutinė negalia – 1,5 bazinės pensijos dydžio, jei nustatyta lengva negalia – 1 bazinės pensijos dydžio šalpos pensija. Nuo 2008-08-01 bazinės pensijos

²² Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 - 2004 metų programos priemonių įgyvendinimo patvirtinimo“ 2001 m. vasario 9 d. Nr. 149. // Valstybės žinios, 2001, Nr. 14-437.

²³ Valstybinių šalpos išmokų įstatymo pakeitimo įstatymas 2005 m. gegužės 19 d. Nr. X-210 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 71-2556

²⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ 2004 m. kovo 29 d. Nr. 346 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 83 -3069

dydis – 360 Lt. Šie asmenys kartu su šalpos pensijomis turi teisę gauti valstybines socialinio draudimo našlaičių ar našlių pensijas ir (ar) valstybines našlaičių pensijas;

✓ asmenys, pripažinti neįgaliais iki tos dienos, kurią jiems sukako 24 metai, taip pat asmenys, kurie dėl ligos ar traumos, atsiradusios iki jiems sukako 24 metai, padarinių neįgaliais pripažinti po 24 metų sukakties dienos, tačiau ne vėliau kaip iki tos dienos, kurią jiems sukanka 26 metai. (asmenims, netekusiems 75–100 procentų darbingumo, pensijos dydis yra 2 bazinių pensijų dydžio, netekusiems 60–70 procentų darbingumo, – 1,5 bazinės pensijos dydžio, netekusiems 45–55 procentų darbingumo, – 0,75 bazinės pensijos dydžio). Šie asmenys kartu su šalpos pensijomis turi teisę gauti valstybines socialinio draudimo našlaičių ar našlių pensijas ir (ar) valstybines našlaičių pensijas;

✓ tėvai (įtėviai), globėjai ar rūpintojai, kurie yra sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo, ir kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose neįgaliuosius, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos ar nuolatinės priežiūros (pagalbos) poreikis (iki 2005 m. liepos 1 d. slaugė vaikus invalidus, I ar II grupės invalidus nuo vaikystės arba asmenis, tapusius I ar II grupės invalidais iki 18 metų, taip pat visiškos negalios invalidus). Už vieno neįgalaus asmens (invalido) slaugą šalpos pensija gali būti paskirta tik vienam asmeniui. Netekusiems 75–100 procentų darbingumo skiriama 1,5 bazinės pensijos dydžio, sukakusioms senatvės pensijos amžių ar netekusiems 60–70 procentų darbingumo – vienos bazinės pensijos dydžio šalpos pensija. Šie asmenys kartu su šalpos pensijomis turi teisę gauti valstybines socialinio draudimo našlių pensijas;

✓ motinos, pagimdžiusios ir išauginusios iki 8 metų penkis ir daugiau vaikų ir sukakusios senatvės pensijos amžių arba pripažintos nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo, ir kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose neįgaliuosius, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos ar nuolatinės priežiūros (pagalbos) poreikis (iki 2005 m. liepos 1 d. slaugė vaikus invalidus, I ar II grupės invalidus nuo vaikystės arba asmenis, tapusius I ar II grupės invalidais iki 18 metų, taip pat visiškos negalios invalidus). Už vieno neįgalaus asmens (invalido) slaugą šalpos pensija gali būti paskirta tik vienam asmeniui (netekusiems 75–100 procentų darbingumo skiriama 1,5 bazinės pensijos dydžio, sukakusioms senatvės pensijos amžių ar netekusiems 60–70 procentų darbingumo – vienos bazinės pensijos dydžio šalpos pensija). Šie asmenys kartu su šalpos pensijomis turi teisę gauti valstybines socialinio draudimo našlių pensijas.

Teisę gauti šalpos našlaičių pensijas turi mirusiojo asmens vaikai (įvaikiai) iki 18 metų, taip pat vaikai (įvaikiai), sukakę 18 metų, jeigu jie mokosi nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių bei bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose, bet ne ilgiau kaip jiems sukanka 24 metai, arba pripažinti neįgaliais iki sukankant 18 metų (vienam vaikui skiriama 0,5

bazinės pensijos dydžio šalpos našlaičių pensija, jei yra 4 ir daugiau vaikų, kiekvienam skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip 1,5 bazinės pensijos).

Šalpos (socialinių) pensijų dydžio matas yra valstybinė socialinio draudimo bazinė pensija.

Nuo 2004 m. balandžio 1 d., įsigaliojus Šalpos (socialinių) pensijų įstatymo pakeitimams, ne tik diferencijuoti šalpos pensijų, mokamų neįgaliems vaikams, dydžiai pagal šių vaikų negalios laipsnį, bet ir dvigubai padidintos šalpos pensijos neįgaliems vaikams, turintiems sunkią negalią. Padidintos šalpos pensijos asmenims, pripažintiems I, II ar III grupės invalidais iki 24 metų (atskirais atvejais iki 26 metų), iš jų invalidams nuo vaikystės, indeksuotos socialinės pensijos, paskirtos pagal iki 1995 m. sausio 1d. galiojusius pensijų įstatymus, pagal naujai patvirtintos ir iki patvirtinimo buvusios bazinės pensijos dydžių santykį. Tai reiškia, kad šios pensijos didės patvirtinus naują bazinės pensijos dydį. Žemiau pateiktoje 2 lentelėje parodomas šalpos išmokų gavėjų skaičius 2006-2008 metais.

2 lentelė. Šalpos išmokų gavėjų skaičius (tūkst. žm.) 2006-2008 metais

Šalpos išmokos rūšys	2006	2007	2008
Šalpos pensija suaugusiajam su negalia	20,4	21,1	22,4
Šalpos pensija vaikui su negalia	16,0	15,8	15,9
Slaugos išlaidų kompensacija suaugusiajam su negalia	20,8	27,0	36,3
Slaugos išlaidų kompensacija vaikui su negalia	1,4	1,4	1,4
Priežiūros (pagalbos) išlaidų kompensacija suaugusiajam su negalia	21,7	50,8	78,3
Priežiūros (pagalbos) išlaidų kompensacija vaikui su negalia	6,8	7,1	7,3

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1866> [žiūrėta 2009 09 21]

Kaip rodo 2 lentelėje pateikti duomenys, šalpos pensijų gavėjų skaičius kiekvienais metais auga. Lyginant 2008 m. duomenis su 2006 m., jų skaičius išaugo 5,2 proc. Slaugos išlaidų kompensacijų gavėjų skaičius per 2006-2008 m. laikotarpį išaugo 70 proc., priežiūros (pagalbos) gavėjų skaičius – du kart.

Šalpos išmokų skyrimas ir jų didinimas socialiniu požiūriu yra teisingas ir atitinka Lietuvos socialinės apsaugos nuostatą, kad savimi pasirūpinti gali tik sveikas ir dirbantis žmogus. Valstybė privalo pasirūpinti tais, kurie dėl objektyvių priežasčių negali savimi pasirūpinti patys. Manoma, kad ateityje šalpos (socialinių) pensijų gavėjų skaičius augs dėl to, kad tam tikra šalies gyventojų dalis

(daugiau nei 16 proc.²⁵) gyvena žemiau skurdo ribos ir negali patenkinti minimalių poreikių ir yra rizikos grupėje tapti valstybės remiamais. Be to, tai, kad nemaža Lietuvos gyventojų dalis yra ilgalaikiai bedarbiai ir negalės sukaupti net minimalaus (15 metų) valstybinio socialinio draudimo stažo, sukakus pensinį amžių ar tapus neįgaliais, jie negalės gauti senatvės ar netekto darbingumo pensijos. Šie žmonės yra potencialūs šalpos išmokų gavėjai.

1.2 Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema

Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema yra neatskiriama valstybinio socialinio draudimo dalis. Valstybinė socialinio draudimo pensijų sistema bei jos įstatyminė bazė buvo pradėta kurti tarpukario Lietuvoje atgavus Lietuvos Respublikos Nepriklausomybę.

1990 m. spalio 23 d. buvo priimtas LR valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas, reguliuojantis šalies gyventojų socialinio aprūpinimo santykius. Šis įstatymas svarbus tuo, kad įteisino valstybinio socialinio draudimo biudžeto savarankiškumą ir jo atskyrimą nuo valstybės biudžeto²⁶.

1991 m. gegužės 21d. buvo priimtas LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymas²⁷, kuris įteisino naują valstybinio socialinio draudimo sistemos organizacinę struktūrą. Šios struktūros pagrindinis uždavinys – vykdyti Lietuvoje valstybinį socialinį draudimą.

Kuriant valstybinę socialinio draudimo pensijų sistemą, buvo siekiama pereiti nuo valstybės teikiamo „aprūpinimo“ negalintiems dirbti ir neturintiems pajamų dėl senatvės ar invalidumo prie tokių asmenų socialinio draudimo senatvės ar invalidumo atvejais. Lietuvos pensijų sistema buvo reformuota 1994 - 1995 m., kai po Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo pradėjo veikti pirmieji Lietuvos Respublikos pensijų įstatymai: Valstybinių socialinio draudimo pensijų, Valstybinių pensijų, Vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių pensijų, Mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis, Šalpos (socialinių) pensijų įstatymai, kurie įsigaliojo nuo 1995 m. sausio 1d. Tai buvo pirmasis Lietuvos pensijų sistemos reformavimo žingsnis – perėjimas nuo sovietinės pensinio aprūpinimo sistemos, paremtos lygiavos principu, prie diferencijuotos, priklausančios nuo asmens socialinio draudimo stažo ir uždarbio sistemos. Minėtais įstatymais buvo apibrėžtos pensijų rūšys, asmenys, turintys teisę gauti įvairių rūšių pensijas, pensijų dydžiai bei jų mokėjimo šaltiniai.

Priėmus Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymą, buvo sukurti iš esmės naujos, socialinio draudimo principais pagrįstos, pensijų sistemos pagrindai. Nuo 1995 m. pradžios Lietuva

²⁵ **Beresnevičiūtė V.** Lietuva stojant į Europos Sąjungą. Ekonominė, sociologinė ir demografinė padėties analizė. // Socialinių tyrimų institutas // Vilnius: Mokslo aidai, 2004, p. 27-28. – ISBN 9955-531-10-X

²⁶ **Socialinis draudimas Lietuvoje.** Istorija. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=2303> [žiūrėta 2009 09 28]

²⁷ **Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatymas** 1991 m. gegužės 21 d. Nr. I-1336 // Valstybės žinios, 1991, Nr. 17-447

perėjo prie naujos pensijų sistemos – pensijos tapo diferencijuotos, priklausančios nuo asmens socialinio draudimo stažo ir uždarbio. Tuo metu buvo sukurta pensijų sistema, paremta einamųjų įmokų bei išmokų principu, kai dirbančių asmenų valstybinio socialinio draudimo įmokos skiriamos esamų pensininkų pensijoms išmokėti. Vykdomos pensijų reformos principai padėjo išspręsti aktualiausias to meto problemas, todėl 1995–1998 metais pensijų sistema pakankamai gerai funkcionavo, nuolat buvo didinamos pensijos. Pradėjo veikti pensijų indeksavimo mechanizmas: pensijos didinamos didinant bazinę pensiją bei draudžiamąsias pajamas (žr. 1 ir 2 priedus).²⁸

Atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje buvo pasirinkta perskirstomoji (įmokų – išmokų) pensijų sistema. Pirmasis reikšmingas žingsnis reformuojant šią sistemą buvo 1999 m. priimtas ir nuo 2000 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Pensijų fondų įstatymas. Šis įstatymas šalia valstybinio socialinio pensijų draudimo sistemos įteisino galimybę draustis papildomu pensiniu draudimu, tačiau savanoriškas dalyvavimas pensijų fonduose nėra alternatyva valstybiniam socialiniam draudimui.

Valstybinės socialinio draudimo pensijos yra finansuojamos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto. Didžiausią ir svarbiausią Lietuvos Respublikos pensijos sistemos dalį sudaro valstybinės socialinio draudimo pensijos. Jos sudaro ir pagrindinę valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto dalį. Remiantis VSDF pajamų ir išlaidų ataskaitos duomenimis²⁹ 2008 m. gruodžio 31 d., išlaidos pensijų socialiniam draudimui sudarė 7980 mln. litų arba 63,1 proc. visų fondo išlaidų. Statistiniai duomenys rodo³⁰, kad išlaidų pensijoms dalis bendroje išlaidų struktūroje nežymiai mažėja. Per 2004 – 2008 metų laikotarpį ji sumažėjo 9 procentiniais punktais.

Išnagrinėjus Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos kūrimosi aplinkybes, galima daryti išvadą, kad ši sistema buvo kuriama ir reformuojama veikiant visuomeninės raidos veiksniams. Ši sistema yra kintanti ir besivystanti, kuri turi būti nuolat plėtojama ir modifikuojama taip, kad kuo geriau atitiktų besikeičiančias socialines ir ekonomines sąlygas, įvertinant socialines rizikas ir pasekmes.

1.2.1 Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos funkcionavimo tikslai ir principai

Kuriant valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą Lietuvoje buvo siekiama dviejų tikslų:

- ✓ *užtikrinti apdraustiesiems socialinę apsaugą nuo skurdo senatvėje;*
- ✓ *kompensuoti jiems dėl senatvės, invalidumo, maitintojo netekties prarastas pajamas.*

²⁸ **Socialinis draudimas Lietuvoje.** Istorija. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=2303> [žiūrėta 2009 09 28]

²⁹ **2008 metų Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto vykdymo ataskaita.** <http://www.sodra.lt/index.php?cid=2368> [žiūrėta 2009 10 21]

³⁰ **Skaičiai ir faktai 2004-2008.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2008, p.2. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=287> [žiūrėta 2009 08 19]

Iki 2004 - 01- 01 funkcionavusi Lietuvos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema turėjo tik vieną pensinio draudimo pakopą - valstybinį pensinį draudimą, kurį sudarė privalomasis ir savanoriškasis pensinis draudimas.

Lietuvoje valstybinis socialinis pensijų draudimas apima beveik visus šalies gyventojus: samdomi darbuotojai ir savarankiškai dirbantys asmenys moka valstybinio socialinio draudimo įmokas, o senatvėje, netekto darbingumo (invalidumo) atveju, netekus maitintojo gauna pensijas. Teisę gauti valstybinio socialinio draudimo pensijas turi visi nuolatiniai Lietuvos gyventojai, kurie buvo privalomai draudžiami arba patys draudėsi savanoriškuoju socialiniu pensijų draudimu ir atitinka kitas įstatyme nustatytas sąlygas.

Šiuo metu veikiančios valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos esminis bruožas ir skirtumas nuo sovietinės pensijų sistemos yra tas, kad pensijos gavimas ir jos dydis priklauso nuo asmens socialinio draudimo stažo ir mokėtų į VSDF biudžetą socialinio draudimo įmokų. Pastebėtina, kad Lietuvos pensijų sistema labai suasmeninta, nes pensijų prieinamumas ir jų lygis priklauso nuo buvusio darbo rezultatų, t. y. faktiškai nuo kiekvieno žmogaus sumokėtų socialinio draudimo įmokų sumos.

Lietuvos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema remiasi einamojo finansavimo, universalumo, kartų solidarumo, tęstinumo bei priimtų išpareigojimų vykdymo principais.

Einamojo finansavimo (įmokų-išmokų) principas (angliškai *Pay-As-You-Go* arba *PAYG*) reiškia, kad žmonių mokamos socialinio draudimo įmokos nėra kaupiamos ateičiai jas kapitalizuojant, o iš karto panaudojamos valstybinio socialinio pensijų draudimo išmokoms padengti.

Einamųjų mokėjimų modelyje dabartiniai dirbantieji moka socialinio draudimo įmokas, kuriomis finansuojamos esamų pensininkų pensijos. Tai yra, vienu metų pensijų išlaidos dengiamos tų pačių metų įmokomis. Įmokas moka darbdaviai ir patys apdraustieji. Abiem atvejais įmokų dydį (t.y. tam tikrą procentą nuo darbo užmokesčio) nustato Vyriausybė arba socialinės apsaugos institucija, administruojanti socialinio draudimo schemą.³¹

Universalumo principas pasireiškia tuo, kad visiems nuolatiniais Lietuvos gyventojams sudaroma galimybė gauti valstybinio socialinio draudimo pensijas.

Kartų solidarumo principas, kuriuo grindžiamos daugelio pasaulio šalių valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos, reiškia, kad dirbančios kartos įmokomis išlaikomi nedirbančios kartos pensininkai.

³¹ **Lazutka R.** Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos. I ataskaitos dalis: Pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės: Viešosios politikos projektas / Užsakovas: Atviros Lietuvos fondas, p. 8. <http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/DalyvavimasPensijuReformoje.htm> [žiūrėta 2009 07 10]

Kaip pastebėjo R. Lazutka³², visuomenės mastu renkami mokesčiai ar socialinio draudimo įmokos iš dalyvaujančių darbo rinkoje ir yra pensijų mokėjimo šaltinis. Darbingo amžiaus mokesčių mokėtojai sutinka su tokia našta už įstatyminių valdžios pažadą, kad toks ryšys tarp kartų bus palaikomas ir ateityje. Todėl jie gali mažiau rūpintis taupymu senatvei.

Valstybinės socialinio draudimo pensijų sistemos *grindimas testinumo bei prisiimtų įsipareigojimų vykdymo principu* suteikia tvirtas socialines garantijas socialinio draudimo įmokas mokantiems asmenims. Tai valstybės garantija įvykus draudimui įvykiui, mokėti pensijas iš tuo metu surenkamų socialinio draudimo įmokų. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos komunikacijos skyriaus vyr. specialistės Aurelijos Juodytės teigimu³³, Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas buvo atskirtas nuo valstybės biudžeto tam, kad socialinio draudimo lėšos būtų naudojamos tikslingai ir skaidriai, o jų valdymui suformuotas trišalio – darbdavių, profsąjungų ir vyriausybės - bendradarbiavimo principas. Tokie sprendimai ne tik leido vykdyti Socialinio draudimo įstatymo apibrėžtas funkcijas, bet kartu užtikrino visuomenės pasitikėjimą ta sistema, kurioje ji tiesiogiai dalyvauja.

Lietuvoje einamųjų mokėjimų pensijų schemas sudaro pensijų sistemos pagrindą. Vienas iš šio tipo sistemų privalumų yra tas, kad pensijų išmokos gali būti pradėtos mokėti tuoj pat po sistemos įkūrimo, nelaukiant kol bus sukauptos tam tikros lėšos pensijai. Ši savybė buvo vienas iš svarbiausių kriterijų steigiant einamųjų mokėjimų Valstybinę socialinio draudimo pensijų sistemą Lietuvoje. Tuo metu dėl didelės infliacijos daugelio žmonių santaupos nuvertėjo, o toks pensijų finansavimo principas suteikė adekvačių pajamų garantiją³⁴.

Šios pensijų sistemos finansavimui saugumo prasme labai svarbus *privalomo dalyvavimo* joje *principas* (valstybinis privalomas pensinis draudimas). Pensijų teisių išsaugojimas ilgu laikotarpiu priklauso nuo nenutrūkstamo įmokų srauto. Pensininkų pajamos gali didėti kartu su šalies vidutinėmis pajamomis. Solidarumo tarp kartų principo pagalba pensininkai kartu su dirbančiais gyventojais gali patirti pagerėjusias gyvenimo sąlygas. Didėjant dirbančiųjų pajamoms, einamųjų išmokų sistema gali surinkti daugiau įmokų. O turint daugiau pajamų, Valstybinio socialinio draudimo fondas (VSDF) gali mokėti didesnes pensijas. Taigi einamųjų išmokų principo pagalba išryškintas solidarumo tarp kartų principas.

³² **Lazutka R.** Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos. I ataskaitos dalis: Pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės: Viešosios politikos projektas / Užsakovas: Atviros Lietuvos fondas, p. 18. <http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/DalyvavimasPensijuReformoje.htm> [žiūrėta 2009 07 10]

³³ **Per 15 metų suformuota vakarietiška socialinio draudimo sistema** <http://www.ve.lt/?rub=1065924814&data=2005-03-30?data=2005-03-29&id=1112020869> [2009 08 20]

³⁴ Ten pat.

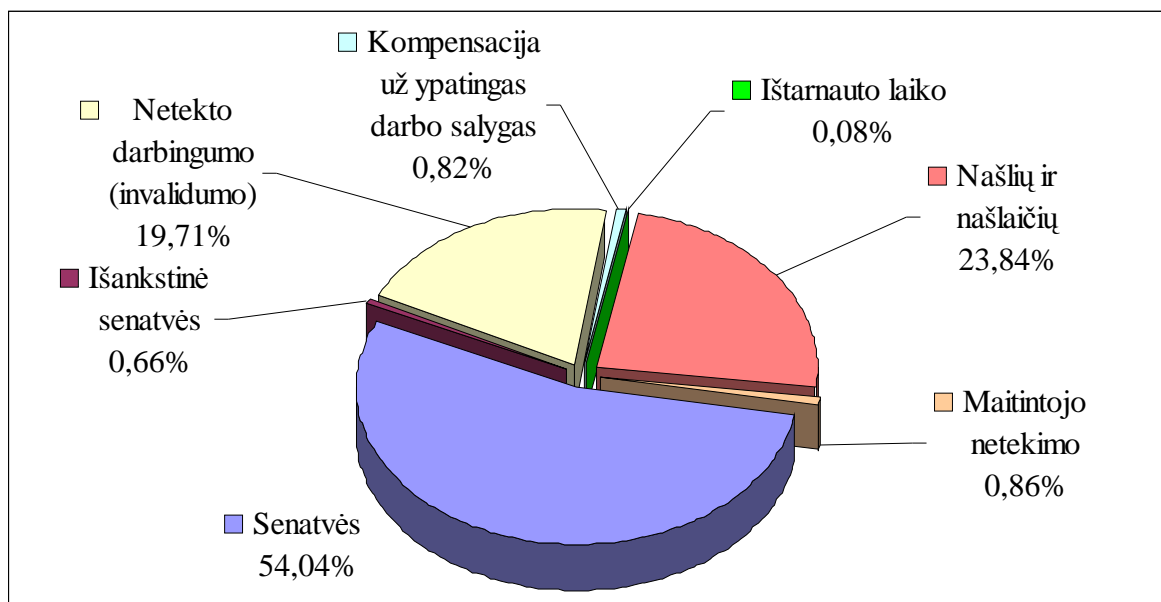
Apibendrinant poskyrį, galima teigti, kad valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema sukurta tam, kad apsaugoti asmenį nuo galimų rizikų senatvės ar netekto darbingumo atvejais. Yra tam tikri šios pensijų sistemos ypatumai. Kaip teigia E. Vilkas³⁵, „pensijos nesiima iš niekur kitur, tik iš ekonomikos... Gerų pensijų iš principo negali būti esant blogai ekonomikai“. Taigi, valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas priklauso nuo to, kokioje ciklo fazėje yra ekonomika. Nuosmukio fazėje, kai įmonės bankrutuoja, auga nedarbas, mažėja darbo užmokestis, didėja šešėlinė ekonomika ir atlyginimai vokeliuose, tada ir socialinio draudimo pajamos biudžete mažėja. Pakilimo fazėje, plečiantis gamybai, didėjant užimtumui bei darbo užmokesčiui, Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamų dalis didėja.

1.2.2 Valstybinio socialinio draudimo pensijų rūšys ir jų skyrimo kriterijai

Pagal šiuo metu galiojantį Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą (toliau – Pensijų įstatymas) (4 str.) skiriamos šios pensijų rūšys:

- ✓ senatvės;
- ✓ netekto darbingumo (invalidumo iki 2005 birželio 30 d.);
- ✓ našlių ir našlaičių pensijos³⁶.

Žemiau pateiktas 1 paveikslas iliustruoja valstybinių socialinio draudimo pensijų pasiskirstymą pagal pensijų rūšis 2008 metais.

1 pav. Valstybinių socialinio draudimo pensijų skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijų rūšis 2008 m.

³⁵ Vilkas E. Įstrigo pensijų įstatymas. <http://www.veidas.lt/lt/ledinys.full/3cec8b3a97625.1> [žiūrėta 2009 08 08]

³⁶ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas 1994 m. liepos 18 d. Nr. I-549 // Valstybės žinios, 1994, Nr.59-1153

2008 metais buvo mokama 1 mln. 101 tūkst. valstybinio socialinio draudimo pensijų.³⁷ Iš jų, kaip matyti iš 1 pav., didžiausią dalį (54,04 proc.) sudarė valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos. Pensijų gavėjų skaičius yra mažesnis, nes vienas pensininkas gali gauti kelias pensijas. Pavyzdžiui, senatvės pensininkas gali gauti senatvės ir našlių socialinio draudimo pensijas. Palyginti nemažą dalį valstybinių socialinio draudimo pensijų struktūroje sudaro našlių ir našlaičių (23,84 proc.) ir netekto darbingumo (invalidumo) (19,71 proc.) pensijos (žr. 1 pav.). Be minėtų pensijų iš valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto lėšų mokamos maitintojo netekimo (2008 metais - 0,86 proc. visų valstybinių socialinio draudimo pensijų) ir ištarnauto laiko (2008 metais – atitinkamai 0,08 proc.) pensijos. Nuo 1995 m. sausio 1d. įsigaliojusiame Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme nenumatytas maitintojo netekimo bei ištarnauto laiko pensijų skyrimas, tačiau jos ir toliau mokamos tiems asmenims, kuriems jos buvo paskirtos iki 1995 m. sausio 1 dienos (žr. 1 pav.).

Nuo 2004 m. liepos 1 d. pagal LR valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymą³⁸ pradėtos skirti ir mokėti *išankstinės senatvės pensijos*. Jos pradėtos mokėti siekiant paremti priešpensinio amžiaus bedarbius.

Žemiau pateiktoje 3 lentelėje analizuojamos Valstybinio socialinio draudimo pensijų skaičius per 1995 – 2008 m. laikotarpį.

**3 lentelė. Valstybinių socialinio draudimo mokamų pensijų skaičius
(tūkst.vnt.) 1995 – 2008 metais**

Pensijų rūšys	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Senatvės	657	655	651	648	645	645	637	625	611	603	596	591	591	595
Netekto darbingumo (invalidumo)	139	147	152	159	166	174	181	188	196	202	211	211	213	217
Našlių ir našlaičių	5,6	27	88	173	189	201	212	219	227	233	237	238	253	263
Ištarnauto laiko	2,5	2,4	2,2	2,0	1,9	1,8	1,7	1,6	1,5	1,3	1,1	1,1	1,0	0,8
Maitintojo netekimo	50,0	47,8	44,0	40,1	36,9	33,4	29,5	26,1	22,2	19,3	16,5	14,1	11,6	9,4

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės, remiantis leidinių Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys (nuo 1995 iki 2008 metų) duomenimis.

³⁷ **Skaičiai ir faktai 2004-2008.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2008, p.2. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=287> [žiūrėta 2009 08 19]

³⁸ **Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas** 2003 m. lapkričio 18 d. Nr. IX-1828 // Valstybės žinios, 2003, Nr. 114-5116

Valstybinio socialinio draudimo pensijų analizė per 1995 – 2008 m. laikotarpį (žr. 3 lent.) išryškino tam tikras atskirų pensijų rūšių tendencijas:

✓ pirma, mokamų senatvės pensijų skaičius kiekvienais metais mažėjo. Nuo 1995 iki 2008 metų sumažėjo 62 tūkst. arba 9,4 proc. pensijų. Tai lėmė tas faktas, kad laipsniškai didinamas pensijos amžius iki jis pasieks įstatymu nustatytą ribą;

✓ antra, labai sparčiai didėjo netekto darbingumo (invalidumo) pensijų skaičius. Nuo 1995 iki 2008 metų jų padidėjo 56 proc. Netekto darbingumo (invalidumo) pensijų skaičiaus augimui įtakos turėjo pensinio amžiaus ilginimas, nes vyresnio amžiaus žmonės dažniau serga lėtinėmis ligomis. Be to, netekto darbingumo (invalidumo) pensijų didėjimui įtakos turėjo ir nedarbas. Mūsų šalyje, egzistuojant diskriminacijai vyresnio amžiaus žmonių atžvilgiu dėl įdarbinimo, pensinio amžiaus ilginimas motyvuoja siekti neįgalumo pensijų. Senatvės pensijos amžiaus ilginimas visiškai nereikia, kad bus sutaupomos VSDF lėšos. Būtina atsižvelgti į šią tendenciją planuojant senatvės pensinio amžiaus ilginimą.

✓ trečia, ypač ženkliai – net 46,96 karto per analizuojamą laikotarpį išaugo našlių ir našlaičių pensijos. Tai lėmė tas faktas, kad, pareiškus gyventojams pretenzijas, nuo 1997 metų buvo pradėtos skirti našlių pensijos už mirusius iki 1995 metų; po 2007 m. įsigaliojusio Pensijų įstatymo pataisų našlių pensijos pradėtos skirti nepriklausomai nuo to, kada mirė sutuoktinis, t. y. kiek laiko praėjo nuo sutuoktinio mirties. Sumažintas reikalavimas sutuoktiniams, neturėjusiems vaikų, būti išgyvenusiems santuokoje nuo 5 metų iki 1 metų.

✓ ketvirta, natūraliai laipsniškai mažėjo išstarnauto laiko ir maitintojo netekimo pensijų, paskirtų pagal senąjį, iki 1995 metų, įstatymą, skaičius, nes jos pagal naująjį įstatymą nebuvo skiriamos.

Senatvės pensija skiriama, kai asmuo atitinka šias dvi sąlygas:

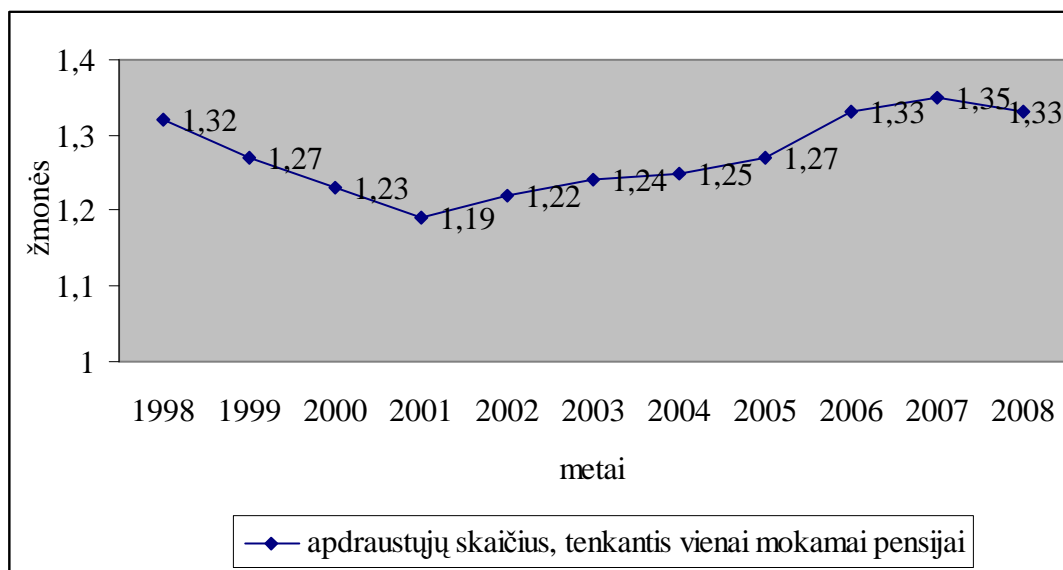
- 1) sukanka įstatymu nustatytą senatvės pensijos amžių;
- 2) turi minimalų 15 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, nustatytą senatvės pensijai.

Senatvės pensijos amžius

Senatvės pensijos amžius yra skirtingas vyrams ir moterims. Iki 1995 m. sausio 1 d. moterų senatvės pensijos amžius buvo 55 metai, vyrų – 60 metų. Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatyme nustatytas senatvės pensijos amžius moterims – 60 metų, vyrams – 62,5 metai. Nuo 1995 m. pensinis amžius kasmet buvo didinamas: moterims – 4 mėnesiais, o vyrams – 2 mėnesiais. Nuo 2001 sausio 1d. buvo paspartintas pensinio amžiaus didinimas. Jis didinamas 6 mėnesiais per metus kol bus pasiektas įstatymo nustatytas senatvės pensijos amžius. Vyrai nustatytą pensinį amžių pasiekė 2003 m., o moterys – 2006 m. (žr. 3 priedą).

Pensinio amžiaus didinimo pagrindinė priežastis – vis gilėjanti disproporcija tarp dirbančių ir mokesčių socialinio draudimo įmokas gyventojų, kurių skaičius mažėja, ir pensininkų, kurių skaičius

didėja (žr. 2 pav.). Tai lemia šalies demografinė situacija: santykinai mažėjant gimimų skaičiui, visuomenė sensta.

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės remiantis leidinių „Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2003“³⁹ ir 2008⁴⁰ duomenimis

2 pav. Apdraustųjų ir mokamų pensijų skaičiaus santykio kitimas 1998-2008 metais

Kaip matyti iš 2 pav., pensinio amžiaus didinimas buvo veiksmingas tik tuo laikotarpiu, kuriuo jis buvo didinamas sparčiau (nuo 2001 metų). Nuo 2007 metų vėl matome apdraustųjų ir mokamų pensijų skaičiaus santykio mažėjimą. Atsižvelgus į šiandieninę situaciją, didėjant nedarbui gali būti prognozuojamas ir dar didesnis šio santykio mažėjimas.

Žemiau pateiktoje 4 lentelėje duomenys rodo, kad daugelyje pasaulio šalių senatvės pensijos amžius yra didinamas. Didžiausias pensinis amžius (67 metai) numatomas JAV. Labiausiai paplitusi senatvės pensijos amžiaus riba - 65 metai. Duomenys byloja tai, kad, išskyrus Kuveitą, Armėniją ir Lietuvą, vyrų ir moterų pensinis amžius yra vienodas.

³⁹ Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2003. // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2004, p.28. <http://www.sodra.lt/get.php?f.2123> [žiūrėta 2009 08 19]

⁴⁰ Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008. // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2009, p.28. – ISSN 1822-3141 – <http://www.sodra.lt/get.php?f.4902> [žiūrėta 2009 08 19]

4 lentelė. Įvairių šalių senatvės pensijos amžius

Šalis	Naujasis senatvės pensijos amžius		Kuriais metais bus pasiektas
	Vyrų	Moterų	
Lietuva	62,5	60	2003-2006
Latvija	62	62	2004
Estija	62	62	2009
Vengrija	62	62	2007
Slovėnija	65	65	2004-2019
Vokietija	65	65	2012
Didžioji Britanija	65	65	2010-2020
JAV	67	67	2027
Pietų Korėja	65	65	2013-2033
Australija	65	65	2014
Japonija	65	65	2013-2018
Armėnija	65	63	2002
Kuveitas	55	50	2020

Šaltinis: Europos Sąjungos portalas http://europa.eu/index_lt.htm [žiūrėta 2009 03 22]

Kaip teigia dienraštis „Lietuvos žinios“⁴¹, Europos Sąjungos (ES) statistikos agentūros "Eurostat" duomenimis, šiuo metu keturiolikoje Bendrijos valstybių vyrų pensinis amžius siekia 65-66 metus. Danijoje jis varijuoja nuo 65 iki 67, Švedijoje - nuo 61 iki 67 metų. Aštuoniose ES valstybėse vyrų pensinis amžius siekia 62-63 metus. Prancūzijoje vyrai į pensiją gali išeiti sulaukę 60, Čekijoje - 61,5, o Maltoje - 61 metų amžiaus.

Trylikoje ES valstybių moterys į pensiją gali išeiti tokio paties amžiaus kaip vyrai. Keturiolikoje šalių jų pensinis amžius mažesnis nei vyrų. Belgijoje ir Maltoje moterys į pensiją gali išeiti metais anksčiau nei vyrai. Čekijoje moterys į pensiją gali išeiti nuo 55 iki 60 metų.

Atsižvelgiant į naujas socialines sąlygas ir vienodą vyrų ir moterų socialinį vaidmenį, gali būti suvienodintas vyrų ir moterų senatvės pensijos amžius Lietuvoje. Kita vertus, tai nežymiai pataisytų ir šiuometinę Valstybinio socialinio draudimo fondo padėtį.

⁴¹ **Metų našta ilgiau dirbti netrukdys?** Lietuvos žinios <http://www.visasverslas.lt/portal/categories/10/1/437/2/article/5342> 2009-09-18

Minimalus ir būtinasis socialinio pensijų draudimo stažas

Valstybinis socialinis pensijų draudimo stažas yra tas laikas, per kurį asmenys patys moka arba už juos yra mokamos pensijų socialinio draudimo įmokos.

Minimalus socialinio pensijų draudimo stažas, suteikiantis asmeniui teisę gauti senatvės pensiją, ir vyrams ir moterims - vienodas (15 metų). Būtinasis socialinio pensijų draudimo stažas nuo 1995 m. buvo kasmet ilginamas vieneriais metais kol pasiekė 30 metų: vyrai šią ribą pasiekė -1999 metais, moterys - 2004 m.

Socialinio draudimo pensijos sandara

Pensiją sudaro trys dalys:

1 – *pagrindinė* – lygi 110 procentų valstybinei socialinio draudimo bazinei pensijai, jei asmuo turi būtinąją senatvės pensijai valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą. Jei asmuo neturi būtinąją senatvės pensijai pensijų draudimo stažo, bet turi minimalų pensijų draudimo stažą, pagrindinė senatvės pensijos dalis apskaičiuojama proporcingai turimam stažui, dauginant 110 procentų valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydį iš asmens turimo stažo ir dalijant iš būtinąjo stažo. Ši pensijos dalis atlieka pajamų perskirstymo ir pensijų dydžių išlyginimo funkciją. Valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydis negali būti mažesnis už 110 proc. minimalaus gyvenimo lygio (MGL).

2 – *papildoma* pensijos dalis apskaičiuojama asmenims, turintiems teisę gauti valstybinę socialinio draudimo senatvės pensiją ir turintiems valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, įgytą dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu.

3 – *priedo už stažo metus* dydis apskaičiuojamas dauginant 3 procentus valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos iš kiekvienų iki išėjimo į pensiją mėnesio įgytų pilnų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo metų, viršijančių 30 metų, skaičiaus.

Pensijos dydis apskaičiuojamas sudedant pagrindinę ir papildomą dalį bei priedą už stažo metus. Jis apskaičiuojamas pagal formulę⁴²:

$$B + 0,005 * S * K * D + P;$$

Čia *B* – pagrindinė (bazinė) pensija;

S – draudimo stažas, įgytas dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu;

K – asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas;

D – Vyriausybės patvirtintos einamųjų metų draudžiamosios pajamos, galiojančios tą mėnesį, už kurį mokama pensija;

⁴² Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinio socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ 1994 m. lapkričio 18 d. Nr. 1156 // Valstybės žinios, 1994, Nr. 91-1781

P – priedas už stažo metus, viršijančius 30 metų.

Skirtingi pensijų sistemos tikslai (pašalinti senų žmonių skurdą ir išlyginti dirbančiųjų pajamas senatvėje), šioje formulėje integruoti į vieną. Bazinė pensija turėtų neleisti seniems žmonėms skursti, o papildoma pensijos dalis turėtų sušvelninti pajamų sumažėjimą baigus darbinę veiklą. Šie tikslai yra gana prieštaringi ir kai jie abu derinami vienoje formulėje, pensijų sistema tampa nelanksti. Norint padidinti mažiausias pensijas, kad seni žmonės neskurstų, tenka didinti ir visas kitas. Tačiau tai ne visada finansiškai įmanoma. Todėl dažniausiai mažinama pensijų diferenciacija. Tačiau tuomet nepasiekiamas pajamų išlyginimo tikslas⁴³.

Taigi didesnes pajamas gaunantiems žmonėms valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema gali pasirodyti nelabai „viliojanti“, nes būsimos senatvės pensijos neatspindės gaunamų pajamų. Asmenys, uždirbantys daugiau, net ir norėdami pasididinti būsimas senatvės pensines pajamas valstybinės pensijos pagalba, to atlikti nelabai gali. Be to, skaičiuojant senatvės (ar netekto darbingumo) pensijas į formulę yra įkomponuotos „lubos“, tai yra maksimalus asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas yra 5. Tai reiškia, kad didesnių pensijų tikėtis dideles pajamas gaunantiems žmonėms neįmanoma. Todėl žmonės, turintys didesnes pajamas, yra mažiau suinteresuoti valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema.

Išankstinės senatvės pensijos

Bedarbių struktūroje Lietuvoje didelę dalį sudaro pagyvenę, bet dar nesulaukę pensinio amžiaus žmonės. Jiems persikvalifikuoti jau per vėlu, jų profesijos darbo biržoje nepaklausios. Šie žmonės neturi jokių pajamų pragyvenimui. Todėl nuo 2004 m. liepos 1 d. pradėtos skirti išankstinės senatvės pensijos. Išankstinė valstybinio socialinio draudimo senatvės pensija skiriama asmenims⁴⁴:

- ✓ kuriems iki Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatyto senatvės pensijos amžiaus yra likę 5 ir mažiau metų;
- ✓ kurie turi ne mažesnę kaip 30 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą;
- ✓ kurie paskutinius 12 mėnesių iki kreipimosi dėl išankstinės pensijos senatvės pensijos įstatymų nustatyta tvarka buvo registruoti ir tebėra bedarbiais teritorinėse darbo biržose iki pat kreipimosi dėl išankstinės pensijos dienos;
- ✓ kurie negauna kitų valstybinių socialinio draudimo, valstybinių, šalpos pensijų (išskyrus šalpos pensijas, įstatymų nustatytais atvejais mokamas namuose invalidus slaugantiems asmenims), užsienio valstybės pensijų, nuolatinių pensinio pobūdžio išmokų už asmens darbo pobūdį (valstybinės signatarų rentos, artistų rentos, kompensacijos už ypatingas darbo sąlygas ir pan.), mokamų iš valstybės biudžeto ar valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto, pensijų išmokų, gaunamų bet

⁴³ Gyvybingos pensijų sistemos skatinimas Lietuvoje. LLRI studija 1998. http://www.lrinka.lt/uploads/files/dir2/7_0.php p. 3-4. [žiūrėta 2009 03 08]

⁴⁴ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas 2003 m. lapkričio 18 d. Nr. IX-1828 // Valstybės žinios, 2003, Nr. 114-5116

kuriuo Pensijų kaupimo ir Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymuose nustatytu būdu, netekto darbingumo periodinės kompensacijos, šalpos kompensacijos ar bedarbio pašalpos;

✓ kurie nėra draudžiami privalomuoju socialiniu draudimu (nedirba pagal darbo sutartį, nėra individualių įmonių savininkai ir kt.), taip pat nėra ūkininkai ar jų partneriai pagal Ūkininko ūkio įstatymą;

✓ kurie atitinka kitas valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti, išskyrus pensijos amžiaus reikalavimą.

✓ motinoms, kurios pagimdė ir išaugino iki 8 metų penkis ir daugiau vaikų, taip pat tėvams (įtėviams), kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose savo neįgalius (invalidus) vaikus (įvaikius) nepaisant vaikų (įvaikių) neįgalumo lygio arba savo vaikus (įvaikius), pripažintus netekusiais 60 proc. ir daugiau darbingumo ir kurie kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos dieną turi ne mažesnę kaip 15 metų valstybinio socialinio draudimo stažą.

✓ asmenims, kurie iki kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos skyrimo buvo pripažinti nedarbingais, išankstinė senatvės pensija yra skiriama, jeigu jie buvo nepertraukiamai registruoti bedarbiais Lietuvos teritorinėje darbo biržoje paskutinius 12 mėnesių iki buvo pripažinti nedarbingais ir jeigu jie, tapę darbingais, vėl užsiregistravo ir yra registruoti bedarbiais iki pat kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos dienos. Kitos pensijų skyrimo sąlygos yra tokios pačios.

Išankstinė valstybinio socialinio draudimo senatvės pensija apskaičiuojama taip kaip valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija ir mažinama po 0,4 procento už kiekvieną pilną mėnesį, likusį iki senatvės pensijos amžiaus.

Netekto darbingumo (invalidumo) pensija

Iki 2005 birželio 30 d. veikė valstybinių socialinio draudimo invalidumo pensijų sistema, apėmusi tris invalidumo grupes. Nuo 2005 m. liepos 1 d. Lietuvoje valstybinių socialinio draudimo invalidumo pensijų sistema pertvarkyta į valstybinių socialinio draudimo netekto darbingumo pensijų sistemą. Jos esmė ta, kad vyresniems nei 18 metų neįgaliems asmenims iki senatvės pensijos amžiaus vietoj invalidumo grupės nustatomas darbingumo lygis, įvertinant jų gebėjimus dirbti, gauti būtinas medicinos, profesinės ir socialinės reabilitacijos paslaugas bei išmokas, o ne vien tik siejant su sveikatos būkle. Pensinio amžiaus žmonėms darbingumo lygis nenustatomas.

Kaip buvo išanalizuota 1.2.2 skyriuje, pastaruoju metu Lietuvoje labai užaugo netekto darbingumo pensijų gavėjų skaičius. Panašios tendencijos egzistuoja ir kitose Europos šalyse. Nuo praeito amžiaus 70-ųjų metų išsivysčiusiose šalyse žymiai padidėjo invalidumo pensijų gavėjų skaičius, nors, kita vertus, labai pažengė sveikatos apsaugos sfera.⁴⁵ Pastaruoju metu keičiasi žmonių reakcija į tokį reiškinį kaip invalidumas. Neįgalieji skatinami dalyvauti darbo rinkoje, taip pat

⁴⁵ **Пособия по инвалидности: Давайте менять тенденцию** // Бюллетень социальной политики. – Международная ассоциация социальной охраны, 2009 г., №2 <http://www.issa.int/rus/content/download/74956/1399815/file/5-SPH-02.pdf> [žiūrėta 2009 08 28]

Lietuvoje skatinami ir darbdaviai, kurie priima neįgalius asmenis į darbą, jie moka mažesnius mokesčius. Tačiau, kaip teigia Tarptautinė socialinės apsaugos asociacija⁴⁶, efektyvus būdas sumažinti pašalpų gavėjų skaičių yra ankstyva rehabilitacija, prevencijos veiksmai, profesinis mokymas. Taip pat svarbu įvertinti, ar nepakeičia netekto darbingumo pensijos kitas pensijas ar pašalpas – išankstinę senatvės pensiją, nedarbo pašalpą. Turi būti kuriamos specialios užimtumo programos, kad darbo vietos ir sąlygos būtų adaptuotos žmonėms su negalia.

Netekto darbingumo pensijos skiriamos pagal darbingumo netekimo procentus:

- ✓ asmenims, netekusiems 75-100 procentų darbingumo;
- ✓ asmenims, netekusiems 60-70 procentų darbingumo;
- ✓ asmenims, netekusiems 45-55 procentų darbingumo.

Netekto darbingumo pensijų dydžiai priklauso nuo netekto darbingumo procentų ir asmens draudžiamųjų pajamų bei įgyto socialinio draudimo stažo.

Našlių ir našlaičių pensijos

Teisę gauti valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją turi mirusiojo asmens sutuoktinis. Nuo 2007-01-01 įsigaliojo našlių pensijos skyrimo ir mokėjimo pakeitimai. Nuo minėtos datos yra mokamos našlių pensijos nepriklausomai nuo to, kada mirė sutuoktinis. Ši pensija yra skiriama sukakusiam senatvės pensijos amžių ar tapusiam neįgalioju sutuoktiniui, nepriklausomai nuo to, per kiek laiko nuo sutuoktinio mirties jie tokį amžių sukako. Iki 2007-01-01 Valstybinio socialinio draudimo našlaičių pensijos dydis priklausė nuo mirusiojo sutuoktinio apskaičiuotos valstybinės socialinio draudimo pensijos. Priklausomai nuo to, kada asmuo tapo našliu, skyrėsi pensijos tarifas, jos dydis (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Našlių pensijos

Našlių grupės	Našliais tapo	Pensijų tarifas	Pastabos
I grupė	Iki 1995 - 01 - 01	25 proc. valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos	Visiems našliams vienodo dydžio. Nuo 2002 - 05 - 01, pasikeitus bazinės pensijos ir vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydžiams, neindeksuojama (nedidinama), pensijos dydis 35,50 Lt.
II grupė	Nuo 1995- 01 - 01 iki 1997 - 06- 30	50 proc. mirusiojo sutuoktinio senatvės (I, II gr. invalidumo) pensijos	Nuo 1997 - 07 - 01, pasikeitus bazinės pensijos ar vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydžiams, neindeksuojama.

5 lentelės tęsinys kitame puslapyje

⁴⁶ Ten pat.

5 lentelės tęsinys

Našlių grupės	Našliais tapo	Pensijų tarifas	Pastabos
III grupė	Nuo 1997- 07 -01 iki 2002- 03- 31	20 proc.mirusiojo sutuoktinio senatvės (I, II gr.invalidumo) pensijos	Nuo 2002 – 04 - 01, pasikeitus bazinės pensijos ir vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydžiams, neindeksuojama.
IV grupė	Nuo 2002- 05- 01 iki 2006-12-31	20 proc.mirusiojo sutuoktinio senatvės (I,II gr.invalidumo) pensijos, apskaičiuotos pagal 2002 03 bazinės pensijos dydį (138 Lt) ir to pačio laikotarpio galiojusias vidutines draudžiamąsias pajamas (886 Lt)	Nuo 2002- 05 -01, pasikeitus bazinės pensijos ar vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydžiams, neindeksuojama .
V grupė	Nuo 2007-01-01 iki dabar	Našlių pensijos bazinio dydžio, kuris negali būti mažesnis nei 70 Lt.	Iki 2007-07-01 paskirtos našlių pensijos, kurių dydis buvo mažesnis nei 70 Lt, nuo 2007-01-01 yra 70 Lt dydžio.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Perminienė L. Našlių pensijos // Esu. – 2004, Nr. 7, p. 9 ir LR valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymu bei LR Vyriausybės nutarimu „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“

Našlių pensijų dydžio diferencijavimas priklausomai nuo to, kuriais metais asmuo tapo našliu, buvo nepagrįstas objektyviomis prielaidomis, buvo politinės valios pasireiškimas, todėl buvo socialiai neteisingas ir susilaukdavo negatyvios našlių pensijų gavėjos reakcijos. Siekiant sušvelninti socialinę įtampą dėl skirtingų našlių pensijų dydžių, kaip parodyta 5 lentelėje, našlių pensijų dydžiai buvo „išaldyti“, t. y. didinant bazinę pensiją bei einamųjų metų draudžiamąsias pajamas, neindeksuojami. Nelogiška ir neteisinga diferencijuoti našlių pensijų dydį pagal sutuoktinio mirties datą.

Pagal 2007-01-01 įsigaliojusias Pensijų įstatymo pataisas, našlių pensijos nuo 2007-01-01 yra skiriamos našlių pensijos bazinio dydžio, kuris nuo 2007-01-01 yra 70 Lt. Taigi ir iki minėtos datos paskirtos našlių pensijos, kurių dydis buvo mažesnis nei 70 Lt, nuo 2007-01-01 yra 70 Lt dydžio. Našliams, kuriems iki 2007-01-01 galiojusią tvarką buvo paskirta didesnė, nei 70 Lt našlių pensija, ji nėra mažinama, o ir toliau mokama tokio pat dydžio, kokia buvo paskirta ir mokėta 2006 m. gruodžio mėnesį.

Nuo 2008-01-01 įsigaliojusios Pensijų įstatymo pataisos, leido skirti šias pensijas ankščiau neturėjusiems teisės jų gauti. Jei sutuoktiniai neturėjo vaikų, teisę gauti našlių pensiją turėjo tik tie sutuoktiniai, kurie santuokoje pragyveno ne mažiau kaip penki metai. Dabar šis gyvenimo santuokoje terminas sumažintas iki vienerių metų.

Tobulinant našlių pensijų sistemą buvo praplėsta našlių pensijų gavėjų aprėptis, taip pat šios pataisos šiek tiek pagerino visiškai nuskriaustų našlių padėtį, tų, kurių sutuoktiniai mirė iki 1995-01-01 ir tų, kurie iki šių pataisų įsigaliojimo iš viso neturėjo teisės gauti našlių pensiją.

Atsižvelgiant į 2005 metų Lietuvos nacionalinį pranešimą dėl pakankamų ir stabilių pensijų strategijos⁴⁷, socialinio draudimo našlių pensijos labiau paplitę mažų senatvės pensijų decilėse, todėl būdamos papildomos, sumažina nelygybę tarp senatvės pensininkų. Kadangi vienišų asmenų pragyvenimas santykinai yra brangesnis, našlių pensijos galėtų būti transformuotos į vienišų asmenų priedą. Paskutinės Pensijų įstatymo pataisos iš dalies įgyvendino šią idėją.

Našlaičių pensija

Teisę gauti valstybines socialinio draudimo našlaičių pensijas turi mirusiojo vaikai ir įvaikiai iki 18 metų, taip pat vyresni, jei jie tapo neįgaliais (invalidais) iki 18 metų. Nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių bei bendrojo lavinimo mokyklų dieninių skyrių studentai ir moksleiviai turi teisę gauti našlaičių pensiją iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau kaip iki jiems sukaks 24 metai.

Jei teisę gauti našlaičio pensiją turi vienas vaikas, tai jam skiriama 50 proc. mirusiojo socialinio draudimo pensijos. Jei tokią teisę turi daugiau vaikų, kiekvienam skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip 100 proc. viso apskaičiuotos pensijos dydžio.

6 lentelė. Našlaičių pensijos

Našlaičių grupės	Našlaičiais tapo	Pensijų tarifas	Pastabos
I grupė	Nuo 1995-01-01 iki 2004-02-28	Vienam vaikui 25 proc. mirusiam priklausiusios pensijos, apskaičiuotos pagal mirties dieną galiojusį bazinės pensijos ir vidutinių draudžiamųjų pajamų dydį.	Patvirtinus didesnę bazinės pensijos ar vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydį, našlaičių pensija indeksuojama.
II grupė	Nuo 2004-03-01 2006-12-31	Vienam vaikui 30 proc. mirusiam priklausiusios pensijos, apskaičiuotos pagal mirties dieną galiojusį bazinės pensijos ir vidutinių draudžiamųjų pajamų dydį.	Patvirtinus didesnę bazinės pensijos ar vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydį, našlaičių pensija indeksuojama.
III grupė	Nuo 2007-01-01 iki dabar	Vienam vaikui 50 proc. mirusiam priklausiusios pensijos, apskaičiuotos pagal mirties dieną galiojusį bazinės pensijos ir vidutinių draudžiamųjų pajamų dydį.	Patvirtinus didesnę bazinės pensijos ar vidutinių mėnesinių draudžiamųjų pajamų dydį, našlaičių pensija indeksuojama.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Perminienė L. Našlių pensijos // Esu. – 2004, Nr. 7, p. 9 ir LR valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymu bei LR Vyriausybės nutarimu „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“

⁴⁷ **2005 metų Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilių pensijų strategijos.**
<http://www.pensijusistema.lt/index.php?-281354239> [žiūrėta 2009 10 21]

Kaip matome 6 lentelėje, ankščiau ir našlaičių pensijos dydis buvo diferencijuotas nuo datos, kada asmuo tapo našlaičiu.

Pagal iki 2007-01-01 galiojusį įstatymą našlių ir našlaičių pensija buvo skiriama sutuoktiniui, auginančiam mirusiojo nepilnamečius vaikus, nepriklausomai nuo amžiaus ar darbingumo. Našlys gaudavo 20 procentų mirusiojo sutuoktinio senatvės (netekto darbingumo) pensijos, apskaičiuotos pagal 2002-03 bazinės pensijos dydį (138 Lt) ir to pačio laikotarpio galiojusias vidutines draudžiamąsias pajamas (886 Lt). Našlių pensijos dydis nebuvo indeksuojamas. Našlaičiui buvo skiriama (vienam vaikui) 30 procentų mirusiam priklausiusios pensijos, apskaičiuotos pagal mirties dieną galiojusį bazinės pensijos ir vidutinių draudžiamųjų pajamų dydį. Ši pensija buvo indeksuojama. Nuo 2007-01-01 našliai turėjo galimybę atsisakyti savo pensijos vaiko naudai, tačiau, kaip parodė praktika, yra atvejų kai našlys neatsisako savo dalies našlaičio naudai.

Našlaičiams, netekusiems abiejų tėvų, valstybinės socialinio draudimo našlaičių pensijos dydį sudaro suma, gauta apskaičiavus našlaičių pensiją už kiekvieną iš mirusių tėvų.

Apibendrinant Lietuvos Respublikos pensijų sistemą, galima teigti, kad valstybinių pensijų už tam tikrus nuopelnus sistemos vieta ir jos vaidmuo nėra numatyti Valstybinių pensijų sistemoje, kaip tokioje. Yra neaiškūs tokių pensijų skyrimo tikslai, jų paskirtis. Valstybinės pensijos suteikia nepagrįstų privilegijų jų gavėjams, pažeidžia socialinį teisingumą, pagaliau, sunkina valstybės naštą, didindamos valstybės biudžeto išlaidas. Pastaruoju metu, prieštaraujant visiems išipareigojimams neplėsti pensijų gavėjų rato ir nedidinti pensijų tarifo, nuolat plečiama valstybinių pensijų gavėjų aprėptis, sistemingai didinama valstybinių pensijų bazė.

Šalpos išmokų skyrimas ir jų didinimas socialiniu požiūriu yra teisingas ir atitinka Lietuvos socialinės apsaugos nuostatą, kad savimi pasirūpinti gali tik sveikas ir dirbantis žmogus. Valstybė privalo pasirūpinti tais, kurie dėl objektyvių priežasčių negali savimi pasirūpinti patys. Manoma, kad ateityje šalpos (socialinių) pensijų gavėjų skaičius augs dėl to, kad tam tikra šalies gyventojų dalis (daugiau nei 16 proc.) gyvena žemiau skurdo ribos ir negali patenkinti minimalių poreikių ir yra rizikos grupėje tapti valstybės remiamais. Taip pat prognozuojama, kad ateityje dėl nedalyvavimo socialiniame draudime negaunančių pensijos žmonių skaičius išaugs. Be to, tai, kad nemaža Lietuvos gyventojų dalis yra ilgalaikiai bedarbiai ir negalės sukaupti net minimalaus (15 metų) valstybinio socialinio draudimo stažo, sukakus pensinį amžių ar tapus neįgaliais, jie negalės gauti senatvės ar netekto darbingumo pensijos. Šie žmonės yra potencialūs šalpos išmokų gavėjai.

Išnagrinėjus Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos kūrimosi aplinkybes, galima daryti išvadą, kad ši sistema buvo kuriama ir reformuojama veikiant visuomeninės raidos ir politiniams veiksniams. Ši sistema yra kintanti ir besivystanti, kuri turi būti nuolat plėtojama ir

modifikuojama taip, kad kuo geriau atitiktų besikeičiančias socialines ir ekonomines sąlygas, įvertinant socialines rizikas ir pasekmes.

Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema sukurta tam, kad apsaugoti asmenį nuo galimų rizikų senatvės ar netekto darbingumo atvejais. Yra tam tikri šios pensijų sistemos ypatumai. Kaip teigia E. Vilkas⁴⁸, „pensijos nesiima iš niekur kitur, tik iš ekonomikos... Gerų pensijų iš principo negali būti esant blogai ekonomikai“. Taigi, valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas priklauso nuo to, kokioje ciklo fazėje yra ekonomika. Nuosmukio fazėje, kai įmonės bankrutuoja, auga nedarbas, mažėja darbo užmokestis, didėja šešėlinė ekonomika ir atlyginimai vokeliuose, tada ir socialinio draudimo pajamos biudžete mažėja. Pakilimo fazėje, plečiantis gamybai, didėjant užimtumui bei darbo užmokesčiui, Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamų dalis didėja.

Pagal šiuo metu galiojantį Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymą skiriamos senatvės, netekto darbingumo, našlių ir našlaičių pensijos. Per 1995 – 2008 metų laikotarpį sparčiai didėjo netekto darbingumo pensijų gavėjų skaičius (56 proc.). Tam turėjo įtakos didinamas pensinis amžius ir nedarbas. Nedarbas vertė žmones siekti netekto darbingumo pensijų. Dėl radikalių Pensijų įstatymo papildymų didėjo našlių ir našlaičių pensijų gavėjų skaičius.

Šiuo metų senatvės (arba netekto darbingumo (invalidumo)) pensijomis aprūpinami beveik visi pensinio amžiaus gyventojai, t. y. 97,4 proc. Jie „uždirbo“ teisę į šias pensijas dar Sovietų Sąjungos laikais, kai nedarbo praktiškai nebuvo. Vertinant šiandieninę situaciją, kai ekonomika yra globali ir priklauso nuo viso pasaulio ekonominės būklės, t. y. nuo ekonomikos pakilimų ir smukimų, dėl nedarbo ne visi asmenys galės surinkti bent minimalų stažą, be to, ne visi dirbantieji yra draudžiami privalomuoju pensijų draudimu, gali padidėti asmenų, neturinčių teisės gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją, padidės šalpos išmokų gavėjų.

Atsižvelgiant į 2005 metų Lietuvos nacionalinį pranešimą dėl pakankamų ir stabilių pensijų strategijos⁴⁹, socialinio draudimo našlių pensijos labiau paplitę mažų senatvės pensijų decilėse, todėl būdamos papildomos, sumažina nelygybę tarp senatvės pensininkų. Kadangi vienišų asmenų pragyvenimas santykinai yra brangesnis, našlių pensijos galėtų būti transformuotos į vienišų asmenų priedą. Paskutinės Pensijų įstatymo pataisos iš dalies įgyvendino šią idėją.

⁴⁸ **Vilkas E.** Įstrigo pensijų įstatymas. <http://www.veidas.lt/lt/ledinys.full/3cec8b3a97625.1> [žiūrėta 2009 08 08]

⁴⁹ **2005 metų Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilių pensijų strategijos.** <http://www.pensijusistema.lt/index.php?922190438> P. 16.[2009 10 21]

2. VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO PENSIJŲ SISTEMOS PRANAŠUMAI

Einamųjų įmokų – išmokų šiandien veikianti Valstybinio socialinio draudimo fondo sistema atitinka Europos standartus, jos pavyzdžiu savo modelį bando kurti ne viena buvusi Sovietų Sąjungos valstybė, pavyzdžiui, Moldova, Ukraina⁵⁰. Steigiant šį modelį buvo planuojama, kad socialinis draudimas sudarys didžiausią ir svarbiausią socialinės apsaugos dalį ir apims beveik visus gyventojus. Ši sistema buvo kurta su tikslu garantuoti pajamas apdraustiesiems, netekusiems darbingumo dėl ligos, motinystės, senatvės, invalidumo ar kitais įstatymų nustatytais atvejais.

Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos pagrindinis pranašumas yra tai, kad *suteikiamos tvirtos pensinio aprūpinimo garantijos*. Žmogus, mokėjęs įmokas, visada užtikrintai gaus paramą nuo skurdo senatvėje ar nuo netekto darbingumo. Valstybinis socialinis draudimas Lietuvoje apima beveik visus šalies gyventojus. Šiuo metų senatvės (arba netekto darbingumo (invalidumo)) pensijomis aprūpinami beveik visi pensinio amžiaus gyventojai 97,4 proc.⁵¹ Teisę gauti valstybinio socialinio draudimo pensiją turi visi nuolatiniai Lietuvos gyventojai, kurie buvo privalomai draudžiami arba patys draudėsi savanoriškuoju socialiniu pensijų draudimu.

Valstybė garantuoja apsaugą nuo skurdo. Tai įtvirtinta Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose. Valstybė įsipareigoja sureguliuoti VSDF biudžetą, kad nepritruktų pinigų pensijoms ir pašalpoms. Tai atsispindi jau pačiame pavadinime: „**Valstybinio** socialinio draudimo fondo biudžetas“. Be to, kiekvienais metais LR Seimas tvirtina „Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto „x“ metų rodiklių patvirtinimo įstatymą“, kuriame įtvirtinama valstybės atsakomybė už VSDF biudžeto finansinį tvarumą. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2009 metų rodiklių patvirtinimo įstatyme 5 straipsnyje yra numatytas Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto laikino lėšų trūkumo dengimas, o būtent Vyriausybė įsipareigoja Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto laikiną lėšų trūkumą dengti skolintomis lėšomis arba prireikus, Lietuvos Respublikos Vyriausybės apsisprendimu, iš kitų šaltinių.⁵²

Valstybinio socialinio draudimo sistema, veikianti einamojo finansavimo (įmokų – išmokų) principu, yra *paprasta ir universali*. Surinktos socialinio draudimo įmokos iš karto paskirstomos

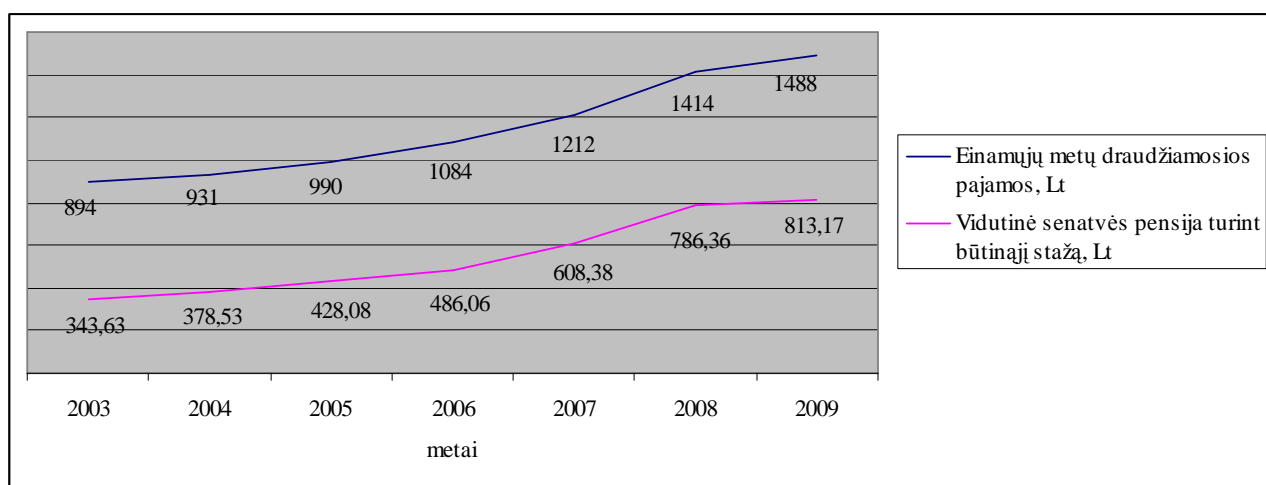
⁵⁰ Per 15 metų suformuota vakarietiška socialinio draudimo sistema <http://www.ve.lt/?rub=1065924814&data=2005-03-30?data=2005-03-29&id=1112020869> [2009 08 20]

⁵¹ Lietuva stojant į Europos Sąjungą. Ekonominė, sociologinė ir demografinė padėties analizė. – Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004, p. 28. – ISBN 9955-531-10-X

⁵² Lietuvos Respublikos Socialinio draudimo fondo biudžeto 2009 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas 2008 m. gruodžio 18 d. Nr. XI-70 // Valstybės žinios, 2008, Nr. 149-5998

pensininkams. Visiems nuolatiniais Lietuvos gyventojams sudaroma galimybė gauti valstybinio socialinio draudimo pensijas.

Ši sistema yra *labai stabili*. Šiandieninė pensija priklauso ne vien tik nuo praityje mokėtų įmokų dydžio, bet ir nuo šiandien dirbančių pajamų. Tai reiškia, kad ši sistema yra apsaugota nuo investicijų rizikos, o pensijos didėja kai auga LR Vyriausybės patvirtintos einamųjų metų draudžiamosios pajamos (žr. 4 priedą). Stabiliai augant ekonomikai einamų įmokų – išmokų finansavimo principu funkcionuojanti pensijų sistema užtikrina stabilų pensijų didėjimą, tai yra parodyta 3 paveiksle.

Pastaba: 2009 metų vidutinės senatvės pensijos dydžio duomenys yra išankstiniai.

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės, remiantis leidinių „Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008“⁵³ ir VSDF valdybos⁵⁴ duomenimis

3 pav. Einamųjų metų draudžiamųjų pajamų ir vidutinės senatvės pensijos kitimas per 2003 – 2008 metus

Minimali rizika prarasti lėšas. Šioje sistemoje yra tik du etapai. Tai – įmokų surinkimas ir išmokų paskirstymas. Lėšų netekimas gali atsirasti tik dėl Sodros darbuotojų piktnaudžiavimo arba neefektyviai valdant ar naudojant lėšas.

2007 ir 2008 metais buvo atliktas nepriklausomas Valstybinio socialinio draudimo fondo auditas, kurį atliko apskaitos ir kontrolės uždaroji akcinė bendrovė „Auditas“. Auditas vertino finansines atskaitomybes, kurias sudarė 2007-12-31 dienos ir 2008-12-31 dienos balansai, pajamų ir išlaidų, pinigų srautų, nuosavybės pokyčių ataskaitos bei aiškinamieji raštai. Kaip teigiama 2007 ir

⁵³ **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2009, p.28. – ISSN 1822-3141 – <http://www.sodra.lt/get.php?f.4902> [žiūrėta 2009 08 19]

⁵⁴ **Pagrindiniai socialiniai rodikliai.** Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=284> [žiūrėta 2009 09 24]

2008 metų atliktų auditų išvadose, pateiktos finansinės atskaitomybės visais reikšmingais atžvilgiais teisingai atspindėjo Valstybinio socialinio draudimo fondo 2007-12-31 ir 2008-12-31 d. finansinę padėtį ir 2007 bei 2008 metų finansinius veiklos rezultatus ir pinigų srautus pagal Tarptautinius finansinės atskaitomybės standartus, priimtus taikyti ES.^{55 56}

Persikirstamosios įmokų – išmokų sistemos *valdymas yra pigus*. Žemiau pateiktoje 7 lentelėje atlikti skaičiavimai parodė, kad Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamų bei veiklos sąnaudų santykis per 2003 – 2008 svyruoja nuo 2,31 iki 3,15 procentų visų fondo biudžeto pajamų.

7 lentelė. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos ir veiklos sąnaudos, bei jų santykis 2003 – 2008 metais

Metai	Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos, tūkst. Lt	Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto veiklos sąnaudos, tūkst. Lt	Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto veiklos sąnaudos, % nuo pajamų
2003	4886199,2	148224,7	3,03
2004	5564141,1	159831,1	2,87
2005	6390526,7	175939,3	2,75
2006	7799666,7	246076,6	3,15
2007	9758655,7	225817,2	2,31
2008	11217015,4	291048,0	2,59

Saltinis: Sudaryta darbo autorės, remiantis biudžeto vykdymo ataskaitų nuo 2003 iki 2008 metų duomenimis. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=2368> [žiūrėta 2009 06 28]

Per 2008 metus šiai sistemai funkcionuoti buvo panaudota tik 2,59 % visų surinktų pajamų (žr. 7 lent.).

Pagrindinis moralinis pranašumas yra tai, kad ši sistema *skatina kartų solidarumą*. Dirbančioji karta savo įmokomis išlaiko nedirbančios kartos pensininkus. Pensininkai, kol dar tokiais nebuvo ir dalyvavo mokesčių mokėjime, finansavo švietimą, ikimokyklinį ugdymą ir panašiai. Solidarumo tarp kartu principo pagalba pensininkai kartu su dirbančiais gyventojais gali patirti pagerėjusiais gyvenimo sąlygas. Pensininkų pajamos gali didėti kartu su šalies vidutinėmis pajamomis. Kaip parodyta 8 lentelėje vidutinės senatvės pensijos ir vidutinio darbo užmokesčio neto santykis 2000-2008 metais svyravo nuo 40,51 iki 45,33 procentų. Turint daugiau pajamų Valstybinio socialinio draudimo fondas gali mokėti didesnes pensijas. Taigi einamųjų įmokų – išmokų dėka išryškintas solidarumo tarp kartų principas.

⁵⁵ **Nepriklausomo audito išvada 2007 metų.** <http://www.sodra.lt/get.php?f.3559> [žiūrėta 2009 09 08]

⁵⁶ **Nepriklausomo audito išvada 2008 metų.** <http://www.sodra.lt/index.php?cid=2368> [žiūrėta 2009 09 08]

**8 lentelė. Vidutinė senatvės pensija ir vidutinis šalies darbo užmokestis (neto),
bei jų santykis 2000 – 2008 metais**

Metai	Vidutinė senatvės pensija turint būtinąjį stažą, Lt	Vidutinis šalies darbo užmokestis, neto Lt	Vidutinės senatvės pensijos ir vidutinio darbo užmokesčio santykis, %
2000	318,07	745,36	42,67
2001	323,23	752,88	42,93
2002	328,78	795,85	41,31
2003	343,63	848,23	40,51
2004	378,53	892,70	42,40
2005	428,08	973,43	43,98
2006	486,06	1161,95	41,83
2007	608,38	1414,94	43,00
2008	786,36	1734,88	45,33

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis leidinių „Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008“⁵⁷ ir Statistikos departamento prie LR Vyriausybės⁵⁸ duomenimis

P. Samuelsonas dar 1958 metais įrodė⁵⁹, kad dirbančiai kartai savo mokesčiais finansuojant pensijų sistemą, kiekviena nauja karta senatvėje gali gyventi vis geriau dėl dviejų veiksnių – darbo jėgos skaičiaus ir darbo našumo didėjimo, t. y. viešosios pensijų sistemos reali gražos norma lygi darbo jėgos ir produktyvumo augimo normų sumai – teigė mokslininkas.

Apibendrinant Valstybinio socialinio draudimo pensijos sistemos pranašumus, galima reziumuoti, jog einamųjų įmoku – išmoku pagrįsta pensijų sistema turi savo privalumų. Ši sistema suteikia tvirtas socialines garantijas, įmokas mokantiems asmenims, už šios sistemos finansinį tvarumą yra atsakinga pati valstybė. Ji yra paprasta ir universali, surinktos įmokos iš karto paskirstomos išmokoms. Dėl šios priežasties sistemos valdymas yra pigus. Visiems nuolatiniais Lietuvos gyventojams yra sudaroma galimybė dalyvauti šioje sistemoje ir gauti išmokas. Ji yra stabili, apsaugota nuo investicijų rizikos ir infliacijos, kadangi surinktos lėšos iš karto paskirstomos gavėjams, nespėjant nuvertėti. Kadangi ši sistema veikia einamųjų įmoku – išmoku principu, yra minimali rizika prarasti lėšas, be to, šią sistemą nuolat kontroliuoja valstybė, nes ji yra „valstybinė“. Socialinio

⁵⁷ **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2009, p.28. – ISSN 1822-3141 – <http://www.sodra.lt/get.php?f.4902> [žiūrėta 2009 08 19]

⁵⁸ **Vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis.** <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1024> [žiūrėta 2009 08 19]

⁵⁹ **Samuelson P.** An Exact Consumption – Loan Model of Interest with or without the Social Contrivance of Money. // The Journal of Political Economy. – University of Chicago press, 1958, Vol. 66, No. 6, pp. 467-482. – URL: <http://mcb.unlp.googlepages.com/Samuelson1958.pdf> [žiūrėta 2009 09 30]

draudimo pensijų sistema sukuria didesnę socialinę saugumą. Pagrindinis pranašumas, ši sistema skatina kartų solidarumą. Tai gerovės valstybės požymis, parodantis valstybės socialinį brandumą ir jos pagarbą savo piliečiams.

3. VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO PENSIJŲ SISTEMOS PROBLEMOS

Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos, veikiančios einamųjų įmokų bei išmokų principu, pagrindinė problema yra valstybinio socialinio draudimo biudžeto formavimo problema. Idealiai veikiančioje socialinio draudimo pensijų sistemoje, paremtoje einamųjų įmokų - išmokų principu, socialinio draudimo biudžetas turėtų būti visą laiką subalansuotas: padidėjus surenkamų įmokų sumai, išmokos (pensijos) turėtų būti didinamos, o jeigu įmokų surenkama mažiau, atitinkamai turėtų būti mažinamos ir išmokos (pensijos). Todėl, kaip rodo statistinių duomenų analizė, socialinio draudimo fondo biudžetas dažniausiai būna nesubalansuotas: arba deficitinis, arba perteklinis.

3.1. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas ir jo kitimo priežastys

Valstybinio socialinio draudimo fondo pajamų ir išlaidų dinamika per 1991 – 1997 metus parodyta 9 lentelėje ir 5 priede. Iš pateiktų duomenų matyti, kad per 1991 – 1997 m. laikotarpį Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos išaugo 81 kartą, o išlaidos – 80 kartų. 1995 ir 1996 m. biudžetas buvo deficitinis: išlaidos viršijo pajamas atitinkamai 2,7 ir 122,4 mln.Lt.

9 lentelė. Valstybinio socialinio draudimo fondo pajamos ir išlaidos 1991 – 1997 m. (mln.Lt)

Rodikliai	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Pajamos	42,3	264,6	774,2	1480,2	1973,3	2607,6	3431,2
Išlaidos	42,3	249,8	761,2	1458,1	1976,0	2730,0	3387,6
Pajamų ir išlaidų skirtumas	0,0	14,8	13,0	22,1	-2,7	-122,4	43,6

Šaltinis: Valstybinis socialinis draudimas 1997: statistiniai duomenys // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 1998, p.25.

Reikia pastebėti, kad iki 1998 m. VSDF biudžeto ataskaitos buvo rengiamos pinigų principu, kai pajamų bei išlaidų pripažinimo momentu buvo laikomas pinigų gavimo momentas. Tokios ataskaitos neparodydavo finansinių įsipareigojimų, t. y. skolų. Nuo 1998 m. VSDF biudžeto ataskaitos yra sudaromos kaupimo principu: biudžeto pajamos pripažįstamos tuo laikotarpiu, kai jos priskaičiuojamos, o išlaidos pripažįstamos laikotarpiu, kai jos patiriamos. Dėl skirtingos skaičiavimo

metodikos, minėtų laikotarpių pajamos ir išlaidos negali būti palyginamos, todėl analizuojamos atskirai.

Valstybinio socialinio draudimo fondo pajamų ir išlaidų dinamika per 1998 – 2008 metus parodyta 10 lentelėje ir 6 priede.

10 lentelė. Valstybinio socialinio draudimo fondo priskaičiuotų pajamų ir išlaidų dinamika 1998 – 2008 m. (mln. Lt)

Metai	Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos, mln. Lt	Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto išlaidos, mln. Lt	Pajamų ir išlaidų skirtumas
1998	4159,4	4164,0	-4,6
1999	4203,8	4537,8	-334,0
2000	4405,1	4581,0	-175,9
2001	4438,0	4451,4	-13,4
2002	4570,0	4461,1	108,9
2003	4886,2	4703,1	183,1
2004	5564,1	5326,3	237,8
2005	6390,5	6129,6	260,9
2006	7799,7	7245,1	554,6
2007	9758,7	9282,7	476,0
2008	11217,0	12653,9	-1436,9

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės remiantis leidinių „Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2003“⁶⁰ ir 2008“⁶¹ duomenimis

Iš pateiktų duomenų matyti, kad nuo 1998 iki 2001 metų imtinai VSDF biudžeto išlaidos viršijo pajamas, t.y. biudžetas buvo deficitinis. Ypač didelis pajamų ir išlaidų atotrūkis buvo 1999, 2000 ir 2008 metais. Jis sudarė atitinkamai 334, 175 ir 1436 mln. litų.

Spartų VSDF biudžeto išlaidų didėjimą 1998 – 2001 m. nulėmė, viena vertus, Lietuvos ekonominės padėties pablogėjimas, išaugęs nedarbo lygis, padidėjęs bankrutuojančių įmonių skaičius, kas savo ruožtu sumažino apdraustųjų socialiniu draudimu skaičių, išaugęs nemokių įmonių

⁶⁰ Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2003. // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2004, p.28. <http://www.sodra.lt/get.php?f.2123> [žiūrėta 2009 08 19]

⁶¹ Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008. // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2009, p.28. – ISSN 1822-3141 – <http://www.sodra.lt/get.php?f.4902> [žiūrėta 2009 08 19]

įsiskolinimas VSDF biudžetui, kita vertus – pensininkų skaičiaus augimas ir išlaidų pensijų mokėjimui augimas (padidinus pensinį amžių žymiai šoktelėjo invalidumo pensijų gavėjų skaičius). Tais metais vėlavo pensijų mokėjimas. Pensijų mokėjimui teko imti banko paskolas, mokėti palūkanas. Tai dar labiau blogino finansinę biudžeto situaciją.

Didėjantis VSDF biudžeto deficitas negalėjo tenkinti šalies valdžios institucijų, todėl nuo 2000 m. sausio 1 d. nuo 31 iki 34 proc. buvo padidintas bendrasis socialinio draudimo įmokų tarifas. 2000 metų pabaigoje buvo imtasi papildomų priemonių VSDF išlaidoms mažinti. Seimas priėmė įstatymo pataisas, kuriomis buvo numatyta sparčiau didinti pensinį amžių ir pakeisti pensijų mokėjimo tvarką dirbantiems pensininkams, labiau diferencijuojant jų dydį priklausomai nuo gaunamo darbo užmokesčio. Pensinio amžiaus didinimas mažai padėjo išspręsti VSDF biudžeto deficito problemą. Kai buvo minėta pirmoje dalyje, didėjo invalidumo pensijos, nes jų didėjimui įtakos turėjo nedarbas. Mūsų šalyje, egzistuojant diskriminacijai vyresnio amžiaus žmonių atžvilgiu dėl įdarbinimo, pensinio amžiaus ilginimas motyvuoja siekti neįgalumo pensijų.

2000 metais Seimo priimtos įstatymo pataisos dėl pensijų mokėjimo tvarkos pakeitimo dirbantiems pensininkams, kai parodė laikas ir Konstitucinis teismas tai patvirtino, buvo prieštaraujantis LR Konstitucijai žingsnis. Dirbantieji pensininkai nesavanoriškai ir nemokamai paaukojo savo pensijas. Pastaruoju metu šios nesumokėtos pensijos buvo gražinamos, tačiau gražinamos nuvertėjusios ir be jokių palūkanų. Vyriausybė gražino pensijas neatsižvelgiant į infliaciją ir gyvenimo lygio kilimą. Beje jau nuo 2010 metų yra sustabdomas nesumokėtų pensijų gražinimas.

Po šių įstatymo pataisų įsigaliojimo, sumažėjo einamųjų metų biudžeto deficitas. 2001 m. VSDF biudžeto deficitas sumažėjo iki 13,4 mln. litų. Nuo 2002 m. VSDF biudžeto pajamos pradėjo viršyti išlaidas (žr. 10 lent.). Tačiau tai lėmė ne tik priimtų įstatymų pataisų įgyvendinimas, bet ir šalies ekonomikos bei bendrojo vidaus produkto augimas.

2008 metais VSDF biudžeto deficitą lėmė „pasaulinė ekonominė krizė“. Nors niekur įstatymiškai neįvardinta ekonominės krizės sąvoka, valdžia bando įtikinti, kad dėl pasaulinės ekonominės krizės šiuo metu yra tokia apgailėtina situacija su Valstybiniu socialiniu draudimo fondo biudžetu šalyje (2008 metais VSDF biudžeto deficitas sudarė 1437 mln. Lt, žr. 10 lent.). Ir kaip prieš beveik dešimtmetį Vyriausybė ruošia Pensijų įstatymo pataisas dėl pensijų mažinimo dirbantiems pensininkams, net nenumatant nesumokėtų pensijų gražinimo mechanizmo.

2002 metais lapkričio 25 d. Konstitucinis teismas savo nutarime⁶² konstatavo, kad Konstitucijos 52 straipsnio formuluotė „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo

⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 12 03 nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos įstatymo “Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo” nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 11 18 nutarimu Nr. 1156 patvirtintų Valstybinio socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 84 punkto atitikties Lietuvos

pensijas“ suponuoja įstatymų leidėjo pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukupimą ir pensijų mokėjimą. Tačiau, kaip teigiama Konstitucinio teismo nutarime, „valstybėje gali susidaryti tokia ypatinga situacija (ekonominė krizė, gaivalinė nelaimė ir pan.), kai neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina pensijoms mokėti. Tokiais išimtiniais atvejais pensijų santykių teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas, taip pat ir mažinant senatvės pensijas tokiu mastu, koku būtina užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Sumažintos senatvės pensijos gali būti mokamos tik laikinai, t. y. tol, kol valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija. Pažymėtina, kad net ir tokiais išimtiniais atvejais senatvės pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą pusiausvyrą tarp asmens ir visuomenės interesų; senatvės pensijos mažinimas turi atitikti **konstitucinį proporcingumo principą**“. Taigi, šiuo atveju, dirbantieji pensininkai neturi būti išskirti iš kitų pensijų gavėjų. Neturi būti pažeisti teisėtų lūkesčių, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principai, neturi būti pažeistos teisės į nuosavybės neliečiamumą, teisės laisvai pasirinkti darbą bei verslą.

Kaip jau minėta, Konstitucinio teismo išaiškinimas buvo 2002 metais. Tačiau iki šiol nėra bendrai sutarto ir Lietuvos Respublikos įstatymuose įtvirtinto „krizės“, „ekonominės krizės“ apibrėžimų. Taip pat nėra teisės aktų, reglamentuojančių krizių „atpažinimą“, t. y. indikatorių, kokia turi būti situacija, kad galima būtų ją įvardinti kaip krizine. Kaip aprašoma esama būklė 2008 metų Krizių valdymo sistemos plėtotės programoje⁶³, „iki šiol nėra suformuotos bendros valstybinės krizių prevencijos ir valdymo politikos, nors krizių prevencijai užtikrinti yra įsteigtos institucijos (ar jų padaliniai), dalis valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų veikia tik atskiruose ekstremalių situacijų ar krizių valdymo sistemos srityse ir nėra integruotos į bendrą krizių valdymo sistemą“.

Vertinant VSDF biudžeto pajamas ir išlaidas dešimties metų laikotarpyje, nuo 1998 iki 2007 metų, atlikus paprastus matematinius skaičiavimus, nustatyta, kad minėto laikotarpio pajamos sudarė 56175,5 mln. Lt, o išlaidos 54882,1 mln. Lt. Pajamos viršijo išlaidas 1293,4 mln. Lt. Tai yra tik nominalūs skaičiai, o jei šį perteklių dar saugiai investuoti į Vyriausybės vertybinius popierius, tai galima tikėtis, kad šiandieninė „ekonominė krizė“ nebūtų tokia skausminga VSDF biudžetui. Kaip teigia Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertė M. Kačinskienė, „pertekliaus grietinėlė ir vėl nugriebiama trumpalaikiams politiniams interesams patenkinti, pinigus leidžiant vis dosniems išmokoms⁶⁴“.

Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo 45 straipsnio 4 daliai (1998 07 18 redakcija) // Valstybės žinios, 2003, Nr. 115 – 5221.

⁶³ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl krizių valdymo sistemos plėtotės programos patvirtinimo“ 2008 m. lapkričio 13 d. Nr. X-1808 // Valstybės žinios, 2008, Nr. 133-5105

⁶⁴ Kačinskienė M. Mituose skendinti pensijų reforma. www.lrinka.lt/index.php/meniu/spaudai/straipsniai_ir_komentarai [žiūrėta 2009 10 09]

Taigi, kaip rodo Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto analizė, vienerių metų biudžetas nėra stabilus. Jis priklauso nuo šalies ekonominės situacijos, valdžios populistinių sprendimų, neįvertintų įsipareigojimų. Beje, vienerių metų VSDF biudžetą yra labai sudėtinga numatyti subalansuota. Šių laikų ekonomika yra pasaulinio masto, t. y. priklauso ne tik nuo savo šalies ekonominių rodiklių, bet ir nuo viso pasaulio globalinių reiškinių. VSDF biudžetas turi būti planuojamas į ateitį, atsižvelgiant į ilgąjį laikotarpį. Tokiu būdu bus lengviau subalansuoti Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą. Turi būti sukurti rezerviniai fondai, kur keliautų VSDF biudžeto perteklius, tam kad padengti prognozuotas būsimas išlaidas.

3.2. Pensijų dydis ir socialinio draudimo sistemos efektyvumas

Pensijos dydis yra svarbiausias valstybinio socialinio draudimo sistemos efektyvumo rodiklis ir tiesiogiai priklauso nuo valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto, kuris, plačiąja prasme, priklauso nuo ekonomikos fazės (pakilimo ar nuosmukio).

11 lentelė. Vidutinė valstybinio socialinio draudimo pensija pagal pensijų rūšis (litas)

Lietuvoje 2000 – 2008 m.

Pensijų rūšys	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Senatvės, turint būtinajį stažą	318,1	323,2	328,8	346,6	378,5	428,1	486,1	608,4	786,4
Netekto darbingumo (invalidumo)	279,6	277,7	282,2	296,8	325,6	368,7	415,9	503,7	622,3
Ištarnauto laiko	212,7	206,5	215,0	282,8	310,5	347,4	393,6	474,1	598,6
Maitintojo netekimo	184,3	185,7	191,2	205,9	224,4	248,7	282,1	343,4	448,2
Našlių ir našlaičių	60,2	60,6	61,9	63,0	66,8	70,6	73,7	95,8	107,3

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės remiantis leidinių „Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2003“⁶⁵ ir 2008“⁶⁶ duomenimis

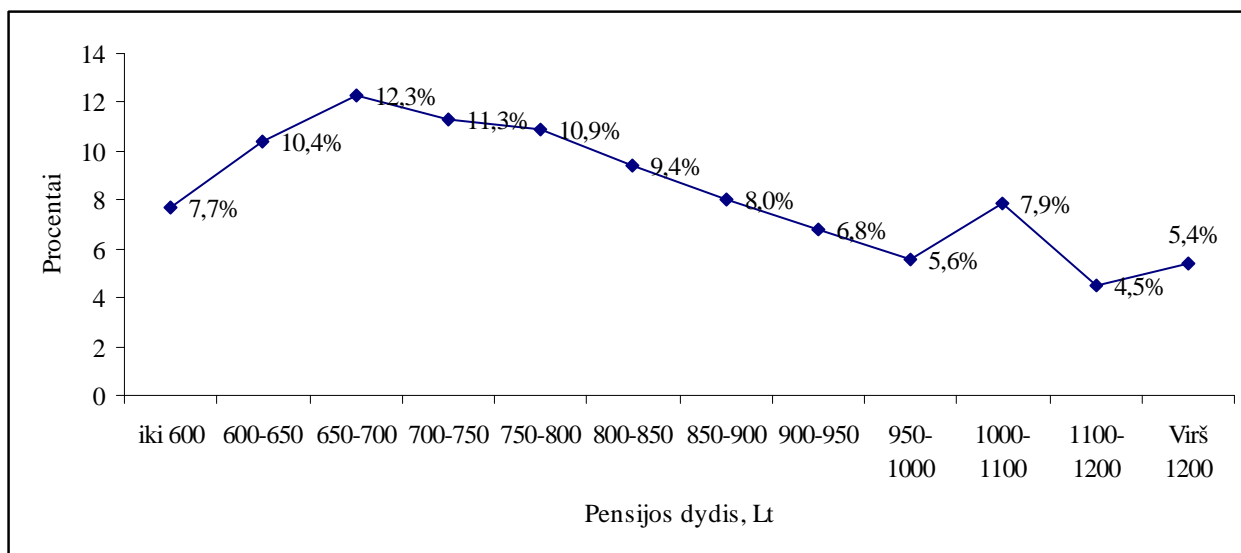
⁶⁵ **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2003.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2004, p.28. <http://www.sodra.lt/get.php?f.2123> [žiūrėta 2009 08 19]

⁶⁶ **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2009, p.28. – ISSN 1822-3141 – <http://www.sodra.lt/get.php?f.4902> [žiūrėta 2009 08 19]

Pensija turi būti tokio dydžio, kad dėl senatvės ar neįgalumo praradus pajamas garantuotų asmenims normalų būtiniausių poreikių patenkinimą. Praktika rodo, kad dažnas Lietuvos pensininkas dėl mažos pensijos negali patenkinti net minimalių poreikių ir priverstas skursti.

11 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad vidutinių valstybinių socialinio draudimo pensijų nominalūs dydžiai per 2000 - 2008 m. laikotarpį didėjo: senatvės pensijos išaugo beveik 2,5 karto, netekto darbingumo (invalidumo) pensijos – 2,2 karto, ištarnauto laiko 2,8 karto, maitintojo netekimo beveik 2,5 karto, našlių ir našlaičių – 80 proc. Pensijos didėjo didinant bazinę pensiją bei einamųjų metų šalies draudžiamąsias pajamas. Taip pat pensijos didėjo dėl Pensijų įstatymo pataisų, kuriuose numatytas priedas už stažo metus. Tačiau, atsižvelgiant į kainų lygio kilimą, realus pensijos dydis, darantis įtaką pensininkų vartojimo lygiui, pasikeitė nežymiai (žr. 7 priedą).

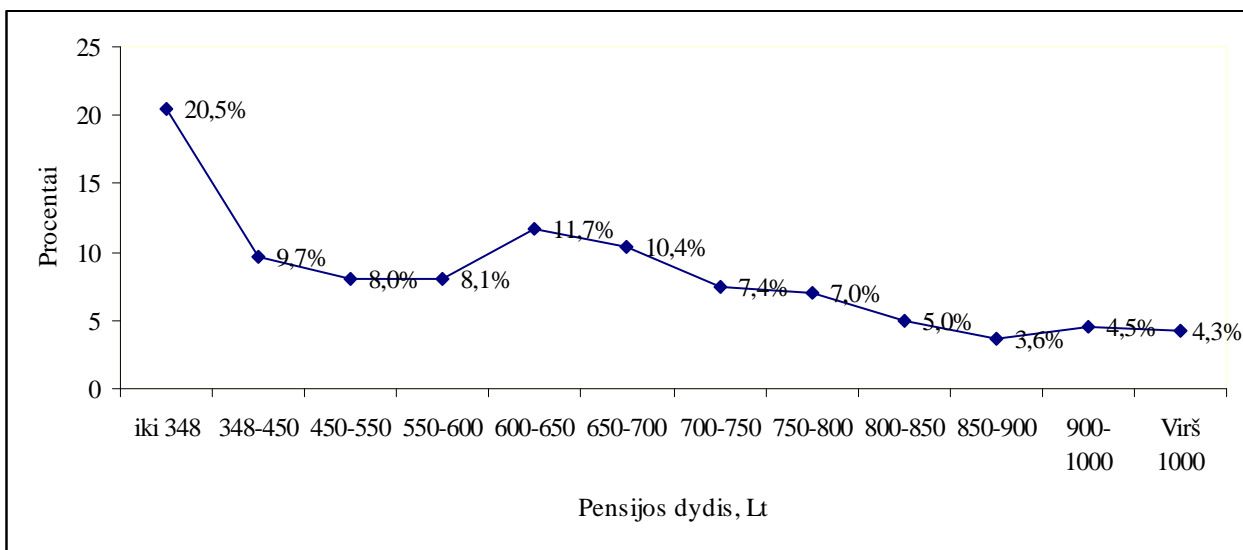
Valstybinės socialinio draudimo pensijos Lietuvoje yra mažos ir neužtikrina daugumai pensininkų normalaus gyvenimo lygio bei poreikių patenkinimo. Senatvės, netekto darbingumo ir invalidumo pensijų gavėjų skaičiaus pasiskirstymo pagal pensijos dydį analizė parodė (žr. 4, 5 ir 6 pav.) pensijų diferenciaciją pagal jų dydį. 2008 m. 12,3 proc. senatvės pensijų gavėjų gavo pensijas, kurių dydis siekė 700 Lt. 17,7 proc. senatvės pensijų gavėjų gavo pensijas, kurių dydis mažesnis nei 700 Lt, iš kurių 7,7 proc. gavo pensijas, mažesnes nei 600 Lt. Didesnes nei 1200 Lt dydžio pensijas gavo tik 5,4 proc. senatvės pensininkų (žr. 4 pav.).

Šaltinis: Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008⁶⁷

4 pav. Senatvės pensijų gavėjų skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijos dydį 2009 metų sausio mėn.

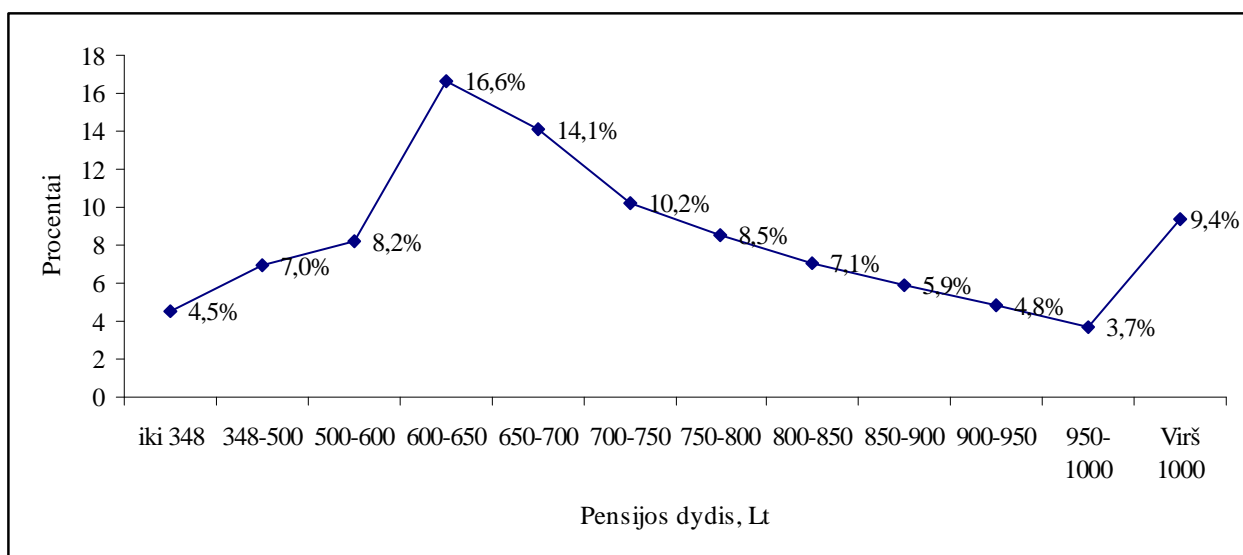
⁶⁷ Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008. // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2009, p.38. – ISSN 1822-3141 – <http://www.sodra.lt/get.php?f.4902> [žiūrėta 2009 08 19]

Šaltinis: Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008⁶⁸

5 pav. Netekto darbingumo pensijų gavėjų skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijos dydį 2009 metų sausio mėn.

11,7 proc. netekto darbingumo pensijų gavėjų gavo pensijas nuo 600 iki 650 Lt dydžio. Mažesnes nei nurodytas dydis gavo net 46,3 proc. netekto darbingumo pensijų gavėjų, iš kurių 20,5 proc. gavėjų gavo pensijas mažesnes nei 348 Lt. Didesnes nei 1000 Lt netekto darbingumo pensijas gavo tik 4,3 proc. pensininkų (žr. 5 pav.).

Šaltinis: Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008⁶⁹

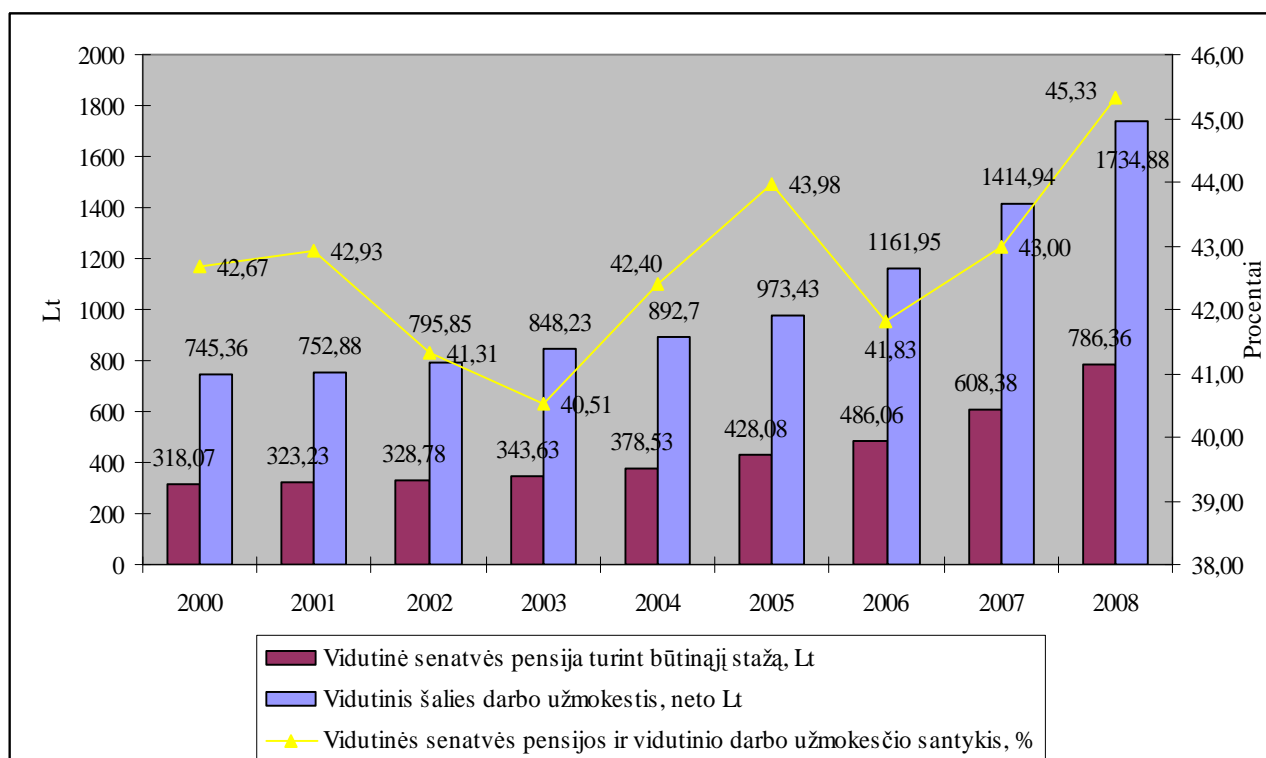
6 pav. Invalidumo pensijų gavėjų skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijos dydį 2009 metų sausio mėn.

⁶⁸ Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008. // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2009, p.38. – ISSN 1822-3141 – <http://www.sodra.lt/get.php?f.4902> [žiūrėta 2009 08 19]

⁶⁹ Ten pat, p. 39.

16,6 proc. invalidumo pensijų gavėjų gavo pensijas nuo 600 iki 650 Lt dydžio. Mažesnes nei nurodytas dydis gavo 19,7 proc. invalidumo pensijų gavėjų, iš kurių 4,5 proc. gavėjų gavo pensijas mažesnes nei 348 Lt. Didesnes nei 1000 Lt invalidumo pensijas gavo 9,4 proc. pensininkų (žr. 6 pav.).

Lietuvoje šiuo metu vidutinės senatvės pensijos, paskirtos turint būtinaį socialinio draudimo stažą, ir vidutinio apdraustojo darbo užmokesčio (neto) santykis, t. y. pajamų pakeitimo norma, kaip rodo 7 pav. pateikti duomenys, sudaro apie 45,33 proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis leidinių „Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008“⁷⁰ ir Statistikos departamento prie LR Vyriausybės⁷¹ duomenimis

7 pav. Vidutinės senatvės pensijos, turint būtinaį stažą, ir vidutinio apdraustojo darbo užmokesčio augimas Lietuvoje 2000-2008 m.

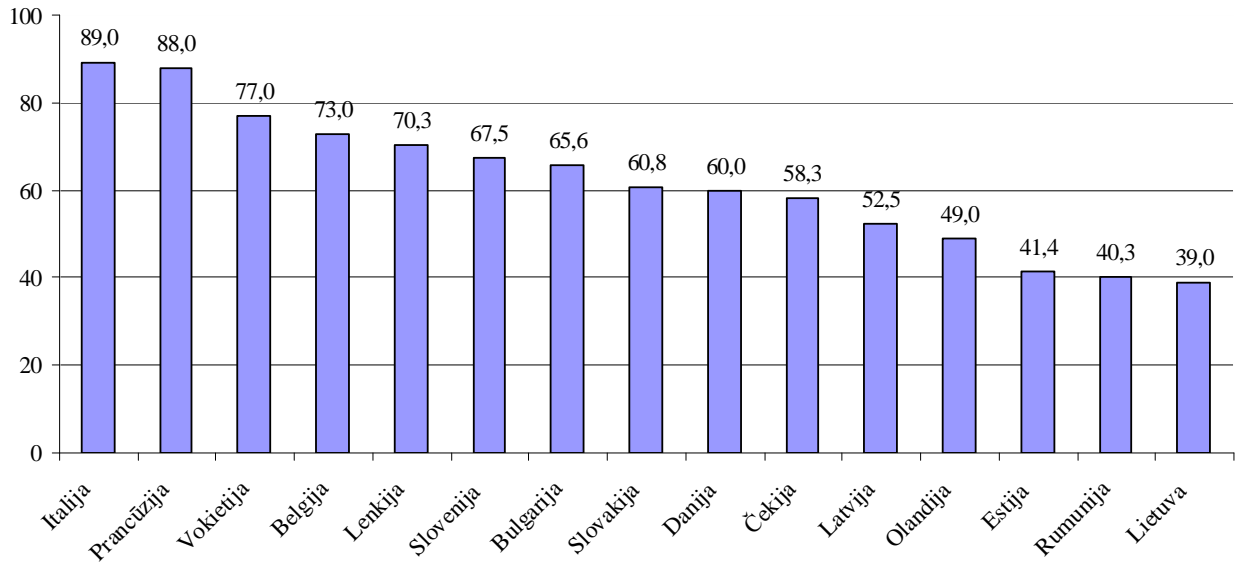
Nuo 2000 iki 2008 metų pajamų pakeitimo norma svyruoja tarp 40,51 (2003 metais) ir 45,33 (2008 metais) procentų. Tačiau, kaip teigia Lazutka⁷², „dalyvavimas valstybiniame pensijų draudime labiausiai apsimoka mažiausiai uždirbantiems apdraustiesiems, nes jie senatvės pensijoms gauna daugiau nei buvo įmokėję įmokų. Beveik tiek pat, kiek įmokėjo, atsiima ir 0,75 vidutinio darbo užmokesčio gaunantys gyventojai. Tačiau didėjant pajamoms atotrūkis tarp įmokų ir išmokų didėja

⁷⁰ **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2009, p.28. – ISSN 1822-3141 – <http://www.sodra.lt/get.php?f.4902> [žiūrėta 2009 08 19]

⁷¹ **Vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis.** <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1024> [žiūrėta 2009 08 19]

⁷² **R. Lazutka.** Lietuva stojant į Europos Sąjungą. Ekonominė, sociologinė ir demografinė padėties analizė. – Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004, p. 29. – ISBN 9955-531-10-X

neigiama apdraustajam linkme. Tris ir daugiau kartų nei vidutinis užmokestis uždirbantys gyventojai pensijų sistemai įmoka beveik du kartus daugiau, negu iš jos gali tikėtis susigrąžinti pensijų forma“. Didesnius atlyginimus gaunantiems asmenims tenka dar mažesnė pajamų pakeitimo pensijomis dalis.

Šaltinis: Lazutka R. Pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės// <http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/DalyvavimasPensijuReformoje.htm> [žiūrėta 2009 03 20]

8 pav. Vidutinės senatvės pensijos ir vidutinio (neto) darbo užmokesčio santykis Europos šalyse (procentais)⁷³

Pajamų pakeitimo pensijomis lygis Lietuvoje, yra labai žemas absoliučiai ir palyginus su kitomis Europos šalimis. Latvijoje jis siekia 52,5 proc., Čekijoje – 58,3 proc., Slovakijoje – 60,8 proc., Lenkijoje – 70,3 proc., Slovėnijoje – 67,5 proc., o Italijoje net 89 proc. (žr. 8 pav.).

Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos analizė leidžia daryti išvadą, kad šios sistemos, veikiančios einamųjų įmokų bei išmokų principu, pagrindinė problema yra valstybinio socialinio draudimo biudžeto formavimas. Taigi, kaip rodo Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto analizė, vienerių metų biudžetas nėra stabilus. Jis priklauso nuo šalies ekonominės situacijos (be kitą ko, užimtumas, nelegalus darbas, mokesčių vengimas), valdžios populistinių sprendimų, neįvertintų išsipareigojimų.

Beje, vienerių metų VSDF biudžetą yra labai sudėtinga numatyti subalansuota. Šių laikų ekonomika yra pasaulinio masto, t. y. priklauso ne tik nuo savo šalies ekonominių rodiklių, bet ir nuo

⁷³ Pastaba: vertinant skirtingų šalių pajamų pakeitimo normą, reikia turėti galvoje, kad kai kurios šalys ją apskaičiuoja tikrai pagal senatvės pensijos vidutinį dydį, kitos įskaito ir kitas pensijas, pvz., invalidumo, maitintojo netekimo. Tačiau grubiai šie duomenys gali būti lyginami.

viso pasaulio globalinių reiškinių. VSDF biudžetas turi būti planuojamas į ateitį, atsižvelgiant į ilgąjį laikotarpį. Tokiu būdu bus lengviau subalansuoti Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą. Turi būti sukurti rezerviniai fondai, kur keliautų VSDF biudžeto perteklius, tam kad padengti prognozuotas būsimas išlaidas. Kai ekonomika kyla ir Valstybinio socialinio draudimo biudžetas yra perteklinis – ne viską reikėtų išleisti išmokoms, dalį reikia saugiai investuoti, tarkim, į vertybinius popierius. O atėjus sunkmečiui – parduoti vertybinius popierius ir papildyti biudžetą. Valstybinio socialinio draudimo fondas, valdant viešus finansus, turi elgtis ūkiškai, kaip geras šeimininkas.

Valstybinės socialinio draudimo pensijos Lietuvoje yra santykinai mažos, tačiau jos didėjo kartu su vidutiniu darbo užmokesčiu. Lietuvoje šiuo metu vidutinės senatvės pensijos, paskirtos turint būtinajį socialinio draudimo stažą, ir vidutinio apdraustojo darbo užmokesčio (neto) santykis, t. y. pajamų pakeitimo norma, kaip rodo 8 pav. pateikti duomenys, sudaro apie 45,33 proc. Tačiau, kaip teigia mokslininkai, dalyvavimas valstybiniame pensijų draudime labiausiai apsimoka mažiausiai uždirbantiems apdraustiesiems, nes jie senatvės pensijoms gauna daugiau nei buvo įmokėję įmokų. Beveik tiek pat, kiek įmokėjo, atsiima ir 0,75 vidutinio darbo užmokesčio gaunantys gyventojai. Tačiau didėjant pajamoms atotrūkis tarp įmokų ir išmokų didėja neigiama apdraustajam linkme. Tris ir daugiau kartų nei vidutinis užmokestis uždirbantys gyventojai pensijų sistemai įmoka beveik du kartus daugiau, negu iš jos gali tikėtis susigrąžinti pensijų forma. Didesnius atlyginimus gaunantiems asmenims tenka dar mažesnė pajamų pakeitimo pensijomis dalis.

Menkas vidutinės pensijos dydis yra siejamas su Valstybinio socialinio draudimo einamųjų įmokų – išmokų sistema. Tačiau, pagrindinė nedidelių pensijų priežastis yra nepakankamas jų finansavimas.

4. LIETUVOS RESPUBLIKOS PENSIJŲ SISTEMOS REFORMA

Nuo 2004 metų pradėjus veikti pensijų kaupimo sistemai, Lietuvos pensijų sistemą sudaro trijų pakopų sistema:

- ✓ pirmoji pakopa – valstybinis socialinis pensijų draudimas, kai valstybinę socialinio draudimo pensiją gauna apdraustas ir privalomojo socialinio draudimo įmokas mokantis asmuo;
- ✓ antroji pakopa – savanoriškai pasirenkamas valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimas senatvės pensijai pasirinktame pensijų fonde;
- ✓ trečioji pakopa – savanoriškas papildomas kaupimas būsimai pensijai gyvybės draudimo įmonėse ar pensijų fonduose, mokant tam tikro dydžio įmokas.

Pirmosios pakopos pensija kiekvienam Lietuvos gyventojui turėtų užtikrinti minimalią apsaugą nuo skurdo ir kompensuoti dalį prarastų pajamų senatvės ar netekto darbingumo atvejais. Šios pakopos pensijos dydis priklauso nuo valstybės ekonominio pajėgumo, infliacijos tempų, socialinės politikos bei visuomenės dalyvavimo solidarumu pagrįstoje socialinio draudimo sistemoje. Šios pakopos pensijų sistema buvo plačiai aptarta 1 – 3 skyriuose.

Asmens, kuris dalyvautų visose pensijų sistemos pakopose, senatvės pensiją turėtų sudaryti:

- ✓ pirmos pakopos valstybinė socialinio draudimo pensija, susidedanti iš bazinės dalies ir papildomos dalies, kuri bus sumažinta atitinkamai dėl dalyvavimo pensijų reformoje;
- ✓ antros pakopos sukaupta papildoma socialinio draudimo pensija pensijų fonde iš valstybinio socialinio draudimo pensijos papildomos dalies įmokų, jei asmuo bus pasirinkęs tokį kaupimą,
- ✓ trečios pakopos sukaupta savanoriško draudimo pensija, jei asmuo savanoriškai mokėjo įmokas į pensijų fondą.

4.1. Antroji pensijų sistemos pakopa

Šioje pensijų sistemos pakopoje derinama valstybinio socialinio draudimo einamuoju finansavimu pagrįsta sistema su kaupiamąja, kai dalis valstybinio socialinio draudimo įmokos apdraustojo pageidavimu pervedama į pensijų kaupimo bendrovę, kurioje ji būtų investuojama. Investuoti pinigai, esant palankioms rinkos sąlygoms, leistų padidinti pradinius pinigus.

Antrojoje pensijų sistemos pakopoje gali dalyvauti visi asmenys, privalomai draudžiami valstybiniu socialiniu pensijų draudimu pagrindinei ir papildomai pensijos dalims gauti, išskyrus asmenis, kurie jau yra sukakę senatvės pensijos amžių. Individualių įmonių savininkai ir kiti

savarankiškai dirbantys asmenys, išskyrus asmenis turinčius verslo liudijimus, gali dalyvauti šioje sistemoje, jei jie moka įmokas ne tik pagrindinei, bet ir papildomai pensijos dalims.

Pensijų sistemos reformos įstatyme⁷⁴ nustatytas pensijų kaupiamos įmokos per mėnesį dydis: 2004 metais - 2,5 proc., 2005 metais – 3,5 proc., 2006 metais – 4,5 proc., 2007 metais – 5,5 proc. asmens pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos. Ši įmoka atskaitoma ir iš darbuotojo, ir iš darbdavio dalies. Bendrasis socialinio draudimo įmokų tarifas „X“ nesikeičia. Kaip rodo 12 lentelėje pateikti duomenys, kaupiant dalį įmokos atitinkamai mažėja socialinio draudimo fonde liekanti įmokos dalis.

12 lentelė. Socialinio draudimo įmokos dalies pasiskirstymas, proc.

Įmokos	Iki 2004 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m. ir vėlesnieji metai
Įmokos VSDF biudžetui	X	X-2,5	X-3,5	X-4,5	X-5,5	X-5,5
Įmokos pensijų fondui	-	2,5	3,5	4,5	5,5	5,5

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Jei, tarkime, asmuo pensijų kaupimo sutartį pasirašė 2004 m., tai kaupiamosios įmokos, atskaitomos nuo asmens darbo užmokesčio, 2005 m. buvo 2,5 proc. ir kas metai buvo didinamos iki pasiekė 5,5 proc.⁷⁵ Beje, reikia pastebėti, kad 2009 – 2010 metais pensijų fondams bus pervedama mažesnė valstybinio socialinio draudimo įmokos dalis. Įmokos į antros pakopos pensijų fondus sumažintos nuo 5,5 iki 3 procentų asmens draudžiamųjų pajamų.

Pinigai kaupiami individualioje kiekvieno asmens sąskaitoje pensijų fonde, o išmokos mokamos sulaukus pensinio amžiaus.

Kaupiamos pensijos dydis priklauso nuo atlyginimo ir mokamų įmokų dydžio, kaupimo trukmės (kuo didesnės įmokos ir ilgesnis laikotarpis, tuo daugiau galima sukaupti), Pensijų fondo investavimo pajamingumo (investicijų grąžos), atskaitymų kaupimo bendrovės naudai dydžio (kuo didesni mokesčiai už kaupiamų lėšų administravimą, tuo mažesnė suma bus sukauptą). Naujosios pensijos sistemos dalyviai pensiją gaus iš dviejų šaltinių – Valstybinio socialinio draudimo fondo ir privačių pensijų fondų.

Pensijų kaupimo dalyviai turi teisę laisvai pasirinkti pensijų kaupimo bendrovę. Vienu metu dalyvis gali turėti pensijų sąskaitą, kurioje kaupiama pensijų įmoka, tik vienoje pensijų kaupimo

⁷⁴ Lietuvos Respublikos Pensijų sistemos reformos įstatymas 2002 m. gruodžio 2 d. Nr. IX-1215 // Valstybės žinios, 2002, Nr. 123-5511

⁷⁵ Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas 2003 m. liepos 4 d. Nr. IX-1691 // Valstybės žinios, 2003, Nr. 75-3472

bendrovėje. Jeigu dalyvis pereina į kitą pensijų kaupimo bendrovę, jo pensijų sąskaita buvusioje pensijų kaupimo bendrovėje uždaroma, o joje sukauptos lėšos pervedamos į kitoje bendrovėje atidarytą pensijų sąskaitą. Grįžimo nuo kaupimo tik į Valstybinio socialinio draudimo sistemą galimybės yra ribotos. Iki 2004 m. birželio 18 d. asmuo, sudaręs pensijų kaupimo sutartį su pensijų kaupimo bendrove, sutarties negalėjo nutraukti. 2004 m. birželio 19 d. įsigaliojo Pensijų kaupimo įstatymo pakeitimai ir papildymai, kurie įteisino galimybę ne vėliau kaip per 30 dienų vienašališkai nutraukti sutartį ir dalyvavimą pensijų kaupime ir grįžti į valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą.

Per pirmąjį pensijų kaupimo sutarčių pasirašymo etapą 2003 m. visuose VSDF valdybos teritoriniuose skyriuose buvo užregistruoti 441 148 kaupimo dalyviai. VSDF valdybos duomenimis 2009 m. liepos 20 dienai VSDF valdybos teritoriniuose skyriuose buvo užregistruota iš viso 997 su puse tūkstančių kaupimo dalyvių⁷⁶. 2008 metais pensijų kaupime dalyvavo apie 66 proc. visų apdraustųjų valstybinio socialinio draudimu⁷⁷.

Šiuo metu Lietuvoje veikia 9 Pensijų kaupimo bendrovės, kurios valdo 29 Pensijų fondus.⁷⁸

Kaip rodo pensijų kaupimo sistemos rezultatai, didžiausią kaupimo dalyvių dalį – apie 42 proc. – sudaro asmenys nuo 30 iki 45 metų, nemažą dalį sudaro ir 45-60 metų dalyviai – 24 proc.⁷⁹

Kaupiamos įmokos yra investuojamos. Įstatymu yra nustatytos investavimo taisyklės, kurių privalo laikytis kaupiamųjų lėšų valdytojai.

Apsisprendžiant dėl dalies pensijos kaupimo reikia atsižvelgti į tai, kad: dalį lėšų pervedant kaupimo bendrovėms, atitinkamai mažėja VSDF pervedama įmoka, nuo kurios priklauso VSDF pensijos dydis. Todėl sulaukus pensinio amžiaus, atsižvelgiant į pensijų kaupimui skirtą valstybinio socialinio draudimo įmokos dalį, bus mokama atitinkamai mažesnė VSDF pensija. Už laikotarpį, kurį asmuo nebuvo kaupimo dalyvis, valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos dydis nemažinamas.

Galimybė sukaupti didesnę pensiją priklauso nuo asmens amžiaus, atlyginimo ir investicijų grąžos. Todėl atsargiau kaupimo galimybes turėtų vertinti vyresni ir mažiau uždirbantys žmonės, nes sukaupta pinigų suma gali nepadengti sumažėjusią VSDF pensijos dalį.

Pensijų kaupimas kainuoja, t.y. už kaupiamų lėšų valdymą ir priežiūrą kaupimo bendrovė ima mokesčius: vienkartinį mokesťį nuo kaupiamosios įmokos (įstatymuose leidžiamas maksimalus iki 10 proc.) ir metinį mokesťį už bendrovės turto valdymą bei administravimą (iki 1 proc. nuo turto vertės).

⁷⁶ **Pensijų kaupimo sutartys.** <http://www.sodra.lt/index.php?cid=280> [žiūrėta 2009 09 24]

⁷⁷ **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2009, p.67. – ISSN 1822-3141 – <http://www.sodra.lt/get.php?f.4902> [žiūrėta 2009 08 19]

⁷⁸ **Pensijų kaupimo sutartys.** <http://www.sodra.lt/index.php?cid=280> [žiūrėta 2009 09 24]

⁷⁹ **Pensijų kaupimo veiklos rezultatai.** <http://www.dpk.lt/pensiju.veiklos.rezultatai.php> [žiūrėta 2009 10 22]

Kaupiant egzistuoja didesnė ar mažesnė rizika. Sukauptos sumos dydis priklausys nuo investavimo sėkmės. Mažiausia rizika, yra pasirinkus konservatyvų kaupimo fondą, kai investuojama į vyriausybės leidžiamus vertybinius popierius (obligacijas), tačiau tokios investicijos grąža bus taip pat mažesnė. Pasirinkus progresyvų kaupimo fondą, kai investuojama į kompanijų akcijas, investicijos grąža yra didesnė, tačiau didesnė ir rizika. Kuo trumpesnis likęs kaupimo laikotarpis, tuo pasirinktas pensijų fondas turi būti mažiau rizikingas.

4.2 Trečioji pensijų sistemos pakopa

Trečiosios pakopos pensijų draudimas pagal veikimo principą yra artimas antrosios pakopos pensiniam draudimui. Tačiau jis paremtas savanorišku įmokų kaupimu individualiose sąskaitose ir jų investavimu. Savanoriškai kaupti senatvės pensijai galima nepriklausomai nuo to, ar asmuo yra apsidraudęs valstybiniu socialiniu pensiniu draudimu, ar ne. Tapti pensijų fondo dalyviu gali kiekvienas, sudaręs pensijų kaupimo sutartį. Kiekvienam dalyviui atidaroma asmeninė pensijų sąskaita, į kurią mokamos įmokos ir kurioje sukauptas lėšas investuos šios srities specialistai.

Pensijų fondų dalyvis teisę į pensijų išmoką įgyja sulaukęs pensijų fondo taisyklėse nurodyto pensinio amžiaus. Jis negali būti daugiau kaip 5 metais mažesnis už pensinį amžių, nustatytą valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai gauti⁸⁰. Sukauptas lėšas galima paimti:

- ✓ visą sumą iš karto;
- ✓ sukauptą sumą dalimis;
- ✓ už sukauptas lėšas įsigyti privačią pensiją iki gyvos galvos (anuitetą).

Iš pensijų fondų atsiimamos įmokėtos pensijų įmokos bus apmokestinamos 15 proc. gyventojų pajamų mokesčio tarifu, išmokų dalis viršijanti įmokas nėra apmokestinama. Asmuo prieš pasirašydamas pensijų kaupimo sutartį, turėtų gerai susipažinti su kiekvieno pensijų fondo sąlygomis, įvertinti savo amžių, pajamas ir tik tuomet priimti sprendimą.

Savanoriško kaupiamojo pensinio draudimo sukūrimas Lietuvoje atveria gyventojams platesnes teises rinktis – ne tik valstybinio socialinio draudimo pensijas ir individualų draudimą bankuose ar gyvybės draudimo kompanijose, bet ir savanorišką draudimą pensijų fonduose. Platesnio pasirinkimo galimybės visada yra demokratinės ir ekonominės brandos rodiklis. Valstybė remia savanorišką pensinį draudimą, grąžinant dalį sumokėto gyventojų pajamų mokesčio.

4.3 Pensijų sistemos reformos tikslai ir jų įgyvendinimas

Pagrindiniai veiksniai, lemiantys ilgalaikius valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto

⁸⁰ Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas 1999 m. birželio 3 d. Nr. VIII-1212 // Valstybės žinios, 1999, Nr. 55-1765

svyravimus yra šalies ekonominiai, politiniai bei demografiniai pokyčiai. 2000 m. balandžio 26 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 465 sudaryta komisija, parengusi Pensijų sistemos reformos Konceptiją, kurioje buvo aptartos Lietuvos pensijų sistemos pertvarkymo kryptys bei galima pensijų sistemos struktūra.

2000 m. spalio 25 d. Vyriausybė patvirtino Pensijų sistemos reformos Baltąją knygą. Joje yra išvardintos priežastys dėl kurių būtina reformuoti pensijų sistemą⁸¹:

1) Mažėjanti sistemos aprėptis (ilgainiui nemaža dalis pensinio amžiaus Lietuvos gyventojų neturės teisės į kokią nors valstybės teikiamą pensiją);

2) Mažos pensijos ir todėl menkos paskatos dalyvauti socialinio draudimo sistemoje. Sistemoje gana didelis perskirstymas;

3) Pensijų finansavimo sunkumai. Einamojo finansavimo mokėjimo pensijų sistemos finansinis stabilumas iš esmės priklauso nuo mokačių įmokos ir gaunančių išmokas santykio. Išplitęs įmokų vengimas ir darbas neformalioje rinkoje taip pat mažina socialinio draudimo įmokų mokėtojų skaičių;

4) Demografinis spaudimas pensijų sistemai.

Pensijų kaupimo sistemos įvedimas – istoriškai svarbus žingsnis reformuojant ir iš dalies privatizuojant Lietuvos socialinio draudimo pensijų sistemą. Pagrindiniai jo tikslai⁸²:

1. neatidėliotinas tikslas – subalansuoti socialinio draudimo pensijų sistemos finansinius srautus, kad sistema veiktų be finansinio deficito, pati save išlaikytų;

2. ilgalaikis ir svarbiausias pensijų reformos tikslas – pakeisti pensijų sistemą, kad sulaukę pensinio amžiaus asmenys gautų didesnę, darbo ar kitų pajamų, nuo kurių buvo mokamos socialinio draudimo įmokos, dalį nei gavo iki šiol (tačiau perskirstymas nepadidėtų, bet sumažėtų), kad ši sistema taptų gyvybinga ir apimtų visus gyventojus;

3. siekiama pensijų sistemą padaryti patrauklesnę tiek dėl privataus kaupimo, tiek dėl to, kad valstybės teikiamų pensijų sistemoje bus atsisakyta nepagrįstų privilegijų mokant papildomas valstybines pensijas, kurios iškreipia pensijų sistemos universalumą ir pažeidžia socialinį teisingumą;

4. pensijų reforma siekiama paskatinti taupymą šalyje bei sumažinti socialinio draudimo įmokų vengimą;

5. naujoji pensijų sistema turi būti finansiškai stabili ir gyvybinga, jai turi pritarti Lietuvos gyventojai.

Buvo laukiama, kad privačių kaupiamųjų fondų atsiradimas sustiprins kapitalo rinkos ir finansų infrastruktūros plėtrą. Pensijų fondų kapitalas turėtų atverti erdvę investicijoms ir tuo radikaliau

⁸¹ Cit. iš **Lazutka R.** Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai // *Ekonomika*. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, Nr. 82, p. 109. – ISSN 1392-1258

⁸² Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas 2000 m. balandžio 26 Nr. 465 „Dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 36-998

paspartinti šalies ekonominę raidą. Žemiau išnagrinėsime visus penkis pensijų kaupimo įvedimo tikslus jų įgyvendinimo aspektu.

4.3.1 Pirmasis pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslas ir jo įgyvendinimas

Vertinant *pirmąjį tikslą* – subalansuoti socialinio draudimo pensijų sistemos finansinius srautus, galima prisiminti, kad pensijų reforma buvo pradėta įgyvendinti 2004 metais. Tuo metu šalyje sparčiai augo ekonomika, mažėjo nedarbo lygis (iš dalies emigracijos dėka), didėjo darbo užmokestis ir pan. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas tapo perteklinis (žr. 10 lent.). Taigi, teoriškai maštant, šis tikslas buvo įgyvendinamas. Tačiau, kaip matome dabar, o būtent, 2008 metų Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto deficitas sudarė beveik pusantro milijono litų (žr. 10 lent.).

Kaip matyti iš žemiau pateiktos 13 lentelės, 2004 – 2007 metais valstybė finansavo tik apie pusę visų reformos išlaidų, o 2008 metais šiam tikslui iš valstybės biudžeto buvo skirta mizerinę sumą: 7,5 proc. visų patirtų išlaidų, pervedamų į pensijų fondus.

13 lentelė. Asignavimų iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ir kitų valstybės piniginių išteklių, ir lėšų, pervedamų į pensijų fondus, santykio dinamika per 2004–2008 metus (tūkst. Lt)

Rodikliai	2004	2005	2006	2007	2008
Asignavimai iš LR valstybės biudžeto ir kitų valstybės piniginių išteklių	89450,0	149900,0	248500,0	389150,0	80000,0
Lėšos pervedamos į pensijų fondus	173135,1	308382,4	531113,5	851606,7	1064032,3
Valstybės asignavimų ir lėšų, pervedamų į pensijų fondus santykis, proc.	51,7	48,6	46,8	45,7	7,5

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės, remiantis biudžeto vykdymo ataskaitų nuo 2004 iki 2008 metų duomenimis. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=2368> [žiūrėta 2009 06 28]

Kita vertus, pensijos reforma vyksta pačių dabartinių pensininkų sąskaita, nes jie negauna dalies pensijos dėl to, kad dalis surinktų lėšų yra pervedama į pensijų fondus. Taip pat reforma vyksta sąskaita tų asmenų kurie nedalyvauja pensijų reformoje dėl amžiaus, nepakankamų pajamų ar tiesiog nepasitikėjimo nauja pensijų sistema. Jų sumokėti mokesčiai be jų sutikimo perskirstomi per valstybės biudžetą ir keliaujami į pensijų fondus. Tam, kad dengti VSDF biudžeto deficitą Vyriausybė skolinasi bankuose ir moka palūkanas, vėl ir piliečių, nedalyvaujančių pensijų reformoje, sąskaita. Išeina, kad laimi tik viena, pati jaunesnioji, karta ir tai su sąlyga, kad investavimas bus sėkmingas. Tačiau, kaip

teigia P. Gyls⁸³, „yra įprasta ir suprantama, kad vyresnioji dirbanti karta remia moksleivius, studentus, bet kai ji verčiama remti dabar dirbančius, savas pajamas turinčius jaunesnius žmones, o to rėmimo tikslas – pastarųjų būsimos pensijos, padėtis, švelniai tariant, neįprasta“.

Atsižvelgus į ilgąjį laikotarpį, pensijų sistemos finansinis stabilumas lieka problemišku. Valstybiniam socialiniam draudimui lieka visi dabartiniai finansiniai įsipareigojimai, o įplaukos iš išmokų sumažėja dėl dalies jų pervedimo į privačius pensijų fondus.

Įgyvendinant II pakopos pensijų sistemą siekiama individualizmo ir atsisakoma socialinio teisingumo, išreikiamo kaip kartu solidarumo, principo. Globalizacija ir ekonominio pelno siekimas padarė didelę įtaką socialiniam altruizmui. Kaip teigia mokslininkai⁸⁴, individualizmo tendencijos tik stiprėja, o socialinio solidarumo reikšmė ženkliai mažėja. A. Guogio teigimu, „socialiniam solidarumui ir altruizmui nepadeda netgi beįsigalinti „aktyvios socialinės politikos“ paradigma, nukreipta į galutinę socialinę reintegraciją.“

4.3.2 Antrasis pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslas ir jo įgyvendinimas

Vertinant *antrąjį* ilgalaikį ir svarbiausią, pensijų reformos *tikslą* – pakeisti pensijų sistemą, kad sulaukę pensinio amžiaus asmenys gautų didesnę, darbo ar kitų pajamų, nuo kurių buvo mokamos socialinio draudimo įmokos, dalį nei gavo iki šiol, sunku ką nors prognozuoti, tačiau egzistuoja didelė rizika, kad ateityje gali tekti spręsti dėl nesėkmingos pensijų fondų veiklos sąlygiškai sumažėjusių pensijų kompensavimo klausimą. Pensijų fondai neprisiima jokios atsakomybės už būsimą pensijos dydį, taip pat ir negarantuoja jokių konkrečių būsimųjų pensijų dydžių.

Kaip plačiai buvo aptarta 2 skyriuje, senatvės pensijos dydis iš tiesų yra santykinai nedidelis palyginus su darbo užmokesčiu. Tačiau, Lietuvoje, palyginus su kitomis šalimis labai nedidelį dalį BVP yra išleidžiama socialinei apsaugai ir konkrečiai pensijų draudimui. Statistika rodo⁸⁵, kad Lietuva socialinio draudimo pensijoms kasmet išleidžia apie 6 proc. BVP (žr. 8 priedą). ES šalių vidutinės išlaidos socialinio draudimo senatvės pensijoms yra du kart didesnės, t. y. sudaro 12 proc. BVP. Kaip teigia R. Lazutka⁸⁶, „socialinės apsaugos srityje apskritai esame skurdžiai. Socialinei apsaugai kartu su sveikatos apsauga skiriame 13 procentų BVP, o Europos Sąjungos vidurkis yra 27 procentai“.

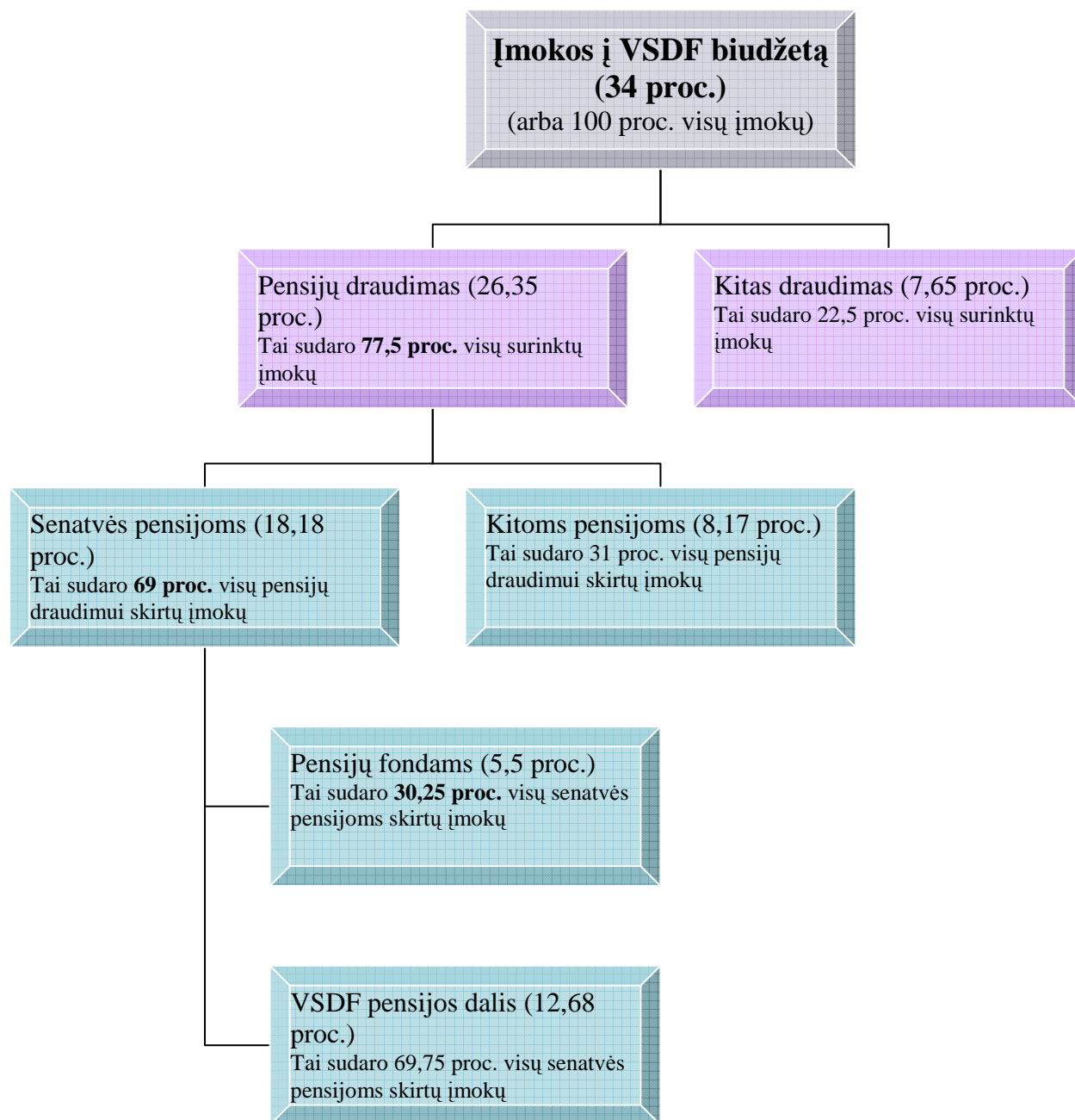
⁸³ Gyls P. Pensijų sistema Lietuvoje: dilemos ir kontroversijos // Viešoji politika ir administravimas. – Mykolo Romerio universitetas ir Kauno technologijos universitetas, 2002, Nr. 2, p. 80. – ISSN 1648-2603

⁸⁴ Guogis A. Kai kurie socialinio solidarumo praradimo aspektai Vakaruose ir Lietuvoje // Socialinis darbas: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, Nr. 5 (1), p. 10-12. – ISSN 1648-4789

⁸⁵ Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008. // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2009, p.24. – ISSN 1822-3141 – <http://www.sodra.lt/get.php?f.4902> [žiūrėta 2009 08 19]

⁸⁶ Lazutka R. Eurą įsivedėme kontrabandos būdu. <http://www.balsas.lt/naujiena/304045/romas-lazutka-eura-isivedeme-kontrabandos-budu/rubrika:naujienos-lietuva> [žiūrėta 2009 09 18]

Dėl nežinomos ekonominės situacijos ateityje ir pensinių fondų grąžos mes negalime numatyti pensijos, gautos iš privačių pensijų fondų, dydžio, tačiau vertinant šiandieninę situaciją, galime apskaičiuoti, kokios dalies Valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos neteks būsimas pensininkas, dalyvaujantis II pensijų pakopoje (žr. 9 pav.).

9 pav. Įmokų į VSDF biudžetą pasiskirstymas dalyvaujant antroje pensijų kaupimo pakopoje

2008 metais bendras įmokų tarifas į Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą sudarė 34 procentus⁸⁷. Kaip teigiama VSDF valdybos statistiniame leidinyje „Skaičiai ir faktai“⁸⁸, visam pensijų

⁸⁷ **Skaičiai ir faktai 2004-2008.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2008, p.1. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=287> [žiūrėta 2009 08 19]

draudimui tais metais buvo skiriama 26,35 procentai, t. y. iš bendrai mokamų įmokų 26,35 procentai skiriami pensijų draudimui. Išlaidoms senatvės pensijas išmokėti 2008 metais buvo skirta 5507503,1 tūkst. Lt, tai sudarė 69 procentus visų pensijų išlaidų. Senatvės pensijai 2008 metais atiteko 18,18 procentų visam pensijų draudimui bendrai mokamų įmokų ($69 \times 26,35 / 100$). Pensijų fondams buvo pervesta 5,5 procentai visų įmokų dalies. Šie 5,5 procentai sudarė 30,25 procentų būsimos Valstybinio socialinio draudimo pensijos dalies ($5,5 \times 100 / 18,18$). Tai reiškia, kad vidutiniškai apie 30 procentų pensijos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo asmuo netenka dėl dalyvavimo pensijos reformoje II pakopoje (žr. 9 pav.).

Igyvendinant antrąją tikslą (kad sulaukę pensinio amžiaus asmenys gautų didesnę, darbo ar kitų pajamų, nuo kurių buvo mokamos socialinio draudimo įmokos, dalį nei gavo iki šiol), asmuo, kaupiantis įmokas, turi gauti didesnę išmoką, nei jei gautu nedalyvaujant pensijų reformoje. Tai reiškia, kad lėšos, pervestos į pensijų fondus turi didėti greičiau, nei didėja Valstybinio socialinio draudimo pensija. II pakopos pensijų fondų rezultatai parodyti 9 priede. Žemiau pateiktoje 14 lentelėje parodoma kaip augo vidutinė senatvės pensija ir kaip keitėsi kaupiamos dalies dydis pensijų fonduose.

**14 lentelė. Vidutinės senatvės pensijos ir kaupiamos dalies pensijų fonduose
kitimas per 2004 – 2008 metus**

Rodikliai	2004	2005	2006	2007	2008	2004-2008 vidurkis
Vidutinė senatvės pensija	378,5	428,1	486,1	608,4	786,4	537,50
Vidutinės senatvės pensijos prieaugis (ankstesniais metais = 100 %)	9,20	13,10	13,55	25,16	29,26	18,05
II pakopos pensijų fondų apskaitos vieneto vertės pokyčiai ⁸⁹ , procentais (svertiniai vidurkiai)						
Konservatyvaus investavimo pensijų fondai	2,71	1,88	0,05	1,48	2,85	1,79
Mažos akcijų dalies pensijų fondai (iki 30 proc.)	9,57	8,51	3,29	2,39	-12,04	2,34
Vidutinės akcijų dalies pensijų fondai (30-70 proc.)	10,62	12,66	7,03	4,79	-27,60	1,50
Akcijų pensijų fondai (70-100 proc.)	36,67	22,16	19,35	7,82	-47,31	7,74
Svertinis visų fondų metinio vieneto vertės pokyčio vidurkis	14,89	11,30	7,43	4,12	-19,90	3,57

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės remiantis Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008. <http://www.sodra.lt/get.php?f.4902> [žiūrėta 2009 08 19] ir Draudimo priežiūros komisijos duomenimis. http://www.dpk.lt/files/pensijos/pensiju_menesio_statistika/2004-2008.xls [žiūrėta 2009 09 08], skaičiavimai autorės.

⁸⁸ **Skaičiai ir faktai 2004-2008.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2008, p.1. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=287> [žiūrėta 2009 08 19]

⁸⁹ Apskaitos vieneto vertės pokytis įvertina atskaitymus nuo turto, tačiau neįvertina atskaitymų nuo įmokų, dėl to grynoji grąža yra mažesnė. Atskaitymai nuo įmokų sudaro nuo 0 iki 5 proc.

Kaip matome 14 lentelėje, II pakopos pensijų fondų apskaitos vienetas labai priklauso nuo investavimo rizikingumo, t. y. konservatyvaus ir mažos akcijų dalies pensijų fondai „uždirba“ mažai, bet yra ir mažiau rizikingi. Vidutinės akcijų dalies ir akcijų pensijų fondai yra didesnio pelningumo, tačiau labai rizikingi ir kaip greitai „uždirba“, taip ir greitai praranda uždirbtą pelną. Svertinis visų fondų metinio vieneto vertės pokyčio vidurkis tik 2004 metais buvo šiek tiek didesnis, nei Valstybinio socialinio draudimo vidutinės senatvės pensijos prieaugis. 2005 – 2007 šis rodiklis buvo žymiai mažesnis, o 2008 metais jis buvo netgi neigiamas.

Apibendrinant pirmus penkis viešųjų pensijų dalinio privatizavimo metus išvestas teorinis vidurkis, kuris parodė, kad 2004 – 2008 metų vidutinės Valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos prieaugis sudarė 18,05, tuo metu kai svertinis visų fondų metinio vieneto vertės pokyčio vidurkis per minėtą laikotarpį sudarė tik 3,57. Išvados labai akivaizdžios. Kadangi lėšos, pervestos į pensijų fondus nedidėja greičiau, nei didėja Valstybinio socialinio draudimo pensiją, o visiškai atvirkščiai, žymiai lėčiau, II pakopos pensijų fondų dalyviams toks dalyvavimas 2004 – 2008 metais buvo nuostolingas.

Dėl perskirstymo nedidėjimo, kuris paminėtas antrame pensijų reformos tikslė, visuotinai pripažįstama, kad iš einamojo finansavimo pensijų sistemos didžiausią naudą gauna ta karta, kuriai esant pensinio amžiaus, tokia pensijų sistema įvedama. Ji įgyja teisę į pensiją net visai nemokėjusi įmokų. Pralaimėtų ta karta, kuriai esant pensiniame amžiuje tokia sistema būtų panaikinta, nes ji nebegautų pensijų nors ir būtų mokėjusi įmokas darbingame amžiuje. Panašiai visuotinai pripažįstama, kad karta, kuriai esant darbingo amžiaus pereinama nuo einamojo finansavimo sistemos prie kaupiamojo finansavimo sistemos, pralaimi, nes jai tenka finansuoti dvi pensijų sistemas.⁹⁰ Ji moka įmokas naikinamai (arba mažinamai) einamojo finansavimo sistemai, kad garantuotų pensijas vyresnei kartai ir tuo pat metu moka įmokas naujai kuriamai kaupiamajai sistemai, ir kurios pati tikisi pensijų.

Šiandien senatvės sulaukė ta Lietuvos gyventojų karta, kuri darbingame amžiuje beveik visuotinai dirbo. Todėl beveik visi senatvės amžiaus sulaukę gyventojai turi teisę į pensiją. Tuo tarpu darbingos kartos dalyvavimas socialiniame draudime yra labai sumažėjęs. Apdrausti ir įmokas socialinio draudimo pensijų finansavimui moka tik apie 60 proc. darbingo amžiaus Lietuvos gyventojų

Kaip teisingai akcentuoja R. Lazutka⁹¹, perskirstymas tarp kartų, kuris iššauktas netinkamo finansavimo šaltinių parinkimo, o ne paties finansavimo metodo yra pagrindinė Lietuvos socialinio

⁹⁰ **Averting old age crisis:** Policies to protect the Old and promote Growth – Washington: Oxford University Press, 1994. – 402 p., p.133 – ISSN 1020-0851

⁹¹ **Lazutka R.** Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos. I ataskaitos dalis: Pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės: Viešosios politikos projektas / Užsakovas: Atviros Lietuvos fondas. <http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/DalyvavimasPensijuReformoje.htm> [žiūrėta 2009 07 10]

draudimo pensijų problema. Dėl jos sistema neturi populiarumo. Kiekvienas apdraustasis nesunkiai suskaičiuoja nuo jo algos mokamų įmokų dydį ir palyginęs jį su mokamų pensijų dydžiu, smarkiai nusivilia. Tuo pagrindu esama pensijų sistema kritikuojama ir net daroma nepagrįstai apibendrinta išvada, kad einamojo finansavimo metodą naudojanti socialinio draudimo pensijų sistema savo prigimtimi yra nevykusi. Minėta problema turėjo ir turėtų būti sprendžiama įmokos sumažinimu ir dėl to susidariusio lėšų trukumo padengimu iš bendrųjų valstybės pajamų (valstybės biudžeto). Taip pensijų finansavimo našta būtų paskleista platesniam gyventojų sluoksniui – teigia ekonomistas.

R. Lazutkai pritaria A. Lapinskas savo 2009-09-22 dienos straipsnyje⁹², kad nėra jokios garantijos padidinus įmokos tarifą į „Sodrą“, padidės ir „Sodros“ pajamos. Be to, valstybė turi imtis atsakomybės už „Sodros“ biudžetą ir privalo užtikrinti jo finansinį tvarumą, teigia šis autorius.

4.3.3 Trečiasis pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslas ir jo įgyvendinimas

Trečias pensijų kaupimo sistemos įvedimo *tikslas*, įvardintas Pensijų sistemos reformos koncepcijoje, yra siekis pensijų sistemą padaryti patrauklesnę tiek dėl privataus kaupimo, tiek dėl to, kad valstybės teikiamų pensijų sistemoje bus atsisakyta nepagrįstų privilegijų mokant papildomas valstybines pensijas, kurios iškreipia pensijų sistemos universalumą ir pažeidžia socialinį teisingumą.

Kaip parodė prieš pensijų reformą atliktas tyrimas⁹³, apie gyventojų pasirengimą dalyvauti numatomoje pensijų reformoje, kuriame buvo vertinamas jų supratimas ir patirtis dalyvaujant vertybinių popierių, draudimo paslaugų rinkoje, didesnioji dalis Lietuvos gyventojų (apie 80 proc.) faktiškai neturėjo aktyvaus dalyvavimo draudime ar finansų rinkose praktinės patirties. T.y. nėra turėję vertybinių popierių, nėra draudę savo turto ar gyvybės. Galima pasakyti, kad daugumos dalyvavimo draudime ar finansų rinkose patirtis susijusi tik su pasyviu dalyvavimu, t.y. atsidarius sąskaitas bankuose arba mokant VSD fondui įmokas.

Šio tyrimo metu daugelis respondentų gana rezervuotai žiūrėjo į galimybes gauti didesnę pensiją, priklausomai nuo pensijų fondų pelningumo. Dauguma nesitikėjo pensijos padidėjimo dėl privačių fondų sėkmingos veiklos, o pasitikėjo tik savo jėgomis sukaupti lėšas pensijai. Kaip savo išvadose nurodo mokslininkai: „Naudos iš sėkmingos pensijų fondo veiklos dauguma respondentų nesitiki. Daugiau žiūri į juos kaip į instituciją, kurioje bus saugomos jų atidėtos lėšos pensijai ir svarbiausia, kad jos niekur nedingtų. Apie tai, kad pensijų fondai gali būti institucija, kuri padės ne tik

⁹² **Lapinskas A.** „Sodrą“ turi gelbėti visa valstybė. <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/article.php?id=24164064> [žiūrėta 2009 10 02]

⁹³ **Žalimienė L. ir kt.** Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos. II ataskaitos dalis: Lietuvos gyventojų pasirengimas dalyvauti numatomoje pensijų reformoje: Viešosios politikos projektas, p. 47-48 / Užsakovas: Atviros Lietuvos fondas. <http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/DalyvavimasPensijuReformoje.htm> [žiūrėta 2009 07 10]

sukaupiti, bet ir padidinti įdėtas lėšas mano tik penktadalis respondentų, daugiausia tai asmenys su aukštesniu išsimokslinimu.“⁹⁴

Privilegijuotų pensijų aprėptis (LR pirmojo ir antrojo laipsnio, nukentėjusiųjų asmenų), kaip išnagrinėta 1.1 skyriuje, nuolat plečiasi. Lietuvoje 2009 metais sausio mėnesį, kartu su pagrindine pensija (senatvės, netekto darbingumo (invalidumo), ištarnauto laiko, maitintojo netekimo) dvi ir daugiau pensijų gavo 27,87 procentų visų pensijų gavėjų (žr. 15 lent.). Valstybinę nukentėjusiųjų asmenų pensiją, kaip antrą pensiją gavo 10,69 procentų visų pensininkų.

**15 lentelė. Pensininkų, gaunančių dvi ir daugiau pensijas, skaičius
(proc. nuo bendro pensininkų skaičiaus)**

Rodikliai	2004	2005	2006	2007	2008
2 ir daugiau pensijų gavo	26,06	26,44	26,52	29,15	27,87
Asmenys, kurie valstybinę nukentėjusiųjų asmenų pensiją gavo kaip antrą pensiją	12,43	12,6	12,51	11,07	10,69
Mažiausiai 3 pensijas (našlių, nukentėjusiųjų asmenų ir pagrindinę pensiją (senatvės, netekto darbingumo)) gaunantys asmenys	3,77	3,85	3,89	3,73	3,32

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės, remiantis leidinių Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys nuo 2004 iki 2008 metų duomenimis

Kaip išnagrinėta 1.2.2 skyriuje, našlių pensija yra mokoma kartu su senatvės arba netekto darbingumo (invalidumo) pensija, todėl jei asmuo gauna našlių pensiją ir valstybinę nukentėjusiųjų asmenų pensiją, tai labai tikėtina, kad jis gauna mažiausiai tris pensijas. Tokių asmenų 2009 metų sausio mėnesį buvo 3,32 procentai visų pensijų gavėjų. Teoriškai, pagal šiuo metu galiojusias įstatymus asmuo vienu metu gali gauti 6 – 8 pensijas, pavyzdžiui, senatvės (arba netekto darbingumo), našlių, našlaičių (jei tapo neįgalioju iki 24 metų amžiaus; be to, našlaičių pensija gali būti ir už abu tėvus), nukentėjusiųjų asmenų, nukentėjusiųjų asmenų našlių, nukentėjusiųjų asmenų našlaičių (taip pat gali būti už abu tėvus).

Kaip rodo 1 skyriuje 1 lentelėje pateikti duomenys apie valstybinių pensijų gavėjus, didžiausią dalį (80 proc.) iš visų valstybinių pensijų gavėjų per 2000 – 2008 m. laikotarpį sudarė nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos. Be to, visų rūšių valstybinių pensijų gavėjų skaičius kiekvienais metais auga. Per 2000-2008 m. laikotarpį jų skaičius išaugo 10 proc.

⁹⁴ **Žalimienė L. ir kt.** Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos. II ataskaitos dalis: Lietuvos gyventojų pasirengimas dalyvauti numatomoje pensijų reformoje: Viešosios politikos projektas, p. 50 / Užsakovas: Atviros Lietuvos fondas. <http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/DalyvavimasPensijuReformoje.htm> [žiūrėta 2009 07 10]

Nuo 2004 metų valstybinių pensijų bazė padidėjo 45 procentais (nuo 138 iki 200 litų). Valstybinės pensijos mokamos kaip papildomos išmokos, todėl jų dydis negali būti siejamas su infliacija ir kitais ekonominiais pokyčiais. Be to, jos, kaip tokios, prieštarauja socialinės apsaugos principams. Jei šiomis pensijomis rodoma pagarba ar dėkingumas – tai gali būti padaryta kitomis formomis, bet ne periodiniais mokėjimais. Šie mokėjimai labai padidina valstybės biudžeto išlaidas ir jam užkraunama papildoma našta.

Nemažai asmenų gauna dvi ir daugiau pensijas, neatsisakyta privilegijuotų pensijų, iškreipiančių pensijų sistemos universalumą ir pažeidžiančių socialinį teisingumą. Maža to, sistemingai didinamas valstybinių pensijų bazinis dydis. Šioje sistemoje pastebimi ryškūs klientelizmo elementai. Visa tai leidžia daryti išvada, kad trečias pensijų kaupimo sistemos įvedimo deklaruotas tikslas kol kas yra neįgyvendintas.

4.3.4 Ketvirtasis pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslas ir jo įgyvendinimas

Ketvirtas pensijų sistemos reformos tikslas – paskatinti taupymą šalyje bei sumažinti mokesčių vengimą. Kaip teigiama Pensijų sistemos reformos koncepcijoje, vengiančiųjų mokėti įmokas ir mokesčius turi sumažėti dėl to, kad sumažės persikirstymas pensijų sistemoje ir didės paskatos joje dalyvauti. Visa tai paskatins šalies ekonominę plėtrą.

Vertinant dabartinę situaciją, ši sunkmetį, mokesčių inspekcija pareiškė, kad mokesčių vengimas klesti⁹⁵. Be to, vengiama mokėti kaip gyventojų pajamų mokestį, taip ir su verslu susijusius mokesčius. Teigiama, kad šešėlinė ekonomika dabartinio sunkmečio metu ne tik klesti, bet ir įgauna naujas formas, atrandami vis nauji būdai vengti mokesčius. Valstybinės mokesčių inspekcijos prie LR finansų ministerijos viršininko pavaduotojas Dainius Daugirda pranešė, kad per pirmąjį šių metų pusmetį už mokesčių vengimo nusižengimus patikrų metu patvirtinta beveik 206 mln. Lt į biudžetą papildomai mokėtinų mokesčių ir su jais susijusių sumų. Ši suma šiemet 42 proc. didesnė. Praėjusiais metais ją sudarė daugiau kaip 123 mln. Lt⁹⁶.

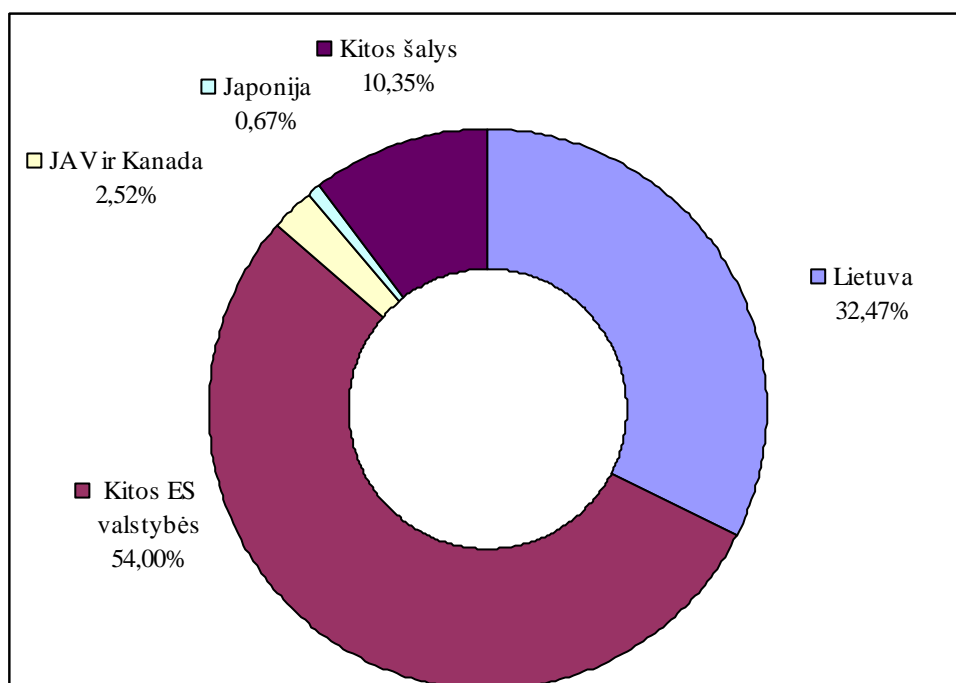
Smunkant ekonomikai, didėja nedarbas, mažėja visuomenės pasitikėjimas socialine apsauga ir vengiama mokėti mokesčius. Kai į II pakopos pensijų fondus pervedama įmoka iš tų pačių gyventojų pajamų mokesčių, nedidinant pensijų draudimui skirtą įmokų tarifo, t. y. neimant iš asmens papildomai nei cento, daugelis, ypač jaunesnio amžiaus, žmonių nesusimasto apie mokesčių vengimo pasekmes. Deja yra ir abejonių, kad pensijų kaupimo pasirinkimas buvo jų suverenus pasirinkimas, o

⁹⁵ **VMI: mokesčių vengimas klesti.** http://www.alfa.lt/straipsnis/10284342/?VMI..mokesciu.vengimas.klesti=2009-08-02_08-13 [žiūrėta 2009-08-14]

⁹⁶ Ten pat

ne pensijų reformos vykdytojų reklaminių kampanijų spaudimo bei pensijų fondų vadybininkų agresyvios pardavimų strategijos.

Ruošiant koncepciją buvo manoma investicijų į privačius pensijų fondus dėka paskatinti ekonomikos augimą. Tačiau, kaip pateikta Valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo pensijų fondų 2008 metų veiklos ataskaitoje⁹⁷ bendrame visų II pakopos pensijų fondų portfelyje investicijos į LR vertybinius popierius sudarė apie 33 proc., į kitas ES valstybes buvo investuota daugiau nei pusė viso pensijų fondų turto (54 proc.), investicijos į dvi didžiausias Šiaurės Amerikos valstybes (JAV ir Kanada) siekė apie 3 proc., į Japoniją – apie 1 proc., o dešimtadalis pensijų fondų turto buvo investuotas į likusius pasaulio regionus (žr. 10 pav.). *Kadangi didelė dalis kapitalo investuojama užsienyje, mūsų šalies ūkis negauna šių investicijų ir negali prisidėti prie ekonomikos augimo.*

Šaltinis: LR Draudimo priežiūros komisijos ir LR Vertybinių popierių komisijos duomenys. http://www.dpk.lt/files/pensijos/PF_apzvalga_2008.doc [žiūrėta 2009 09 08]

10 pav. II pakopos pensijų fondų investicijų geografinis paskirstymas

Tikslas paspartinti ekonomikos augimą investicijų į privačius pensijų fondus dėka buvo sukritikuotas akademinėje literatūroje dar prieš pradėdant reformą⁹⁸. Išskyrus pasaulio banką – aktyvų

⁹⁷ Valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo pensijų fondų 2008 metų veiklos ataskaita. / Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija, Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros komisija, http://www.dpk.lt/files/pensijos/PF_apzvalga_2008.doc [žiūrėta 2009 10 07]

⁹⁸ Lazutka R. Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai // Ekonomika. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, Nr. 82, p. 122. – ISSN 1392-1258

panašių reformų šalininką – pensijų privatizavimo nerėmė tarptautinės institucijos, jo nesiėmė Vakarų gerovės valstybės.

4.3.5 Penktasis pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslas ir jo įgyvendinimas

Penktas tikslas, įtvirtintas Pensijų sistemos reformos koncepcijoje, naujoji pensijų sistema turi būti finansiškai stabili ir gyvybinga, jai turi pritarti Lietuvos gyventojai. Kaip buvo išanalizuota 3.1 skyriuje, reformos įgyvendinimo pradžioje 2004 metais Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas buvo perteklinis. Jis tokiu liko iki 2007 metų. Tačiau minėtas perteklius buvo panaudojamas politiniams tikslams.

Išmokomis į pensijų fondus lėšos yra atitraukiamos iš dabartinės pensijų sistemos ir nukreipiamos kaupimui. Valstybėje turi būti nemažai finansinių išteklių kompensuoti atitrauktoms iš valstybinio socialinio draudimo lėšoms. Kaip matėme 13 lentelėje, 2004 – 2007 valstybė kompensodavo tik apie pusę visų privatiems pensijų fondams pervedamų išlaidų, o 2008 metais buvo kompensuota tik 7,5 procentų patirtų išlaidų. Šis Vyriausybės žingsnis dar giliau įklampino Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą į deficitą.

Kaip pabrėžia Valstybės kontrolė 2005 metų valstybinio audito ataskaitoje⁹⁹, nors pensijų sistemos reforma suteikė galimybę pensijų kaupimo dalyviams kaupti lėšas privačiuose pensijų fonduose, tačiau sumažino galimybę padidinti pensijas ir kitas socialinio draudimo išmokas dabartiniams pensininkams. Valstybės kontrolė pateikė pasiūlymą Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybai ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai¹⁰⁰: siekiant užtikrinti einamųjų valstybinio socialinio draudimo išmokų mokėjimą ir ateityje išvengti Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto deficito, kartu su Finansų ministerija numatyti ilgalaikius pensijų reformos finansavimo šaltinius.

Valstybės kontrolė 2008 metais pakartotinai atliko auditą socialinio draudimo sistemos reformos. Kaip konstatuota išvadose¹⁰¹, neįgyvendinta Valstybės kontrolės rekomendacija – *nenumatyti ilgalaikiai pensijų sistemos reformos finansavimo šaltiniai. Nėra pensijų sistemos reformos finansavimo ilgalaikio plano, kuris būtinas norint įgyvendinti reformos tikslus.*

Apibendrinant, galima teigti, kad penktasis tikslas 2004 – 2008 metų laikotarpyje irgi yra neįgyvendintas.

⁹⁹ **Socialinio draudimo sistemos reformos vertinimas 2005 m.** / Valstybinio audito ataskaita p. 11. http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitu_paieska1.php

¹⁰⁰ Ten pat, p. 23.

¹⁰¹ **Socialinio draudimo sistemos reforma 2008 m.** / Valstybinio audito ataskaita p. 27. http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitu_paieska1.php

5. PENSIJŲ REFORMŲ PATIRTIS UŽSIENIO ŠALYSE

Pensijų reformos vykdomos daugelyje užsienio šalių. Pensijų sistemos buvo reformuojamos keliomis kryptimis. Tai ir pensinio amžiaus didinimas, ir privačių kaupiamųjų pensijų įvedimas, papildomo savanoriško pensinio draudimo skatinimas, pensijų rezervo fondo įsteigimas, vyresnio amžiaus žmonių skatinimas likti darbo rinkoje, išankstinės ir dalinės pensijos.

Užsienio šalyse yra plati pensinio draudimo įvairovė. Šalių pensinį draudimą galima grupuoti pagal įvairius požymius: privatus ar valstybinis, valstybinis, priklausantis nuo buvusių įmokų, ir nuolatinio dydžio, savanoriškas ar privalomas, yra įvairių profesinių pensijų ir t.t.

Sąlygiškai atskiriant valstybines ir privačias pensijas, paprastai pažymima, kad privačios pensijos yra labiau susietos su užimtumu. Nors ryšys tarp įmokų ir išmokų egzistuoja ir valstybinėse pensijose, privačiose pensijose jis stipresnis dėl trijų priežasčių. Pirma, skirtingai nuo daugelio valstybinių pensijų schemų, privačios schemas, dažniausiai, nepasižymi persikirstymo elementais, kurių dėka kompensuojamas žemas dalyvavimo darbo rinkoje darbingo laikotarpio metu lygis, maži darbo užmokesčiai ar nedarbo laikotarpiai (dėl mokslo, kvalifikacijos kėlimo, vaikų priežiūros ir ilgalaikės artimųjų slaugos). Antra, profesinės pensijos paprastai aprėpia tik „pagrindinę“ darbo jėgą ir ne visada apima ne pilną darbo dieną ar laikinai dirbančius darbuotojus. Be to, jos gali būti grindžiamos minimaliu užimtumo laikotarpiu pas tą patį darbdavį. Trečia, tokios schemas taip pat reikalauja tam tikro pajamų lygio, kuris leistų taupyti senatvei per daug neapribojant dabartinio vartojimo, bei tam tikro lygio pajamų stabilumo laiko atžvilgiu.¹⁰²

Vengrija ir Lenkija pirmosios Rytų Europoje pradėjo radikalias reformas. Jos atsižvelgė į Pasaulio banko bei kitų tarptautinių ekonominių organizacijų siūlymus ir patarimus kuo greičiau steigti privačius privalomomis įmokomis grįstus pensijų fondus.

Vengrija 1998 m. privalomą dalies pensijų kaupimą privačiuose fonduose įvedė tik pirmą kartą į darbo rinką ateinantiems asmenims, o vyresniems suteikė galimybę arba likti vien tik socialinio draudimo sistemoje, arba dalį pensijos kaupti privačiuose fonduose. Lenkija nuo 1999 m. pradžios privalomą kaupimą numatė jaunimui iki 30 metų amžiaus, pasirinkti leido vyresniems, tačiau tik nesulaukusiems 50 metų asmenims (tokia schema buvo siūloma ir Lietuvoje).¹⁰³

R. Lazutkos teigimu¹⁰⁴, Lenkijoje socialinio draudimo pensijų reforma susilaukė kritikos. Lenkai pradėjo reformą tinkamai jai nepasirengę, neturėdami individualios apdraustųjų apskaitos

¹⁰² Behrendt, Ch. Private pensions – a viable alternative? Their distributive effects in a comparative perspective // International Social Security Review. – Blackwell Publishing (USA), 2000, Vol. 53, Nr. 3, p. 5-6.

¹⁰³ Lazutka R. Centrinės Europos pensijų reformų patirtis Lietuvai // Kauno diena, 2001, lapkričio 23 d, p. 7.

¹⁰⁴ Ten pat.

sistemos, dalis kaupiamojo pensijų draudimo įmokų nepasiekia apdraustųjų žmonių sąskaitų pensijų fonduose. Kita klaida, pernelyg daug lėšų išsekvota reklamos kampanijai – teigia mokslininkas.

Tą patį pabrėžia ir Povilas Gylys¹⁰⁵. Pasak jį, Vengrijos ir Lenkijos patirtis parodė, jog privatūs privalomieji pensijų fondai buvo steigiami gerai neįsigilinus į permainų veiksnius bei padarinius, daliniams privatiems interesams vyraujant viešųjų interesų atžvilgiu. Ten valstybė nesugebėjo atsispirti jungtinėms verslo, žiniasklaidos bei tarptautinių organizacijų pajėgoms.

Analogišką Lenkijai ir Vengrijai spaudimą privatizuoti pensijas patyrė ir kitos Rytų ir Centrinės Europos šalys. Tačiau dvi iš jų – Slovėnija ir Čekija – išsiskiria tvirta nuostata nuosekliai reformuoti esamas socialinio draudimo pensijas jų neprivatizuojant, o privačias pensijų sistemas kurti tik šalia socialinio draudimo, ne tik valstybės, bet pirmiausia pačių privačių asmenų lėšomis ir laikantis savanoriško dalyvavimo privačiuose fonduose principo¹⁰⁶.

Slovėnijoje pensijų fondų įstatymas įsigaliojo 1999 metais – kaip ir Lietuvoje. Tačiau kaip ir pas mus praktiškai jis neveikė: fondai nesikūrė. Norėdami paskatinti savanorišką pensijų kaupimą, slovėnai ryžosi didelėms lengvatoms, kurios buvo suteiktos ne tik darbuotojams (nuo fondams pervestų įmokų nereikėjo mokėti fizinių asmenų pajamų mokesčio), bet ir darbdaviams (nuo į fondus pervestos pelno dalies nereikėjo mokėti pelno mokesčio, nuo atlyginimų dalies – socialinio draudimo įmokų; o ta dalis yra net 25 proc. darbuotojų atlyginimo). Tokiomis palankiomis sąlygomis savanoriškasis pensijų kaupimas labai suaktyvėjo. Slovėnija apkarpė privilegijuotas pensijas ir jas permetė į kaupiamuosius fondus.

Čekijoje susiklostė kitoks santykis tarp suinteresuotų galios centrų – Socialinių reikalų ministerijos, Finansų ministerijos, finansinių grupių ir Pasaulio banko.¹⁰⁷ Pagrindinį vaidmenį čia vaidino Socialinių reikalų ministerija, kuri pagal savo paskirtį yra socialiai jautresnė ir labiau orientuota. Kaip teisingai akcentuoja Povilas Gylys, reformų kelias, kurį pasirinko Čekija, grįstas tradicine Europine gerovės valstybės paradigma. Dabar šioje šalyje pensijų sistema susideda iš dviejų dalių. Joje funkcionuoja valstybinė einamųjų įmokų – išmokų pagrįsta sistema ir privati, bet savanoriška, individualaus kaupimo principu veikianti sistema. Taigi Čekija į Europą įžengė be Lotinų Amerikai būdingų, rizikingų ir labai brangiai kainuojančių pensinės sistemos elementų – teigia ekonomistas.

Čekija kaupimą papildomai privačiai pensijai pradėjo skatinti subsidijomis dar 1994 m. Valstybė mokėjo dalį įmokos tiems, kas savanoriškai pradėjo taupyti 18-oje privačių pensijų fondų.

¹⁰⁵ **Gylis P.** Pensijų sistema Lietuvoje: dilemos ir kontroversijos. // Viešoji politika ir administravimas. – Mykolo Romerio universitetas ir Kauno technologijos universitetas, 2002, Nr. 2, p. 80. – ISSN 1648-2603

¹⁰⁶ **Lazutka R.** Centrinės Europos pensijų reformų patirtis Lietuvai // Kauno diena, 2001, lapkričio 23 d, p. 7.

¹⁰⁷ **Gylis P.** Pensijų sistema Lietuvoje: dilemos ir kontroversijos. // Viešoji politika ir administravimas. – Mykolo Romerio universitetas ir Kauno technologijos universitetas, 2002, Nr. 2, p. 82. – ISSN 1648-2603

Čia neatsisakoma tikslo išlaikyti vidutinę socialinio draudimo pensiją ne mažesne nei 60 proc. buvusios algos.¹⁰⁸

Pasak R. Lazutkos¹⁰⁹, Slovėnija ir Čekija Rytų ir Centrinėje Europoje išsiskiria sėkmingu perėjimu į rinkos sistemą. Šioms šalims būdingas mažesnis užsienio įsiskolinimas. Todėl joms buvo lengviau atsispirti patarėjams iš Pasaulio banko. Būtent pastarieji pensijų privatizavimo modelius į šį regioną atvežė, juos jau išbandę, deja nesėkmingai, Lotynų Amerikoje. Šios dvi šalys, nekurdamos privačių pensijų vietoje socialinio draudimo, kartu išvengė ir didelių ilgalaikių finansinių įsipareigojimų, susijusių su perėjimu į privalomą kaupiamąją pensijų sistemą. Tai leidžia išsaugoti riboto skolinimosi politiką ir stabilią finansinę aplinką savanoriškam taupymui senatvei – teigia ekonomistas.

Audrius Bitinas savo straipsnyje „Pensijų sistemų reformavimo Europos Sąjungoje praktiniai aspektai“ įvertino įvykdytas ES valstybių pensijų sistemų reformas, jis išanalizavo, kad daugelyje šalių yra skatinamas papildomas savanoriškas pensinis draudimas¹¹⁰. Airijoje nuo 2003 metų skatinamos apdraustųjų asmeninės kaupiamosios sąskaitos. Danijoje 1999 metais pensijos sistemos reforma įtvirtino specialiąsias kaupiamąsias pensijas. Jungtinėje Karalystėje po 1995 m. ir 2003 m. reformų asmenys skatinami aktyviai dalyvauti privataus papildomos pensijų dalies kaupimo veikloje. Suomijoje 1993-1996 metais, Italijoje po 1992 metų, Portugalijoje ir Prancūzijoje – 2002 metais, Vokietijoje – 2001 metais papildomos pensijos sistemos pensijos buvo finansuojamos kaupiamųjų schemų pagrindų numatant finansinę valstybės paramą. Liuksemburge pagal 1999 metų įstatymo nuostatas pradėtos steigti papildomos profesinės pensijos.

Išsivysčiusiuose Europos šalyse steigiami papildomi rezervai. Didžiausios lėšos pensijų rezervų fonduose buvo sukauptos Suomijoje (1999 m. – 60 proc. BVP), Švedijoje (2001 m. – 29 proc. BVP), Danijoje (2000 m. 25 proc. BVP), Liuksemburge (2002 metais – 22 proc. BVP) – teigia šis autorius.¹¹¹

Pasak Audriaus Bitino, kai kurios valstybės linkusios išlaikyti pensijų sistemą, pagal kurią asmenys privalomai turi dalyvauti papildomuose pensijų fonduose. Tokia sistema, pasak jį, pagal kurią trukdoma dirbantiems laisvai dalyvauti pensijų fonduose, gali prieštarauti ES konkurencinei teisei.

Lietuvos ir Latvijos antros pakopos kaupiamųjų pensijų fondų ypatumus vertino doktorantas Algirdas Bartkus savo straipsnyje¹¹². Štai jo pastebėjimai:

¹⁰⁸ **Lazutka R.** Centrinės Europos pensijų reformų patirtis Lietuvai // Kauno diena, 2001, lapkričio 23 d, p. 8.

¹⁰⁹ **Lazutka R.** Centrinės Europos pensijų reformų patirtis Lietuvai // Kauno diena, 2001, lapkričio 23 d, p. 8.

¹¹⁰ **Bitinas A.** Pensijų sistemų reformavimo Europos Sąjungoje praktiniai aspektai. // Viešoji politika ir administravimas. – Mykolo Romerio universitetas ir Kauno technologijos universitetas, 2006, Nr. 17, p. 65. – ISSN 1648-2603

¹¹¹ Ten pat.

¹¹² **Bartkus A.** Lietuvos ir Latvijos antros pakopos kaupiamųjų pensijų fondų ypatumų įvertinimas // Ekonomika. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007, Nr. 78. – ISSN 1392-1258

- Pensijų fondų įsteigimo procedūra Lietuvoje ir Latvijoje yra panaši. Esminis skirtumas tas, kad Lietuvos teisės aktai numato galimybę pensijų kaupimo veikla verstis daug didesniai juridinių asmenų skaičiui nei Latvijos teisės aktai;

- Lietuvoje yra didelė investavimo rizika vyresnio amžiaus į pensijų kaupimą įsitraukusiems asmenims. Latvijoje šios rizikos nėra, nes kaupiant pensijas neleidžiama dalyvauti asmenims, gimusiems iki 1951 m. liepos 1 d.;

- Lietuvoje pereinamasis laikotarpis neturės pabaigos, nes visada egzistuos tikimybė, kad ne visi apdraustieji socialiniu draudimu asmenys dalyvaus kaupiant pensijas. Latvijoje pereinamasis laikotarpis turės pabaigą. Apie 2035 m. visi apdraustieji socialiniu draudimu asmenys dalyvaus pensijų kaupimo sistemoje;

- Latvijoje pensijų fondų administracinės išlaidos yra mažesnės nei einamojo finansavimo sistemos. Vidutiniai Latvijos pensijų fondų administravimo mokesčiai yra 1,52%, o Valstybinio socialinio draudimo agentūros veiklos sąnaudos 2005 m. buvo 2,2% visų socialinio draudimo biudžeto išlaidų. Latvijoje yra ryšys tarp pensijų fondų rizikos laipsnio ir administravimo mokesčių lygio. Didžiausios valdymo sąnaudos yra rizikingų pensijų fondų (administravimo mokesčių vidurkis – 1,7%), o mažiausios valdymo sąnaudos yra konservatyvių pensijų fondų (vidurkis – 1,3%). Vidutinis subalansuotų pensijų fondų administravimo mokeskis yra 1,52%. Mažesni administravimo mokesčiai, palyginti su Lietuvos pensijos fondais, teigiamai veikia būsimo sukauptų pensijų išmokas.

- Latvijoje asmuo, pasiekęs senatvės pensijos amžių ir įgijęs teisę į išmoką, gali sugrąžinti sukauptą kapitalą į pirmą pakopą išėjimo į pensiją dieną ir pareikalauti perskaičiuoti senatvės pensiją, atsižvelgiant į pensijų kaupimo bendrovėje sukauptą kapitalą ir vadovaujantis Latvijos valstybinių pensijų įstatymo nuostatomis.

Apibendrinant pensijų reformų patirtį užsienio šalyse, matyti, kad užsienio šalyse yra plati pensinio draudimo įvairovė, yra įvairios patirties kuriant privačius pensijų fondus. Privalomas dalyvavimas papildomuose pensijų fonduose (pavyzdžiui Latvijoje) gali prieštarauti Europos Sąjungos konkurencinei teisei. Neteisinga yra reikalauti privalomo dalyvavimo, kai nėra sukurtų garantijų būsimos pensijos dydžio atžvilgiu. Tai prieštarauja ir neoliberalizmo ekonominiai doktrinais, nes prievartinis dalyvavimas privačiose pensijų fonduose ir laisvoji rinka yra nesuderinami dalykai. Be to, yra labai didelė valstybės atsakomybė ir dalyvavimas privalomosiose pensijų kaupimo fonduose. Valstybės skolinasi su visomis iš to išplaukiančiomis išlaidomis, ir visos tos sąnaudos dengiamos iš valstybės biudžeto. Biudžetas, tuo tarpu, smunkant ekonomikai, tampa deficitiniu, ir vėl valstybė priversta skolintis. Taip gali būti be galo.

Lenkijos bei Vengrijos pavyzdžiai nėra įkvepiantys. Pavyzdys gali būti ES valstybės, tame tarpe Čekija ir Slovėnija, kur nėra privalomųjų privačių pensijų fondų, o yra sukurti ir valstybės skatinami savanoriški pensijų kaupimo fondai, kuriuose gali dalyvauti ne tik darbuotojai, bet ir darbdaviai.

Išsivysčiusiuose Europos šalyse steigiami papildomi rezervai. Esant gerai ekonominei situacijai šalyse kaupiamos lėšos tam, kad, prireikus, padengti numatytąsias padidėjusias išlaidas. Didžiausios lėšos pensijų rezervų fonduose buvo sukauptos Suomijoje, Švedijoje, Danijoje, Liuksemburge.

Latvijos antros pakopos kaupiamųjų pensijų fondų vienas privalumas, palyginus su Lietuvos, yra tai, kad asmuo, pasiekęs senatvės pensijos amžių ir įgijęs teisę į išmoką, gali sugrąžinti sukauptą kapitalą į pirmą pakopą išėjimo į pensiją dieną ir pareikalauti, perskaičiuoti senatvės pensiją. Tokiu būdu pensininkui suteikiamas stabilumas ir socialinis saugumas, tam tikros garantijos.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Lietuvos Respublikos pensijų sistemą sudaro valstybinės pensijos ir šalpos išmokos, mokamos iš valstybės biudžeto, bei valstybinio socialinio draudimo pensijos, mokamos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto.

Valstybinės pensijos yra mokamos už tam tikrus nuopelnus valstybei ar tam tikrų profesijų atstovams, be to šios pensijos mokamos ir šių asmenų našliams, asmenims, visiškai neturintiems nieko bendra su tam tikru statusu. Yra neaiškūs šių pensijų skyrimo tikslai. Jei jomis rodoma pagarba už nuopelnus ar dėkingumas, tai gali būti padaryta ir kitais būdais (kas irgi yra daroma, pvz., socialinio būsto skyrimas tremtiniais). Jei šios pensijos yra skiriamos tam, kad užtikrinti pajamas tam tikrų profesijų atstovams, jos negali būti mokamos dirbantiems asmenims, o pajamų nepriteklių reikia dengti pašalpų forma, beje, yra sukurta visa pašalpų skyrimo sistema Lietuvoje. Valstybinės pensijos mokamos kartu su socialinio draudimo pensijomis, tai reiškia, kad valstybinių pensijų gavėjai gali gauti mažiausiai dvi pensijas. Valstybinių pensijų aprėptis turi tendenciją didėti, be to sistemingai yra didinama valstybinių pensijų bazė. Valstybinės pensijos suteikia nepagrįstų privilegijų jų gavėjams, pažeidžia socialinį teisingumą, pagaliau, sunkina valstybės našta, didindamos valstybės biudžeto išlaidas. Turi būti nebedidinama valstybinių pensijų gavėjų aprėptis, o dabartiniams valstybinių pensijų gavėjams, tuo pačiu gaunantiems ir senatvės (ar netekto darbingumo) pensijas, mokėti didesnę ar jų pasirinkimų pageidaujamą pensiją.

Valstybinės šalpos išmokos, jų skyrimas ir didinimas, socialiniu požiūriu yra teisingas ir atitinka Lietuvos socialinės apsaugos nuostatą, kad savimi pasirūpinti gali tik sveikas ir dirbantis žmogus. Valstybė privalo pasirūpinti tais, kurie dėl objektyvių priežasčių negali savimi pasirūpinti patys. Manoma, kad ateityje šalpos (socialinių) pensijų gavėjų skaičius augs dėl to, kad tam tikra šalies gyventojų dalis gyvena žemiau skurdo ribos ir negali patenkinti minimalių poreikių ir yra rizikos grupėje tapti valstybės remiamais. Be to, tai, kad nemaža Lietuvos gyventojų dalis yra ilgalaikiai bedarbiai ir negalės sukaupti net minimalaus (15 metų) valstybinio socialinio draudimo stažo, sukakus pensinį amžių ar tapus neįgaliais, jie negalės gauti senatvės ar netekto darbingumo pensijos. Šie žmonės yra potencialūs šalpos išmokų gavėjai.

Valstybinio socialinio draudimo sistema buvo kuriama ir reformuojama veikiant visuomeninės raidos veiksniams. Ši sistema yra kintanti ir besivystanti, kuri turi būti nuolat plėtojama ir modifikuojama taip, kad kuo geriau atitiktų besikeičiančias socialines ir ekonomines sąlygas, įvertinant socialines rizikas ir pasekmes. Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema Lietuvoje atitinka einamojo finansavimo (įmokų – išmokų) modelį, kuriame dabartiniai dirbantieji moka socialinio draudimo įmokas, kuriomis finansuojamos esamų pensininkų pensijos. Šiame socialinio

draudimo modelyje vadovaujamosi universalumo, kartų solidarumo, tęstinumo, priimtų įsipareigojimų vykdymo bei privalomo dalyvavimo principais. Šiuo metu Lietuvoje yra skiriamos valstybinio socialinio draudimo senatvės, netekto darbingumo, našlių ir našlaičių pensijos. Senatvės (arba netekto darbingumo (invalidumo)) pensijas šiuo metu gauna apie 97,4 proc. žmonių, tačiau, vertinant šiandieninę situaciją, dėl nedarbo ne visi asmenys galės surinkti bent minimalų stažą, be to, ne visi dirbantieji yra draudžiami privalomuoju pensijų draudimu, gali padidėti asmenų, neturinčių teisės gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją, padidės šalpos išmokų gavėjų.

Nuolat reformuojamos našlių pensijos. Tyrimai parodo, kad našlių pensijos yra labiau paplitę mažų senatvės pensijų decilėse, todėl, būdamos papildomos, sumažina nelygybę tarp senatvės pensininkų. Paskutinės Pensijų įstatymo pataisos, našlių pensijų atžvilgiu, šiek tiek pagerino vienišų asmenų finansinę būklę. Kadangi vienišų žmonių pragyvenimas yra brangesnis, siūloma pertvarkyti našlių pensijas į vienišų asmenų priedą.

Atsižvelgiant į naujas socialines sąlygas ir vienodą vyrų ir moterų socialinį vaidmenį, gali būti suvienodintas vyrų ir moterų senatvės pensijos amžius Lietuvoje.

2. Einamųjų įmokų – išmokų šiandien veikianti Valstybinio socialinio draudimo fondo sistema atitinka Europos standartus, jos pavyzdžiu savo modelį bando kurti ne viena buvusi Sovietų Sąjungos valstybė. Einamųjų įmokų – išmokų pagrįsta pensijų sistema turi savo privalumų. Ši sistema suteikia tvirtas socialines garantijas, įmokas mokantiems asmenims, už šios sistemos finansinį tvarumą yra atsakinga pati valstybė. Ši sistema yra paprasta ir universali, surinktos įmokos iš karto paskirstomos išmokoms. Dėl šios priežasties sistemos valdymas yra pigus. Visiems nuolatiniais Lietuvos gyventojams yra sudaroma galimybė dalyvauti šioje sistemoje ir gauti išmokas. Ši sistema yra stabili, ji apsaugota nuo investicijų rizikos ir infliacijos, kadangi surinktos lėšos iš karto paskirstomos gavėjams, nespėjant nuvertėti. Kadangi ši sistema veikia einamųjų įmokų – išmokų principų yra minimali rizika prarasti lėšas, be to, šią sistemą nuolat kontroliuoja valstybė, nes ji yra „valstybinė“. Socialinio draudimo pensijų sistema sukuria didesnę socialinį saugumą. Pagrindinis pranašumas, ši sistema skatina kartų solidarumą. Tai gerovės valstybės požymis, parodantis valstybės socialinį brandumą ir jos pagarbą savo piliečiams.

3. Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos, veikiančios einamųjų įmokų bei išmokų principu, pagrindinė problema yra valstybinio socialinio draudimo biudžeto formavimas. Kaip rodo Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto analizė, vienerių metų biudžetas nėra stabilus. Jis priklauso nuo šalies ekonominės situacijos (be kitą ko, užimtumas, nelegalus darbas, mokesčių vengimas), valdžios populistinių sprendimų, neįvertintų įsipareigojimų. Beje, vienerių metų VSDF biudžetą yra labai sudėtinga numatyti subalansuota. Šių laikų šalies ekonomika yra pasaulinio masto, t. y. priklauso ne tik nuo savo šalies ekonominių rodiklių, bet ir nuo viso pasaulio globalinių reiškinių. Tai tiesiogiai įtakoja valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą. Turi būti sukurti rezerviniai

fondai, kur keliautų VSDF biudžeto perteklius, tam kad padengti prognozuotas būsimas išlaidas. Kitas pasiūlymas užtikrinant valstybinio socialinio draudimo finansinį tvarumą, būtų tai, kad reikėtų plėsti pensijų finansavimo bazę, t. y. dalį pensijos, tarkim, pagrindinę dalį finansuoti iš valstybės biudžeto, beje valstybė turi daugiau šaltinių renkant mokesčius. Tai padėtų nedidinti valstybinio socialinio draudimo įmokas ir padidinti įmonių konkurencingumą užtikrinant valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto finansinį tvarumą.

Valstybinės socialinio draudimo pensijos Lietuvoje yra santykinai mažos, tačiau jos didėjo kartu su vidutiniu darbo užmokesčiu. Lietuvoje šiuo metu vidutinės senatvės pensijos, paskirtos turint būtinajį socialinio draudimo stažą, ir vidutinio apdraustojo darbo užmokesčio (neto) santykis, t. y. pajamų pakeitimo norma, sudaro apie 45,33 proc. Tačiau, dalyvavimas valstybiniame pensijų draudime labiausiai apsimoka mažiausiai uždirbantiems apdraustiesiems, nes jie senatvės pensijoms gauna daugiau nei buvo įmokėję įmokų. Didesnius atlyginimus gaunantiems asmenims tenka dar mažesnė pajamų pakeitimo pensijomis dalis.

Valstybinė socialinio draudimo sistema turi būti nuolat skatinama, jokia būdu negali būti mažinamos ir taip nelabai didelės dabartinės pensijos. Turi būti didinamas asmenų, tarp jų pagyvenusių ir neįgalių žmonių, užimtumas užtikrinant kuo ilgesnį būvimą darbo rinkoje. Tam valstybės politika turi skatinti darbo vietų kūrimą, efektyviai panaudojant Europos Sąjungos paramą ir kitas lėšas.

4. 2004 metais Lietuvoje buvo reformuota Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema: pradėjo veikti pensijų kaupimo sistema. Antroje pensijų sistemos pakopoje kaupiama papildoma pensija pensijų fonduose. Įmokos į pensijų fondus pervedamos iš valstybinio socialinio draudimo įmokų dalies. Dalyvavimas šioje pensijų pakopoje yra neprivalomas. Trečioje pensijų pakopoje dalyvaujantys asmenys savanoriškai moka įmokas į pensijų fondus. Kadangi trečioje pensijų pakopoje asmuo individualiai ir savanoriškai kaupia lėšas būsimai pensijai, šiame darbe ji mažai analizuojama, daugiau dėmesio skiriant antrajai pensijų pakopai, kuri finansuojama iš valstybinio socialinio draudimo įmokų dalies.

Pensijų kaupimo sistemos įvedimu buvo siekiama tam tikrų tikslų. Šiame darbe buvo plačiai aptarti minėti tikslai ir įvertintas jų įgyvendinimas.

Pirmasis neatidėliotinas tikslas buvo subalansuoti valstybinio socialinio draudimo finansinius srautus, kad sistema veiktų be finansinio deficito. Pensijų reforma pradėta vykdyti 2004 metais. Tuo metu sparčiai augo ekonomika, mažėjo nedarbas, didėjo darbo užmokestis ir t. t., atitinkamai, nebuvo ir finansinio deficito. Tačiau, nuo 2008 metų, smunkant ekonomikai su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis, 2008 metų valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto deficitas sudarė apie pusantrą milijono litų. Deficitui atsirasti „padėjo“ ir pensijų reforma, ta prasme, kad valstybė 2004 – 2007 metais finansavo tik apie pusę reformos išlaidų, o 2008 metais šiam tikslui skyrė tik 7,5 proc. visų

patirtų išlaidų, pervedamų į pensijų fondus. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto finansinis stabilumas yra problematiškas, kadangi jam lieka visi dabartiniai įsipareigojimai, o įplaukos sumažėjo dėl dalies jų pervedimo į pensijų fondus.

Vertinant antrąją tikslą – pakeisti pensijų sistemą, kad sulaukę pensinio amžiaus asmenys gautų didesnę pensiją, buvo atlikti skaičiavimai, kurių pagalba išaiškinta, kad 2004 – 2008 metais vidutinės senatvės pensijos prieaugis sudarė 18,05, tuo tarpu kai antros pakopos pensijų fondų svertinis metinio vieneto vertės pokyčio vidurkis sudarė tik 3,57. Tai reiškia, kad lėšos, pervestos į pensijų fondus nedidėjo greičiau, nei didėjo Valstybinio socialinio draudimo pensija, vadinasi 2004 – 2008 metais toks dalyvavimas buvo nuostolingas.

Trečias pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslas, įvardintas Pensijų sistemos reformos koncepcijoje, yra siekis pensijų sistemą padaryti patrauklesnę tiek dėl privataus kaupimo, tiek dėl to, kad valstybės teikiamų pensijų sistemoje bus atsisakyta nepagrįstų privilegijų mokant papildomas valstybines pensijas, kurios iškreipia pensijų sistemos universalumą ir pažeidžia socialinį teisingumą. Kaip parodė mokslininkų atlikti tyrimai prieš reformą, daugelis žmonių (apie 80 proc.) neturėjo patirties dalyvaujant vertybinių popierių, draudimo paslaugų rinkoje. Apie tai, kad pensijų fondai gali ne tik sukaupti, bet ir padidinti įdėtas lėšas manė tik penktadalis respondentų. Tačiau atlikta agresyvi reklaminė kampanija, propaguojanti pensijų sistemos reformą ir pensijų fondų skatinimą, su Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovais priešakyje, neskaitant Laisvosios rinkos instituto ekspertų, padarė savo darbą. Per pirmus 2004 metus pensijų fondų dalyviais tapo 37 proc. apdraustųjų visomis socialinio draudimo rūšimis asmenų. 2008 metais šis rodiklis pasiekė 66 procentus. Priskaičiuotos įmokos į pensijų fondus 2008 metais sudarė 1 proc. BVP. Taip, visuomenė palaikė pensijų reformą, tačiau ar visada buvo subjektyviai apgalvotas dalyvavimo pensijų reformoje ryžtas, yra abejonių.

Šiuo metų nemažai asmenų gauna dvi ir daugiau pensijas, neatsisakyta privilegijuotų pensijų, iškreipiančių pensijų sistemos universalumą ir pažeidžiančių socialinį teisingumą. Maža to, sistemingai didinamas valstybinių pensijų bazinis dydis. Šioje sistemoje pastebimi ryškūs klientelizmo elementai. Visa tai leidžia daryti išvada, kad trečias pensijų kaupimo sistemos įvedimo deklaruotas tikslas kol kas yra neįgyvendintas.

Ketvirtas pensijų sistemos reformos tikslas – paskatinti taupymą šalyje bei sumažinti mokesčių vengimą. Vertinant dabartinę situaciją, mokesčių vengimas klesti. Smunkant ekonomikai, didėja nedarbas, mažėja visuomenės pasitikėjimas socialine apsauga. Tą pasitikėjimą mažina ir šiandieninė valstybės politika, didindama mokesčius, mažindama pensijas ir atlyginimus, tuo pačių apsiribodama siauru požiūriu į ekonomikos perspektyvas. Pensijos nesiima ne iš kur, o tik iš ekonomikos. Augant ekonomikai mokesčių vengimas mažėja, smunkant – didėja, ir pensijų dalinis privatizavimas neturi tam jokios įtakos.

Ruošiantis pensijų reformai buvo manoma investicijų į privačius pensijų fondus dėka paskatinti ekonomikos augimą. Bet, kadangi didelė dalis kapitalo investuojama užsienyje, mūsų šalies ūkis negauna šių investicijų ir negali prisidėti prie ekonomikos augimo.

Apibendrinus, galima teigti, kad penki pensijų sistemos reformos tikslai šiai dienai nėra įgyvendinti. Valstybinio socialinio draudimo biudžetas turi būti planuojamas atsižvelgiant į ilgalaikę perspektyvą. Taip pat turi būti numatyti ilgalaikiai pensijų sistemos reformos finansavimo šaltiniai, daugiau skiriant dėmesio finansavimui iš valstybės biudžeto.

5. Palyginus Lietuvos pensijų reformą su užsienio šalyse vykdomomis pensijų reformomis nustatyta, kad užsienio šalyse yra plati pensinio draudimo įvairovė, yra įvairios patirties kuriant privačius pensijų fondus.

Lenkijos bei Vengrijos pavyzdžiai nėra įkvepiantys. Pavyzdys gali būti ES valstybės, tame tarpe Čekija ir Slovėnija, kur nėra privalomųjų privačių pensijų fondų, o yra sukurti ir valstybės skatinami savanoriški pensijų kaupimo fondai, kuriuose gali dalyvauti ne tik darbuotojai, bet ir darbdaviai.

Latvijos antros pakopos kaupiamųjų pensijų fondų vienas privalumas, palyginus su Lietuvos, yra tai, kad asmuo, pasiekęs senatvės pensijos amžių ir įgijęs teisę į išmoką, gali sugrąžinti sukauptą kapitalą į pirmą pakopą išėjimo į pensiją dieną ir pareikalauti perskaičiuoti senatvės pensiją. Tokiu būdu pensininkui suteikiamas stabilumas ir socialinis saugumas, tam tikros garantijos.

Išsivysčiusiuose Europos šalyse steigiami papildomi rezervai. Esant gerai ekonominei situacijai šalyse kaupiamos lėšos tam, kad, prireikus, padengti numatytąsias padidėjusias išlaidas. Didžiausios lėšos pensijų rezervų fonduose buvo sukauptos Suomijoje, Švedijoje, Danijoje, Liuksemburge. Vertinant užsienio šalių gerąją praktiką reikia pasinaudoti patirtimi steigiant papildomus rezervus ir Lietuvoje. Taip pat Lietuva turi atsižvelgti į užsienio patirtį, kad išvengtų blogų reformos pasekmių.

Hipotezė, kad pensijų kaupimo sistemos veikla pensijų fonduose nuo pat pensijų fondų įkūrimo iki 2008 metų nėra efektyvesnė, palyginus su Valstybinio socialinio draudimo fondo veikla, ir deklaruoti pensijų sistemos reformos tikslai yra neįgyvendinti, pasitvirtina. Lėšos, pervestos į pensijų fondus nedidėjo greičiau, nei didėjo Valstybinio socialinio draudimo pensijos. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas priklauso nuo šalies ekonomikos ir pensijų fondų įkūrimas neturėjo jam teigiamos įtakos. Šiuo metu, smunkant ekonomikai, mokesčių vengimas klesti, pensijų dalinis privatizavimas neskatina taupymo šalyje ir mokesčių vengimo mažėjimo. Didelė dalis pensijų fondų kapitalo investuojama užsienyje, šios investicijos neskatina mūsų šalies ūkio ekonominio augimo. Neatsisakyta privilegijuotų pensijų, iškreipiančių pensijų sistemos universalumą ir pažeidžiančių socialinį teisingumą.

LITERATŪRA

Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai

1. **Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 12 03 nutarimas** “Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo, Lietuvos Respublikos įstatymo “Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo” nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 11 18 nutarimu Nr. 1156 patvirtintų Valstybinio socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų 84 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 45 straipsnio 4 daliai (1998 07 18 redakcija) // Valstybės žinios, 2003, Nr. 115 – 5221.
2. **Lietuvos Respublikos Lietuvos nepriklausomybės akto signatarų statuso įstatymas** 2003 m. spalio 16 d. Nr. IX-1789. // Valstybės žinios, 2003, Nr. 101-4543
3. **Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas** 1994 m. gruodžio 22 d. Nr. I-732. // Valstybės žinios, 1995, Nr. 1-4
4. **Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas** 1999 m. birželio 3 d. Nr. VIII-1212 // Valstybės žinios, 1999, Nr. 55-1765
5. **Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas** 1994 m. gruodžio 13 d. Nr. I-693. // Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958
6. **Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas** 2003 m. liepos 4 d. Nr. IX-1691 // Valstybės žinios, 2003, Nr. 75-3472
7. **Lietuvos Respublikos Pensijų sistemos reformos įstatymas** 2002 m. gruodžio 2 d. Nr. IX-1215 // Valstybės žinios, 2002, Nr. 123-5511
8. **Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl krizių valdymo sistemos plėtotės programos patvirtinimo“** 2008 m. lapkričio 13 d. Nr. X-1808 // Valstybės žinios, 2008, Nr. 133-5105
9. **Lietuvos Respublikos Socialinio draudimo fondo biudžeto 2009 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas** 2008 m. gruodžio 18 d. Nr. XI-70 // Valstybės žinios, 2008, Nr. 149-5998
10. **Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas** 2002 m. liepos 2 d. Nr. IX-1011. // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3088
11. **Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatymas** 1991 m. gegužės 21 d. Nr. I-1336 // Valstybės žinios, 1991, Nr. 17-447

12. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas 1994 m. gruodžio 22 d. Nr. I-730. // Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018
13. Lietuvos Respublikos Valstybinių šalpos išmokų įstatymo pakeitimo įstatymas 2005 m. gegužės 19 d. Nr. X-210 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 71-2556
14. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas 1994 m. liepos 18 d. Nr. I-549 // Valstybės žinios, 1994, Nr.59-1153
15. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas 2003 m. lapkričio 18 d. Nr. IX-1828 // Valstybės žinios, 2003, Nr. 114-5116
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 - 2004 metų programa 2001m. liepos 7 d. Nr. IXP-874. URL: [http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=141498&p_query=&p_tr2= \[žiūrėta 2009-01-20\].](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=141498&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2009-01-20].)
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 - 2004 metų programos priemonių įgyvendinimo patvirtinimo“ 2001 m. vasario 9 d. Nr. 149. // Valstybės žinios, 2001, Nr. 14-437.
18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinio socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ 1994 m. lapkričio 18 d. Nr. 1156 // Valstybės žinios, 1994, Nr. 91-1781
19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ 2004 m. kovo 29 d. Nr. 346 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 83 -3069
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas 2000 m. balandžio 26 Nr. 465 „Dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 36-998

Specialioji literatūra, mokslo publikacijos

21. 2005 metų Lietuvos nacionalinis pranešimas dėl pakankamų ir stabilių pensijų strategijos. <http://www.pensijusistema.lt/index.php?922190438> P. 16.[žiūrėta 2009 10 21]
22. 2008 metų Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto vykdymo ataskaita. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=2368> [žiūrėta 2009 10 21]
23. Bartkus A. Lietuvos ir Latvijos antros pakopos kaupiamųjų pensijų fondų ypatumų įvertinimas // Ekonomika. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007, Nr. 78. – ISSN 1392-1258
24. Beresnevičiūtė V. Lietuva stojant į Europos Sąjungą. Ekonominė, sociologinė ir demografinė padėties analizė. // Socialinių tyrimų institutas // Vilnius: Mokslo aidai, 2004, p. 27-28. – ISBN 9955-531-10-X

25. **Bitinas A.** Pensijų sistemų reformavimo Europos Sąjungoje praktiniai aspektai. // Viešoji politika ir administravimas. – Mykolo Romerio universitetas ir Kauno technologijos universitetas, 2006, Nr. 17, p. 65. – ISSN 1648-2603
26. **Bitinas A.** Pension system model and management tendencies in the European Union = Pensijų sistemų modeliai ir valdymo tendencijos Europos Sąjungoje: summary of doctoral dissertation: social sciences, management and administration (03 S). – Vilnius, 2008. – 34 p.
27. **Guogis A.** Kai kurie korporatyvinės socialinės atsakomybės ir socialinio teisingumo aspektai // Viešoji politika ir administravimas. – Mykolo Romerio universitetas ir Kauno technologijos universitetas, 2006, Nr. 18, p. 74. – ISSN 1648-2603
28. **Guogis A.** Kai kurie socialinio solidarumo praradimo aspektai Vakaruose ir Lietuvoje // Socialinis darbas: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, Nr. 5 (1), p. 10-12. – ISSN 1648-4789
29. **Gylis P.** Pensijų sistema Lietuvoje: dilemos ir kontroversijos // Viešoji politika ir administravimas. – Mykolo Romerio universitetas ir Kauno technologijos universitetas, 2002, Nr. 2, p. 78. – ISSN 1648-2603
30. **Gyvybingos pensijų sistemos skatinimas Lietuvoje.** LLRI studija 1998. http://www.lrinka.lt/uploads/files/dir2/7_0.php p. 3-4. [žiūrėta 2009 03 08]
31. **Kačinskienė M.** Mituose skendinti pensijų reforma. www.lrinka.lt/index.php/meniu/spaudai/straipsniai_ir_komentarai [žiūrėta 2009 10 09]
32. **Lapinskas A.** „Sodra“ turi gelbėti visa valstybė. <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/article.php?id=24164064> [žiūrėta 2009 10 02]
33. **Lazutka R.** Centrinės Europos pensijų reformų patirtis Lietuvai // Kauno diena, 2001, lapkričio 23 d.
34. **Lazutka R.** Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos. I ataskaitos dalis: Pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės: Viešosios politikos projektas / Užsakovas: Atviros Lietuvos fondas, p. 8. <http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/DalyvavimasPensijuReformoje.htm> [žiūrėta 2009 07 10]
35. **Lazutka R.** Eurą įsivedėme kontrabandos būdu. <http://www.balsas.lt/naujiena/304045/romas-lazutka-eura-isivedeme-kontrabandos-budu/rubrika:naujienos-lietuva> [žiūrėta 2009 09 18]
36. **Lazutka R.** Lietuva stojant į Europos Sąjungą. Ekonominė, sociologinė ir demografinė padėties analizė. – Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004, p. 29. – ISBN 9955-531-10-X
37. **Lazutka R.** Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai // Ekonomika. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, Nr. 82. – ISSN 1392-1258

38. **Lazutka R.** Pensijų sistemų raida Lietuvoje. // Filosofija. Sociologija. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2007, T.18. Nr. 2. – ISSN 0235-7186
39. **Levišauskaitė K, Malinauskas Ž.** Pensijų sistemos reforma Lietuvoje: antrosios pakopos kūrimo ypatumai ir rezultatai. // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. – Vilniaus universitetas ir Lietuvos ekonomikos institutas, 2006, Nr. 39, p. 62.
40. **Lietuva skaičiais (2009 m. katalogas).** // Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2009, p. 10. – ISSN 1822-8941. – URL: http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1108 [žiūrėta 2009 10 22]
41. **Lietuva stojant į Europos Sąjungą.** Ekonominė, sociologinė ir demografinė padėties analizė. – Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004, p. 28. – ISBN 9955-531-10-X
42. **Lietuvos laisvosios rinkos institutas.** Socialinis draudimas. http://www.lrinka.lt/index.php?act=main&item_id=2416 [žiūrėta 2009 10 15]
43. **Metų našta ilgiau dirbti netrukdytų?** Lietuvos žinios <http://www.visasverslas.lt/portal/categories/10/1/437/2/article/5342> 2009-09-18
44. **Nepriklausomo audito išvada 2007 metų.** <http://www.sodra.lt/get.php?f.3559> [žiūrėta 2009 09 08]
45. **Nepriklausomo audito išvada 2008 metų.** <http://www.sodra.lt/index.php?cid=2368> [žiūrėta 2009 09 08]
46. **Pagrindiniai socialiniai rodikliai.** Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=284> [žiūrėta 2009 09 24]
47. **Pensijų kaupimo sutartys.** <http://www.sodra.lt/index.php?cid=280> [žiūrėta 2009 09 24]
48. **Pensijų kaupimo veiklos rezultatai.** <http://www.dpk.lt/pensiju.veiklos.rezultatai.php> [žiūrėta 2009 10 22]
49. **Per 15 metų suformuota vakarietiška socialinio draudimo sistema** <http://www.ve.lt/?rub=1065924814&data=2005-03-30?data=2005-03-29&id=1112020869> [žiūrėta 2009 08 20]
50. **Skaičiai ir faktai 2004-2008.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2008. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=287> [žiūrėta 2009 08 19]
51. **Socialinė apsauga Lietuvoje 2006.** // Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2007, p. 25. – ISSN 1392-9151. – URL: <http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1120> [žiūrėta 2009 01 04]
52. **Socialinė apsauga Lietuvoje 2007.** // Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2008, p. 23. – ISSN 1392-9151. – URL:

http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=2&cat_id=3&id=1341&PHPSESSID=b893ed5325668ec740f1a7ba166f9ffd [žiūrėta 2009 01 04]

53. **Socialinio draudimo sistemos reforma 2008 m.** / Valstybinio audito ataskaita p. 27. http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitu_paiseska1.php
54. **Socialinio draudimo sistemos reformos vertinimas 2005 m.** / Valstybinio audito ataskaita p. 11. http://www.vkontrole.lt/audito_ataskaitu_paiseska1.php
55. **Socialinis draudimas Lietuvoje.** Istorija. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=2303> [žiūrėta 2009 09 28]
56. **Socialinis pranešimas 2000.** / Ekspertas dr. Romas Lazutka // Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija ir AB „Punktukas“, 2001, p. 67-89. – ISBN-9986-794-19-6. – URL: <http://www.socmin.lt/index.php?-1351634479> [žiūrėta 2009 01 13]
57. **Tartilas J.** Socialinės saugos pagrindai: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. – 223 p. – ISBN 9955-563-75-3
58. **Valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo pensijų fondų 2008 metų veiklos ataskaita.** / Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija, Lietuvos Respublikos draudimo priežiūros komisija, http://www.dpk.lt/files/pensijos/PF_apzvalga_2008.doc [žiūrėta 2009 10 07]
59. **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2003.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2004. – ISSN 1822-3141. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=2061> [žiūrėta 2009 08 19]
60. **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2004.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2005. – ISSN 1822-3141. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=2061> [žiūrėta 2009 08 19]
61. **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2005.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2006. – ISSN 1822-3141. <http://www.sodra.lt/get.php?f.1518> [žiūrėta 2009 08 19]
62. **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2006.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2007. – ISSN 1822-3141. <http://www.sodra.lt/get.php?f.3398> [žiūrėta 2009 08 19]
63. **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2007.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2008. – ISSN 1822-3141. <http://www.sodra.lt/get.php?f.3399> [žiūrėta 2009 08 19]
64. **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008.** // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2009. – ISSN 1822-3141. <http://www.sodra.lt/get.php?f.4902> [žiūrėta 2009 08 19]

65. **Verslo žinios.** Ekonomikos Nobelio premija skirta dviems amerikiečiams, pirmą kartą – moteriai.
http://vz.lt/straipsnis/2009/10/12/Ekonomikos_Nobelio_premija_skirta_dviems_amerikieciams
[žiūrėta 2009 10 18]
66. **Vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis.** <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1024> [žiūrėta 2009 08 19]
67. **Vilkas E.** Įstrigo pensijų įstatymas. <http://www.veidas.lt/lt/ledinys.full/3cec8b3a97625.1>
[žiūrėta 2009 08 08]
68. **VMI: mokesčių vengimas klesti.** http://www.alfa.lt/straipsnis/10284342/?VMI.mo_kesciu.vengimas.klesti=2009-08-02_08-13 [žiūrėta 2009-08-14]
69. **Žalimienė L. ir kt.** Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos. II ataskaitos dalis: Lietuvos gyventojų pasirengimas dalyvauti numatomoje pensijų reformoje: Viešosios politikos projektas, p. 47-48 / Užsakovas: Atviros Lietuvos fondas. <http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/DalyvavimasPensijuReformoje.htm> [žiūrėta 2009 07 10]
70. **Averting old age crisis: Policies to protect the Old and promote Growth** – Washington: Oxford University Press, 1994. – 402 p., p.133 – ISSN 1020-0851 133
71. **Behrendt, Ch.** Private pensions – a viable alternative? Their distributive effects in a comparative perspective // International Social Security Review. – Blackwell Publishing (USA), 2000, Vol. 53, No. 3, pp. 5-6.
72. **Samuelson P.** An Exact Consumption – Loan Model of Interest with or without the Social Contrivance of Money. // The Journal of Political Economy. – University of Chicago press, 1958, Vol. 66, No. 6, pp. 467-482. – URL: <http://mcb.unlp.googlepages.com/Samuelson1958.pdf> [žiūrėta 2009 09 30]
73. **Пособия по инвалидности: Давайте менять тенденцию** // Бюллетень социальной политики. – Международная ассоциация социальной охраны, 2009 г., Nr.2 <http://www.issa.int/rus/content/download/74956/1399815/file/5-SPH-02.pdf> [žiūrėta 2009 08 28]

Fedaravičienė V. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos praktiniai aspektai / Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas dr. I. Panovas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2009. – 89 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota ir įvertinta valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema, atskleisti šios sistemos pranašumai ir problemos bei pateikti siūlymai, kaip šias problemas spręsti, išanalizuoti ir nustatyti pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslai ir jų įgyvendinimas, įvertinta pensijos sistemos reforma kitu šalių kontekste. Pirmoje dalyje aptariama Lietuvos Respublikos pensijų sistema. Statistinių duomenų analizės pagalba nagrinėjamos valstybinės ir šalpos pensijos bei jų skyrimo kriterijai, o taip pat ir valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema. Nagrinėjamos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos kūrimo aplinkybės, pensijų sistemos funkcionavimo tikslai ir principai, pensijų rūšys ir jų skyrimo kriterijai. Antroje dalyje teisinių dokumentų ir statistinių duomenų analizės pagrindu išryškinti valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos pranašumai. Trečiojoje dalyje statistinių duomenų analizės pagrindu iškeltos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos problemos. Išnagrinėtas valstybinio socialinio draudimo biudžetas ir nustatytos jo kitimo priežastys per 1991 – 2008 metų laikotarpį. Išanalizuotas pensijų dydis ir jo kitimas per minėtą laikotarpį. Ketvirtoje dalyje literatūros šaltinių sisteminės analizės ir apibendrinimo pagrindu nagrinėjama pensijų sistemos reforma. Antrinių duomenų analizės, apibendrinimo ir grupavimo pagalba analizuojamas pensijų kaupimo sistemos įvedimas ir jo tikslų įgyvendinimas Lietuvoje. Penktoje dalyje aptariama užsienio šalių patirtis vykdant pensijų reformas ir lyginama su Lietuvos pensijų reforma.

Pagrindiniai žodžiai: valstybinio socialinio draudimo sistema, pensijų kaupimo sistema, pensijų fondai, valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas.

Fedaravičienė V. Pension system reform practice aspects in the Lithuanian Republic / Master's Work in Public Sector Economics. Supervisor assoc. Dr. I. Panovas. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2009. – 89 p.

ANOTATION

Master's thesis analyzed and evaluated pension system by the state social insurance, to reveal the advantages of this system and the problems and to make suggestions how to tackle these issues, analyze and determine the pension system's objectives and their implementation and assessment of the pension system reform in the context of other countries. The first part deals with the Republic of Lithuania the pension system. Statistical analysis of the data at issue in state aid and social assistance pensions and their award criteria, as well as the state social insurance pension system. Issue of state social insurance pension system development context, the pension system as the objectives and principles of pension types and their treatment. The second part of the legal documentation and analysis of statistical data to highlight the basis of state social insurance pension scheme benefits. The third part of statistical data analysis based on bringing the state social insurance pension system problems. Examined the state social insurance budget, and set out his reasons for changing the 1991 - 2008 periods. Analyzed the amount of the pension and its evolution over the period. In the fourth part of literature and the systematic analysis of aggregation considered in the context of the pension system reform. Secondary data analysis, generalization and aggregation to support analysis of the pension system and the introduction of its objectives in Lithuania. In the fifth section discusses the experience of foreign countries with the pension reform and compares with the Lithuanian pension reform.

Key Words: state social insurance system, pension system, pension funds, the State Social Insurance Fund budget.

Fedaravičienė V. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos praktiniai aspektai / Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas dr. I. Panovas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2009. – 89 p.

SANTRAUKA

Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamojo darbo tema yra aktuali kadangi darbe nagrinėjama Lietuvos valstybinių pensijų sistema. Pensijų sistema – tai vienas iš socialinės apsaugos elementų. Socialinis draudimas yra pagrindinis institutas, apsaugantis pilietį rinkos ekonomikos sąlygomis. Prieš penkis metus Lietuvoje pradėta įgyvendinti valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos reforma. Ši reforma reiškia dalinį valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos privatizavimą. Šis žingsnis susilaukė ir kritikos ir pritarimo. Lietuvos mokslininkai, atlikę skaičiavimus ir statistinius tyrimus labai kritikavo ir tebekritikuoja atliktą reformą. Pasak juos, reformuota pensijų sistema nėra teisinga, daugiausia nuo jos nukentės dabartiniai pensininkai, bei vyresni dabartiniai darbuotojai, nepatenkantys į sistemą (Gylis, 2002). Atlikti tyrimai parodė, kad valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema sukuria didesnę socialinę saugumą, nei privačių pensijų sistemos (Bitinas, 2008). Beje Lietuvoje privačios pensijų sistemos kuriamos valstybinio socialinio draudimo pensijų sąskaita. Įgyvendinus pensijų reformą, turi būti nagrinėjama, kokį socialinį poveikį pensijų sistema turės ateityje. Pensijų sistema turi būti valdoma siekiant socialinio teisingumo.

Laisvosios rinkos instituto ekspertai pritaria pensijų sistemos privatizavimui, jie teigia, kad norint išgelbėti žmonių pensijas, o ne dabartinę socialinio draudimo sistemą, reikia esminių reformų, kurių galutinis tikslas būtų paties privalomo valstybinio socialinio draudimo atsisakymas.

Tačiau socialinis draudimas yra gerovės valstybės raidos rodiklis už kurį atsako valstybė. Pensijų sistemos kartu su sveikatos apsauga paprastai laikomos gerovės valstybės šerdimi. Todėl viešųjų pensijų sistemos valdymo efektyvumas gali būti didinamas įvedant naujus administravimo metodus. Valstybės įvaizdis priklauso nuo to, kaip ji gali pasirūpinti senais ir neįgaliais savo šalies gyventojais. Pastaruoju metu viešųjų pensijų dėka industrinėse šalyse senatvė jau nebetapatinama su skurdu. Dirbančioji karta savo įmokomis palaiko pensijų sistemą.

Pensijų kaupimo sistemos įvedimas neabejotinai buvo susijęs su pozityviais ketinimais. Tačiau šioje sistemoje egzistuoja dar labai daug problemų. Šios sistemos naudą ilgalaikėje perspektyvoje prognozuoti itin sunku. Prieš pradėdant pensijų sistemos reformą ir jai prasidėjus buvo atlikta agresyvi ir neatsakinga reklaminė kompanija, kurioje buvo peršama informacija apie prabangią senatvę, pasirinkus dalyvavimą pensijų reformos antroje pakopoje. Tačiau buvo visiškai nutylima apie galimas pensijų reformos pasekmes. Darbo autorės nuomone, kaupiamųjų pensijų sistemos efektyvumu ir optimistiniais rezultatais Lietuvoje leidžia suabejoti ir netobula teisinė bazė šioje srityje. Nėra

apibrėžtas rizikos valdymas ir atsakomybė už pervestas Valstybinio socialinio draudimo fondo įmokas. Nėra numatytas privalomas pensijų fondų pelningumo rodiklis ir jų konkretūs įsipareigojimai ir garantijos pensijų fondo dalyviui. Kelia abejonių ir pensijų kaupimo sistemos įvedimo tikslų įgyvendinimas.

Lietuvos Respublikos pensijų sistemą sudaro valstybinės pensijos ir šalpos išmokos, mokamos iš valstybės biudžeto, bei valstybinio socialinio draudimo pensijos, mokamos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto. Valstybinės pensijos yra mokamos už tam tikrus nuopelnus valstybei ar tam tikrų profesijų atstovams. Valstybinių pensijų aprėptis turi tendenciją didėti, be to sistemingai yra didinama valstybinių pensijų bazė. Valstybinės pensijos suteikia nepagrįstų privilegijų jų gavėjams, pažeidžia socialinį teisingumą, pagaliau, sunkina valstybės našta, didindamos valstybės biudžeto išlaidas.

Einamųjų įmokų – išmokų šiandien veikianti Valstybinio socialinio draudimo fondo sistema atitinka Europos standartus ir turi savo privalumų. Ši sistema suteikia tvirtas socialines garantijas, įmokas mokantiems asmenims, už šios sistemos finansinį tvarumą yra atsakinga pati valstybė. Ši sistema yra paprasta ir universali, surinktos įmokos iš karto paskirstomos išmokoms. Dėl šios priežasties sistemos valdymas yra pigus. Ši sistema yra stabili, ji apsaugota nuo investicijų rizikos ir infliacijos, šią sistemą nuolat kontroliuoja valstybė, nes ji yra „valstybinė“. Socialinio draudimo pensijų sistema sukuria didesnę socialinį saugumą. Pagrindinis pranašumas, ši sistema skatina kartu solidarumą. Tai gerovės valstybės požymis, parodantis valstybės socialinį brandumą ir jos pagarbą savo piliečiams.

Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos, veikiančios einamųjų įmokų bei išmokų principu, pagrindinė problema yra valstybinio socialinio draudimo biudžeto formavimas. Kaip rodo Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto analizė, vienerių metų biudžetas nėra stabilus. Jis priklauso nuo šalies ekonominės situacijos. Beje, vienerių metų VSDF biudžetą yra labai sudėtinga numatyti subalansuota. Šių laikų šalies ekonomika yra pasaulinio masto, t. y. priklauso ne tik nuo savo šalies ekonominių rodiklių, bet ir nuo viso pasaulio globalinių reiškinių. Tai tiesiogiai įtakoja valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą. Turi būti sukurti rezerviniai fondai, kur keliautų VSDF biudžeto perteklius, tam kad padengti prognozuotas būsimas išlaidas. Kitas pasiūlymas užtikrinant valstybinio socialinio draudimo finansinį tvarumą, būtų tai, kad reikėtų plėsti pensijų finansavimo bazę, t. y. dalį pensijos, tarkim, pagrindinę dalį finansuoti iš valstybės biudžeto, beje valstybė turi daugiau šaltinių renkant mokesčius. Tai padėtų nedidinti valstybinio socialinio draudimo įmokas ir padidinti įmonių konkurencingumą užtikrinant valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto finansinį tvarumą.

Prieš penkis metus pradėtas dalinis Valstybinio socialinio draudimo pensijų privatizavimas. Šiai reformai buvo keliami tam tikri tikslai. Darbe plačiai nagrinėjami šie tikslai ir jų įgyvendinimas.

Vienas iš tikslų buvo subalansuoti VSD fondo biudžetą. Kaip parodė darbe atlikta analizė, VSD fondo biudžetas priklauso nuo ekonomikos: esant pakilimui – biudžetas perteklinis, esant ekonomikos nuosmukiui – biudžetas deficitinis. Kadangi privačių pensijų kūrimas vyksta VSD pensijų sąskaita, subalansuoti VSDF biudžetą vien šio biudžeto lėšomis yra sudėtinga, ypač ekonomikos nuosmukiui.

Kitas reformos įvedimo tikslas buvo pakeisti pensijų sistemą taip, kad asmenys gautų didesnę pensiją, nei be reformos. Darbe atlikti skaičiavimai parodė, kad 2004 – 2008 metais vidutinės senatvės pensijos prieaugis sudarė 18,05, tuo tarpu, kai antros pakopos fondams pervestų lėšų tik 2,31. Tai reiškia, kad lėšos, pervestos į pensijų fondus nedidėjo greičiau, nei didėjo VSD pensijos, t.y. pastaruosius penkis metus toks dalyvavimas buvo nuostolingas.

Vykdoma pensijų reforma buvo siekiama atsisakyti privilegijuotų pensijų. Darbe atlikta analizė parodė, kad šiuo metu nemažai asmenų gauna dvi ir daugiau pensijas, neatsisakyta privilegijuotų pensijų, maža to, nuosekliai ir sistemingai didinamas valstybinių pensijų bazinis dydis.

Ruošiantis pensijų reformai buvo manoma investicijų į privačius pensijų fondus dėka paskatinti ekonomikos augimą. Bet, kadangi didelė dalis kapitalo investuojama užsienyje, mūsų šalies ūkis negauna šių investicijų ir negali prisidėti prie ekonomikos augimo.

Pensijų reformos vykdomos daugelyje užsienio šalių. Pensijų sistemos buvo reformuojamos keliomis kryptimis. Tai ir pensinio amžiaus didinimas, ir privačių kaupiamųjų pensijų įvedimas, papildomo savanoriško pensinio draudimo skatinimas, pensijų rezervo fondo įsteigimas, vyresnio amžiaus žmonių skatinimas likti darbo rinkoje, išankstinės ir dalinės pensijos. Užsienio šalyse yra plati pensinio draudimo įvairovė, yra įvairios patirties kuriant privačius pensijų fondus. Išsivysčiusiuose Europos šalyse steigiami papildomi rezervai. Esant gerai ekonominei situacijai šalyse kaupiamos lėšos tam, kad, prireikus, padengti numatytąsias padidėjusias išlaidas. Didžiausios lėšos pensijų rezervų fonduose buvo sukauptos Suomijoje, Švedijoje, Danijoje, Liuksemburge.

Fedaravičienė V. Pension system reform practice aspects in the Lithuanian Republic / Master's Work in Public Sector Economics. Supervisor assoc. Dr. I. Panovas. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2009. – 89 p.

SUMMARY

Public Sector Economics Master's final thesis topic is of interest because we consider the Lithuanian state pension system. Pension system - is one of the elements of social protection. Social security is the basic institution which protects the national market economy. Five years ago Lithuania was launched in the state social insurance pension system reform. This reform is part of the state social insurance pension system privatization. This step and the context of criticism and support. Lithuanian scientists perform calculations and statistical analysis is very critical and critical carried out the reform. According to the reformed pension system is not fair, they will suffer most from the current retirees and older workers today, outside the system (Gylis, 2002). Studies have shown that the state social insurance pension system creates greater social security or private pension systems (Bitinas, 2008). By the way Lithuania private pension system developed state social insurance pension account. The implementation of pension reform should address the question of the social impact of the pension system will in the future. Pension system should be managed in the interest of social justice.

Free Market Institute, experts agree the privatization of the pension system, they argue that in order to save people's pensions, rather than the current Social Security system needs radical reform, with the ultimate aim of the mandatory state social insurance waiver.

However, the social insurance welfare state development rate under the responsibility of the state. Pension Scheme, together with health care is generally considered the heart of the welfare state. Therefore, public retirement systems management efficiency can be increased by the introduction of new management methods. Member image depends on how it can take care of older and disabled people nationally. Recently, public pensions through industrialized countries have already rightly equated old age poverty. The working generation supports the contributions of its pension scheme.

Funded pension system will undoubtedly have been associated with positive intentions. However, this system there is still a lot of problems. These systems benefit in the long term it is extremely difficult to predict. Prior to the pension system reform, and it was done by the start of an aggressive and irresponsible advertising campaign, which has information about the underlying luxurious old age, participation in the choice of pension reform in the second stage. However, it was completely silent on the possible effects of pension reform. The author's view, cumulative pension system and the effectiveness of optimistic results of Lithuania allow the question and an incomplete legal framework in this area. There is no defined risk management and liability transferred to the State

Social Insurance Fund contributions. Does not provide for the mandatory pension funds and the profitability of their specific commitments and guarantees the pension fund participant. There is no doubt, and the pension system's objectives are achieved.

Pension system of the Lithuanian Republic consists of a state pension and social assistance benefits paid from the state budget and the state social insurance pensions, paid from the State Social Insurance Fund budget. State pensions are paid for certain services rendered to the state or certain professions. The state pension coverage tends to increase, in addition to a systematic increase in state pension base. State pensions offer unreasonable benefits to their recipients in violation of social justice, finally, is compounded by the burden of state, increasing the State budget.

Pay-as-you-go today as a government social security fund system in line with European standards and has its own advantages. This system provides a sound social security, the contributions of persons liable for the financial sustainability of this system is responsible for the State. This system is simple and versatile, collected contributions from the immediate allocation of benefits. For this reason, the management of the system is cheap. This system is stable, it is immune to investment risk and inflation, the system constantly monitors the state because it is "public." The social security pension system creates greater social security. The main advantage of this system fosters solidarity. This feature of the welfare state, showing the state of social maturity and respect for its citizens.

A state social insurance pension system in the pay and benefits approach, the main problem is the state social insurance budget formation. As shown by the State Social Insurance Fund budget analysis, a one-year budget is not stable. It depends on the country's economic situation. By the way, one-year budget is very difficult to provide balanced. Today the country's economy is global, depends not only on their country's economic indicators, but also from all over the world of global events. This is a direct effect on State Social Insurance Fund budget. There must be a reserve fund, which went State Social Insurance Fund budget surplus in order to cover the projected future costs. Another proposal of the state social insurance to ensure financial sustainability would be that a pension should increase their funding base, part of a pension, for example, the main part of the financing from the state budget; by the way the State has more sources in the collection of taxes. This would help to increase the state social insurance contributions and increase the competitiveness of companies in ensuring the State Social Insurance Fund budget for the financial sustainability.

Five years ago started a partial state social insurance pension privatization. This reform was made subject to certain objectives. The paper addresses the following broad objectives and their implementation. One of the goals was to balance the budget of the State Social Insurance fund. As shown by the work of analysis, State Social Insurance Fund budget depends on the economy: in good times - the budget surplus, during periods of economic downturn - the budget deficit. Since the

creation of private pensions is the DHS pension account balance the budget solely State Social Insurance Fund this budget is difficult, especially in the economic downturn.

Another objective of introducing the reform was to change the pension system so that individuals receive a higher pension than without reform. The paper's calculations show that the 2004 - 2008 the average pension growth rate of 18.05, while the second-tier funds transferred funds only 2.31. This means that the funds transferred to the pension funds did not increase faster than the increase in the State Social Insurance Fund pension, the past five years their presence was detrimental.

The ongoing pension reform was to abandon privileged pensions. The paper analysis showed that the current number of persons receiving two or more pensions waived privileged pensions, low to consistently and systematically increase the basic state pension level.

To prepare for the pension reform was considered investing in private pension funds thanks to spur economic growth. But, since a large part of the capital invested abroad, our country's economy does not receive the investment and can contribute to economic growth.

Pension reform is ongoing in many foreign countries. Pension system was reformed in several directions. That's raising the retirement age, and the introduction of private funded pensions, the supplementary voluntary pension insurance promotion Pensions Reserve Fund, the promotion of older people to remain in the labor market early and partial retirement. Foreign countries have a wide variety of pension, is a different experience in the development of private pension funds. Developed European countries set up additional reserves. In good economic situation in the accumulation of assets that, if necessary, to cover the increased costs of default. The largest funds are pension reserve funds have been generated in Finland, Sweden, Denmark and Luxembourg.

PRIEDAI

BAZINĖS PENSIJOS KITIMAS 1995 – 2008 METAIS

Laikotarpis	Lt
1995-01-01 – 1995-01-31	75
1995-02-01 – 1995-09-30	80
1995-10-01 – 1995-12-31	90
1996-01-01 – 1996-10-31	100
1996-11-01 – 1997-01-31	110
1997-02-01 – 1997-10-31	121
1997-11-01 – 1998-04-30	132
1998-05-01 – 2002-12-31	138
2003-01-01 – 2003-04-30	147
2003-05-01 – 2004-03-31	152
2004-04-01 – 2005-06-30	172
2005-07-01 – 2006-06-30	200
2006-07-01 – 2007-01-31	230
2007-02-01 – 2007-12-31	266
2008-01-01 – 2008-07-31	316
2008-08-01 – ...	360

Šaltinis: VSDF valdybos duomenys. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=283> [žiūrėta 2009 11 05]

**DRAUDŽIAMOSIOS PAJAMOS (LITAIŠ), TAIKOMOS DRAUDŽIAMŪJŲ
PAJAMŲ KOEFICIENTUI NUO 1995 M. APSKAIČIUOTI**

Metai	Vidutinės mėnesio draudžiamosios pajamos
1995	427
1996	538
1997	694
1998	845
1999	886
2000	886
2001	886
Metų draudžiamosios pajamos	
2002	886
2003	894
2004	931
2005	1037
2006	1148
2007	1344
2008	1445
2009	1488 (einamųjų metų)

Šaltinis: VSDF valdybos duomenys. <http://www.sodra.lt/index.php?cid=283> [žiūrėta 2009 11 05]

SENATVĖS PENSIJOS AMŽIAUS LENTELĖ**Vyrai**

Išėjimo į pensiją metai	Pensijos amžius	Asmens gimimo data
2004	62 m. 6 mėn.	1941 m. liepos 1 d. – 1941 m. gruodžio 31 d.
2004	62 m. 6 mėn.	1942 m. sausio 1 d. – 1942 m. birželio 30 d.
2005	62 m. 6 mėn.	1942 m. liepos 1 d. - 1942 m. gruodžio 31 d.
2005	62 m. 6 mėn.	1943 m. sausio 1 d. - 1943 m. liepos 30 d.

Moterys

Išėjimo į pensiją metai	Pensijos amžius	Asmens gimimo data
2004	59 m.	1945 m. liepos 1 d. – 1945 m. gruodžio 31 d.
2005	59 m. 6 mėn.	1946 m. sausio 1 d. – 1946 m. birželio 30 d.
2006	60 m.	1946 m. liepos 1 d. ir t.t.

Šaltinis :

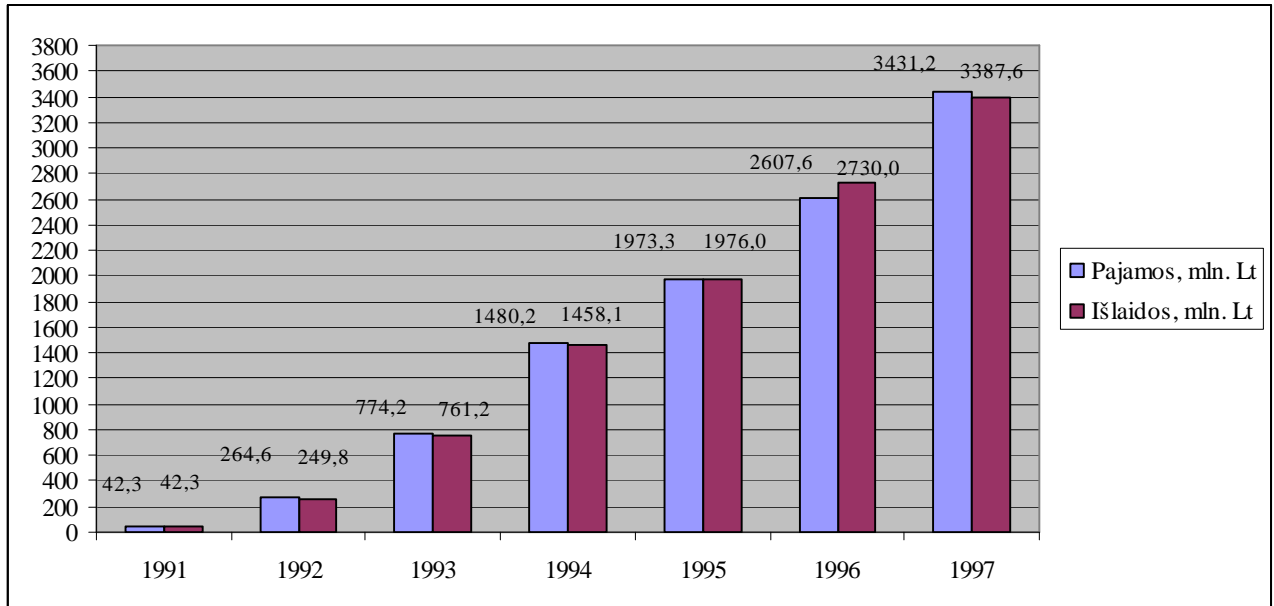
**EINAMŪJŲ METŲ DRAUDŽIAMŪJŲ PAJAMŲ IR VIDUTINĖS SENATVĖS
PENSIJOS KITIMAS PER 2003 – 2008 METUS**

Rodikliai	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Einamųjų metų draudžiamosios pajamos, Lt	894	931	990	1084	1212	1414	1488
Vidutinė senatvės pensija turint būtinąjį stažą, Lt	343,63	378,53	428,08	486,06	608,38	786,36	813,17

Pastaba: 2009 metų vidutinės senatvės pensijos dydžio duomenys yra išankstiniai.

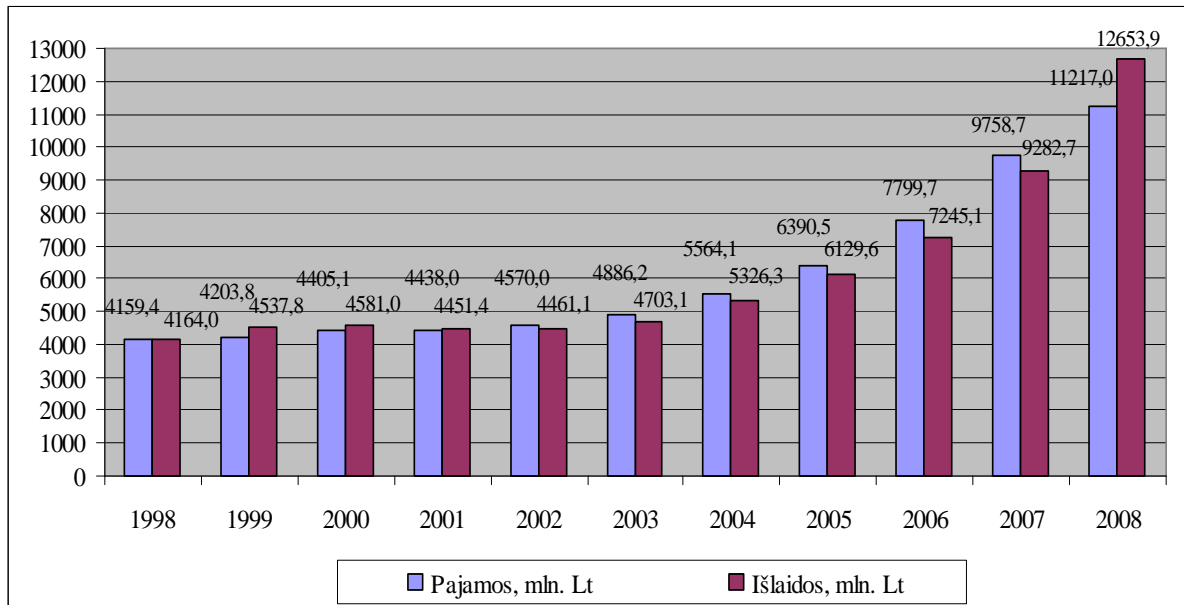
Šaltinis: Sudaryta darbo autorės, remiantis leidinių **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008** ir **VSDF valdybos** - <http://www.sodra.lt/index.php?cid=283> [žiūrėta 2009 11 05] duomenimis

**VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO FONDO PAJAMOS IR IŠLAIDOS
1991 – 1997 METAIS (MLN. LT)**

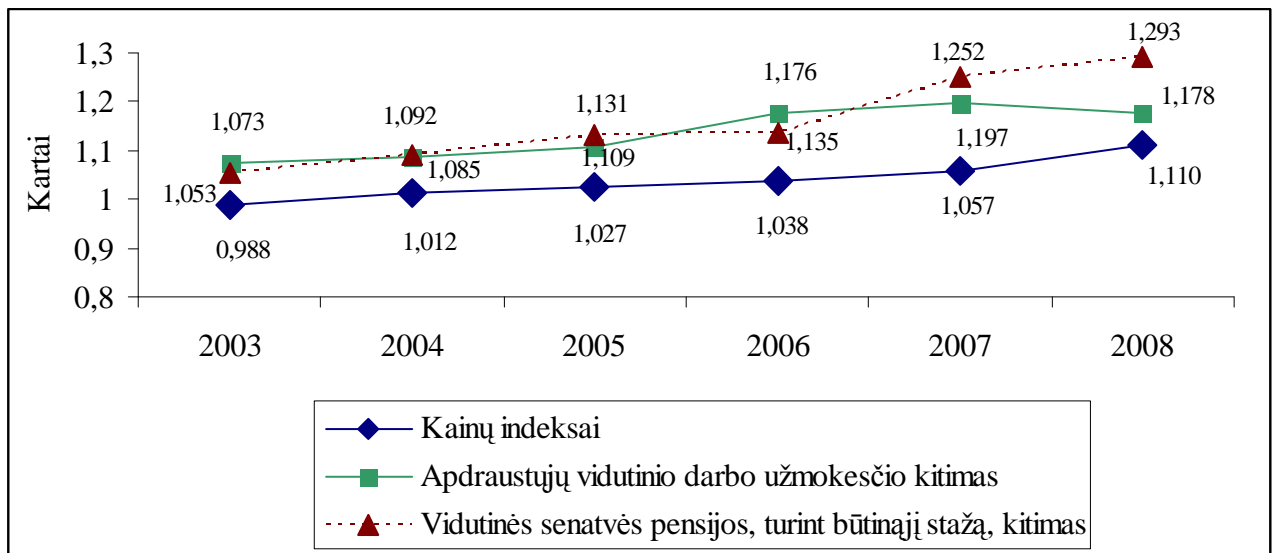
Šaltinis: Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 1997

**VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO FONDO PAJAMOS IR IŠLAIDOS
1998 – 2008 METAIS (MLN. LT)**

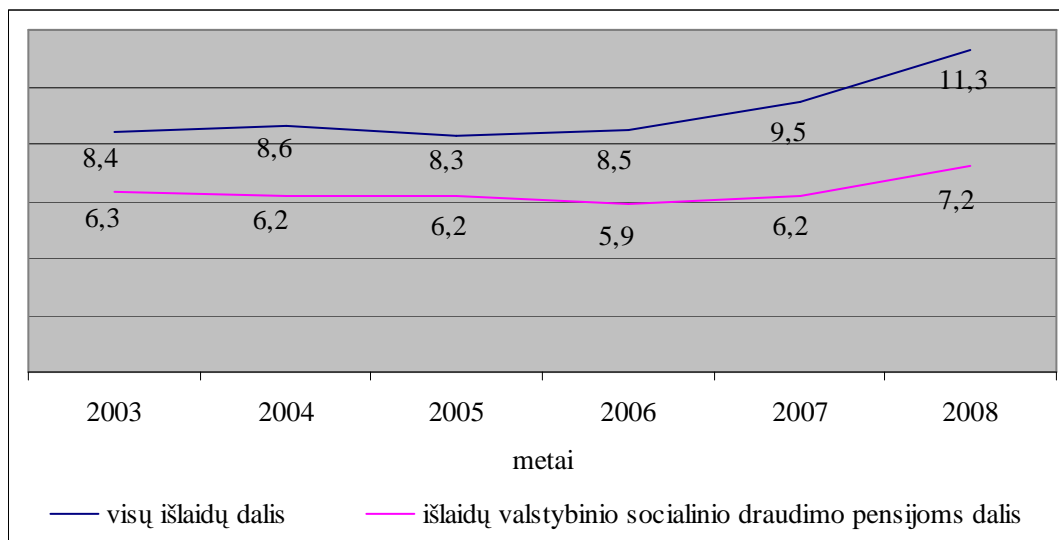
Šaltinis: Sudaryta darbo autorės remiantis leidinių **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2003** ir **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008** duomenimis

KAINŲ INDEKSAI, VIDUTINIO DARBO UŽMOKESČIO IR VIDUTINĖS
SENATVĖS PENSIJOS, TURINT BŪTINĄJĮ STAŽĄ, KITIMAS

Šaltinis: Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008. // Vilnius: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2009, p.28. – ISSN 1822-3141 – <http://www.sodra.lt/get.php?f.4902> [žiūrėta 2009 08 19]

VSDF IŠLAIDŲ DALIS BENDRAME VIDAUS PRODUKTE
2003 – 2008 m. (%)

II PAKOPOS PENSIJŲ FONDŲ REZULTATAI

(apskaitos vieneto vertės pokyčiai*, procentais)

Įmonė	Fondo pavadinimas	2004-06-15 - 2004-12-31	2005	2006	2007	2008
KONSERVATYVAUS INVESTAVIMO PENSIJŲ FONDAI						
Aviva Lietuva	Europensija	2,44	1,75	0,18	2,89	4,07
Danske Capital investicijų valdymas	Konservatyvaus valdymo Danske	1,16	3,08	0,10	1,97	3,79
DnB NORD investicijų valdymas	DnB NORD pensija 1	2,83	2,65	0,41	2,54	2,89
Ergo Lietuva	Ergo konservatyvus	2,98	2,70	-0,59	1,19	3,57
Hansa investicijų valdymas	Hansa Pensija 1	2,64	2,22	-0,64	1,92	0,79
Invalda turto valdymas	Konservatyvaus investavimo	4,59	1,10	1,19	2,20	4,85
Invalda turto valdymas	Invalda Nuosaukus			0,25	2,02	4,95
Parex investicijų valdymas	Parex Pensija 1		-0,69	-0,37	1,46	-2,60
SEB investicijų valdymas	SEB Pensija 1	2,31	2,21	0,37	0,60	3,39
Svertinis konservatyvių fondų vidurkis				0,05	1,48	2,95
MAŽOS AKCIJŲ DALIES PENSIJŲ FONDAI (IKI 30 PROC.)						
Aviva Lietuva	Europensija plus	5,44	8,94	6,61	0,93	-6,46
DnB NORD investicijų valdymas	DnB NORD pensija 2	2,86	5,99	4,36	3,30	-8,55
Hansa investicijų valdymas	Hansa Pensija 2	4,72	7,13	3,09	3,03	-15,23
Invalda turto valdymas	Augančio pajamingumo	25,24	11,98	8,45	5,58	-20,31
Svertinis mažos akcijų dalies fondų vidurkis				3,29	2,39	-12,04
VIDUTINĖS AKCIJŲ DALIES PENSIJŲ FONDAI (30-70 PROC.)						
Aviva Lietuva	Europensija ekstra			5,38	-1,42	-17,60
Danske Capital investicijų valdymas	Danske pensija 50	6,56	10,69	6,38	5,44	-14,15
DnB NORD investicijų valdymas	DnB NORD pensija 3	2,72	10,10	6,77	3,89	-18,12
Ergo Lietuva	Ergo balans	3,83	16,06	7,59	4,71	-24,11
Hansa investicijų valdymas	Hansa Pensija 3	7,7	12,53	6,50	3,83	-25,05
Hansa investicijų valdymas	Hansa Pensija 4			11,28	5,19	-38,40
Invalda turto valdymas	Aktyvaus investavimo	37,97	21,56	11,64	3,95	-40,12
Invalda turto valdymas	Invalda Subalansuotas			1,48	0,23	-36,88
MP Pension Funds Baltic	MP Medio II					3,77
Parex investicijų valdymas	Parex Pensija 2		0,63	4,73	3,37	-8,88
SEB investicijų valdymas	SEB pensija 2	4,92	17,05	7,14	5,80	-29,17
Svertinis vidutinės akcijų dalies fondų vidurkis				7,03	4,79	-27,60

*apskaitos vieneto vertės pokytis įvertina atskaitymus nuo turto, tačiau neįvertina atskaitymų nuo įmoku, dėl to grynoji grąža yra mažesnė.

AKCIJŲ PENSIJŲ FONDAI (70-100 PROC.)						
Danske Capital investicijų valdymas	Danske pensija 100	10,5	16,13	12,62	8,48	-24,79
Invalda turto valdymas	Racionalios rizikos	62,84	28,18	29,95	6,12	-68,26
MP Pension Funds Baltic	MP Extremo II					3,79
SEB investicijų valdymas	SEB pensija 3			7,72	9,95	-45,84
Svertinis akcijų pensijų fondų vidurkis				19,35	7,82	-47,31
Svertinis visų fondų vieneto vertės pokyčio vidurkis						-19,90

Šaltinis: Draudimo priežiūros komisijos duomenis. http://www.dpk.lt/files/pensijos/pensiju_menesio_statistika/2004-2008.xls [žiūrėta 2009 08 19]